

Det «uekte» barnet

En komparativ analyse av Selma Lagerlöfs

«Tösen från Stormyrtorpet» og Sigrid Undsets *Jenny*

Mari Osland

Masteravhandling i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Høst 2023

Forord

Jeg vil først takke veilederen min Anna Bohlin for gode og konstruktive tilbakemeldinger på all tekst jeg har skrevet. All hjelp til revidering og alle innspill har vært en uvurderlig hjelp. Takk for at du alltid har hatt troen på prosjektet mitt.

Takk til lesesalgjengen for gode pauser og kjekke samtaler. Spesielt takk til gode venner som har gitt ekstra pauser både på lesesal og utenom. Takk for at dere har gitt oppmuntrende ord, og alltid har hatt troen på at masteren skal komme i land til slutt.

Sist, men ikke minst vil jeg takke familien min, mamma, pappa og søsteren min Guro. Tusen takk for at jeg alltid kan komme hjem når jeg trenger pauser, middager og noen å diskutere med. Dere har vært en fantastisk ressurs i prosessen av å skrive en master, og dere har alltid hatt troen på meg i mitt arbeid. Ikke minst, takk for at alle tre har lest korrektur for meg, det setter jeg enormt pris på!

Innhold

1	Innledning	1
1.1	To av Nordens dikterdronninger	1
1.2	Problemstilling og forskningsspørsmål	5
2	Aktuelle samtidsdebatter	10
3	Tidligere forskning	14
3.1	Filmatiseringen av «Tösen från Stormyrtorpet»	15
3.2	«Tösen från Stormyrtorpet» i biografiske fremstillinger av Edström, Palm og Nordlund	16
3.3	Religion og barn i Lagerlöfs forfatterskap	18
3.4	Sigrid Undsets <i>Jenny</i> i biografiske fremstillinger av Ørjaseter og Slapgard.	21
3.5	Moderskap og feminisme i <i>Jenny</i>	22
3.6	Ulike analyser av <i>Jennys</i> undergang	26
4	Teori	30
4.1.1	Feministisk teori	30
4.1.2	Maskulinitetsteori	31
5	Helgas samfunnsoppreisning i «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf	39
5.1	Handlingssammendrag	40
5.2	Helga trer inn i patriarkatet	41
5.3	Hildur som et bondeideal	45
5.4	Hildur og Helga som motsetninger	47
5.5	Den ideelle moderligheten	48
5.6	Helgas ambivalente moderskap	49
5.7	Maskulinitet i «Tösen från Stormyrtorpet»	51
5.7.1	Gudmund: en overgang mellom maskulinitetsposisjoner	52
5.7.2	Den aktive faren Erland Erlandsson	56
5.7.3	Meddommeren som en representant for hegemonisk maskulinitet	59
5.7.4	Barnefaren som en forfører	60
5.8	Moralske dilemma: drap og barn utenfor ekteskapet	61
6	Den komplekse tragedien i <i>Jenny</i> av Sigrid Undset	64
6.1	Handlingssammendrag av <i>Jenny</i>	65
6.2	<i>Jenny</i> og <i>Cesca</i> som kontraster	66
6.3	<i>Jennys</i> maskulinitet	71
6.4	Barnet forandrer <i>Jenny</i> som kvinne	74
6.5	<i>Jennys</i> moderlighet	78

6.6	Mannlige karakterer i <i>Jenny</i>	81
6.6.1	Helge og maskulinitet	83
6.6.2	Heggen og maskulinitet	85
6.6.3	Gunnar Heggen og Helge Gram som motstykker.....	87
6.6.4	Den gråtende Lennart Ahlin.....	88
6.6.5	Hans Herman som forfører	88
6.6.6	Den idealiserte faren	90
6.6.7	Nils Berner – Jennys stefar	92
6.6.8	Barnefaren – Gert Gram.....	94
6.7	Jennys undergang	98
7	Komparativ diskusjon og konklusjoner	101
7.1	Religiøs innflytelse.....	101
7.2	Helga og Jenny som representanter for «uekte» mødre	102
7.3	Barnefaren som forfører	104
7.4	Selv mordets funksjon.....	106
7.5	Avslutning	107
	Litteraturliste.....	i
	Sammendrag	v
	Abstract.....	vi
	Oppgavens profesjonsrelevans.....	viii
	Tilhørende litteraturliste:	ix

1 Innledning

1.1 To av Nordens dikterdronninger

Sigrid Undset (1882-1949) og Selma Lagerlöf (1858-1940) er uten tvil kjente forfattere i sine respektive land Norge og Sverige og de kan kalles to av «Nordens dikterdronninger». Begge forfatterne har omfattende forfatterskap, og de skriver i samme tidsperiode. Det er ikke mange forfattere som har vunnet nobelpris i litteratur, og det er i hvert fall ikke mange kvinnelige forfattere som har vunnet. 17 av totalt 118 prisvinnere av Nobelpris i litteratur har vært kvinner, dette utgjør bare fjorten prosent av vinnerne, Undset og Lagerlöf har begge vunnet prisen. Lagerlöf vant nobelprisen i litteratur i 1909, og var den første kvinnen til å vinne prisen. Undset vant prisen i 1928, og var den tredje kvinnen som vant prisen. Det er ikke bare en gjev pris de to har vunnet, men de var også sentrale og store forfattere i sin periode, og er fortsatt anerkjent som berømte forfattere i ettertid. Deres verk analyseres sjeldent opp mot hverandre, på tross av deres liknende posisjon som forfattere og dette er noe jeg skal gjøre i denne masteravhandlingen. Sammenlikningen kommer til å fokusere på fremstillingen av barn født utenfor ekteskapet, men før jeg forklarer mer om mitt emne vil jeg kort presentere Selma Lagerlöf og Sigrid Undsets forfatterskap.

Lagerlöf debuterte i 1891 med *Gösta Berlings saga*, og romanen betegnes som starten på det nasjonalromantiske 1890-tallet i svensk litteratur.¹ Melodramatiske trekk er noe som preger flere av Lagerlöfs verk, og i *En herrgårdssägen* (1899) blir dette ekstra tydelig.² Etter hvert bevegde Lagerlöf seg bort fra nyromantikken mot en mer realistisk prosa. Dette ser man spesielt i romanen *Jerusalem I-II*, som kom ut i 1901-1902.³ Jerusalem blir regnet som høydepunktet i hennes karriere. Lagerlöf har også noen romaner med et preg av noen gotiske og skrekk trekk, deriblant *Körkarlen* (1912) og *Herr Arnes penningar* (1903).⁴ *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906) er kanskje Lagerlöfs mest kjente verk i ettertid.⁵ Den ble skrevet som et skoleverk og har blitt brukt i Sverige til undervisning. Flere

¹ Selma Lagerlöf, *Gösta Berlings saga* (Stockholm: Frithiof Hellbergs förlag, 1891); Maria Karlsson, "Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst" (Doktoravhandling: Uppsala universitet, 2002), s. 52.

² Selma Lagerlöf, *En herrgårdssägen* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1899).

³ Selma Lagerlöf, *Jerusalem I. I Dalarna*. (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1901); Selma Lagerlöf, *Jerusalem II. I det heliga landet*. (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1902).

⁴ Selma Lagerlöf, *Körkarlen* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1912); Selma Lagerlöf, *Herr Arnes penningar* (Stockholm: Iduns redaktion, 1903); Yvonne Leffler, "I skräckens lustgård: skräckromantik i svenska 1800-talsromaner" (Doktoravhandling: Göteborg universitet, 1991), s. 153-154.

⁵ Selma Lagerlöf, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1907).

svensker har et barndomsforhold til dette verket, og husker den godt fra skolen, men den har ikke blitt brukt i skoleundervisningen de siste 60 årene. Verket har blitt oversatt til rundt 60 språk, og har også fått en internasjonal anerkjennelse. «Tösen från Stormyrörpet» som er verket jeg skal bruke i min avhandling, kom ut i samlingen *En saga om en saga och andra sagor* (1908) og ble gitt ut i forbindelse med 50-årsdagen til Lagerlöf.⁶ Den kom ut ganske midt i forfatterskapet til Lagerlöf, og retter seg mer mot den realistiske prosaen slik som *Jerusalem* gjør, men har også tydelige trekk fra «det melodramatiske» i sin åpningsscene. Senere i forfatterskapet til Lagerlöf kom hun blant annet ut med *Löwensköld triologien* bestående av *Löwensköldska ringen* (1925), *Charlotte Löwensköld* (1925) og *Anna Svärd* (1928).⁷

Sigrid Undset debuterte med romanen *Fru Marta Oulie* i 1907.⁸ Etter det fulgte hun opp med novellesamlingen *Den lykkelige alder* (1908), samt en samling med fortellinger og en diktsamling.⁹ I 1911 kom gjennombruddsromanen hennes *Jenny*, som fikk blandet kritikk, men satt henne også på kartet som forfatter.¹⁰ *Jenny* er verket denne masteren vil ta for seg fra Undsets forfatterskap. Den neste romanen hun ga ut er *Vaaren* i 1914.¹¹ Undsets tre første romaner er skrevet som realistiske samtidsskildringer, men etter hvert skulle Undset bevege seg mot sine kjente middelalderskildringer. *Kristin Lavransdatter* triologien, som består av *Kransen* (1920), *Husfrue* (1921) og *Korset* (1922) regnes som hennes mest kjente verk.¹² Det er også disse middelalderskildringene som gjorde at hun fikk sin nobelpris i 1928. Undset kommer seinere ut med romaner om Olav Audunssøn, som også er en middelalderskildring.¹³ Videre i forfatterskapet er det noen romaner som utgis som realistiske samtidsskildringer, og noen som er middelalderskildringer.

⁶ Selma Lagerlöf, "Tösen från Stormyrörpet," i *En saga om en saga och andra sagor* (Stockholm: The Sublunar Society, 1908/2018).

I oppgaven vil jeg omtale «Tösen från Stormyrörpet» som en kortroman og ikke en novelle, da det er mer ryddig å forholde seg til en benevning, men verket er omtalt som både en kortroman og novelle i forskningen.

⁷ Selma Lagerlöf, *Löwensköldska ringen* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1925); Selma Lagerlöf, *Charlotte Löwensköld* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1925); Selma Lagerlöf, *Anna Svärd* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1928).

⁸ Sigrid Undset, *Fru Marta Oulie* (Kristiania: Aschehoug, 1907).

⁹ Sigrid Undset, *Den lykkelige alder* (Kristiania: Aschehoug, 1908).

¹⁰ Sigrid Undset, *Jenny* (Oslo: Aschehoug, 1911/2016); Tordis Ørjasæter, *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie* (Oslo: Aschehoug, 1996). s. 111.

¹¹ Sigrid Undset, *Vaaren* (Kristiania: Aschehoug, 1914).

¹² Sigrid Undset, *Kristin Lavransdatter* (Oslo: Aschehoug, 1986).

¹³ Sigrid Undset, *Olav Audunssøn i Hestviken* (Oslo: Aschehoug, 1925); Sigrid Undset, *Olav Audunssøn og hans børn* (Oslo: Aschehoug, 1927).

Jeg har valgt å sammenligne «Tösen från Stormyrtorpet» og *Jenny* ettersom begge verkene har en ugift mor i sentrum av fortellingen. Det er en aldersforskjell mellom Undset og Lagerlöf, så selv om verkene kom ut i samme periode, vil de være i ulike deler av forfatterskapet deres. *Jenny* kom ut tidlig i forfatterskapet til Undset, mens «Tösen från Stormyrtorpet» kom ut midt i Lagerlöfs forfatterskap. Det er kun gjort få undersøkelser der man sammenlikner Lagerlöf og Undset sine verk, og det er gjort ingen der «Tösen från Stormyrtorpet» og *Jenny* er satt opp mot hverandre. Deres to verk har det «uekte» barnet som et gjennomgripende tema, og verkene kom ut med tre års mellomrom. Barn utenfor ekteskapet og deres rettigheter var en sentral del av kampen om flere rettigheter for kvinnen, og derfor er det interessant å se på hvordan to anerkjente forfattere undersøker denne problematikken i sine litterære verk, i de respektive landene Norge og Sverige.

Lagerlöf og Undset hadde ikke mye kontakt med hverandre, og det er ikke sikkert at Undset har lest Lagerlöfs kortroman «Tösen från Stormyrtorpet».¹⁴ «Tösen från Stormyrtorpet» og *Jenny* ble begge filmatisert, men Lagerlöfs verk ble filmatisert noe tidligere. Filmatiseringen av «Tösen från Stormyrtorpet» ble kjent i Norge, men filmen kom først ut i 1917 og vil derfor ikke være interessant i forhold til påvirkning til *Jenny*.¹⁵ *Jenny* ble filmatisert i 1981 som en tredelt serie med Liv Ullmann i hovedrollen.¹⁶ Utgangspunktet for min sammenligning handler altså ikke om direkte påvirkning mellom forfatterne, men om hvordan begge verkene relaterer til en aktuell samtidsdebatt.

Lagerlöf og Undset har blitt lite undersøkt opp mot hverandre. Forfatterne er blitt diskutert under samme paneldebatt på Undset-ukene i Lillehammer i 2019, der temaet var «hjemme i verden, verden i hjemmet».¹⁷ Tordis Ørjasæter har skrevet et verk *Inn i barndomslandet* (2005), som diskuterer Tove Janson, Sigrid Undset og Selma Lagerlöf, og deres verk skrevet om egen

¹⁴ Det jeg har funnet av kommunikasjon mellom Lagerlöf og Undset er et brev der Undset takker for en gratulasjon til bursdagen fra Lagerlöf, og et der Lagerlöf takker Undset for hyggelig telegram til 70-årsdagen. Selma Lagerlöf, November 1928. Sigrid Undset, Mai 1932.

¹⁵ Elizabeth Ann de Noma, "Multiple Melodrama: The making and remaking of three Selma Lagerlöf narratives in the Silent Era and the 1940s" (Doktoravhandling: University of Washington, 2000), s. 166.

¹⁶ "Fjernsynsteateret", NRK hentet 19.04, 2023, <https://tv.nrk.no/serie/fjernsynsteatret/1983/FTEA11002581>.

¹⁷ "Sigrid Undset-løypa," Litteraturfestivalen, 2019, hentet 19.08, 2023, <https://litteraturfestival.no/2019/03/sigrid-undset-100-ar-med-bjerkebaek/>.

barndom.¹⁸ Ørjasæter fokuserer på likheter og ulikheter mellom disse tre store forfatterne i forhold til hvordan de fremstiller deres barndom. For å se på dette bruker Ørjasæter bøker de tre forfatterne har skrevet om sin egen barndom.

Det finnes en omfattende forskning i de respektive landene om forfatterskapene til Lagerlöf og Undset, men veldig få studier som sammenligner deres verk der Ørjasæter er et av få bidrag. Jeg ønsker derfor å sette «Tösen från Stormyrtorpet» av Lagerlöf opp mot *Jenny* av Undset, og undersøke verkene komparativt. Årsaken til at jeg har valgt disse to verkene er på grunn av deres liknende tematikk, som er det «uekte» barnet. De to verkene jeg skal undersøke er utgitt med tre års mellomrom, der «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf er utgitt i 1908 og *Jenny* av Sigrid Undset er utgitt i 1911. «Tösen från Stormyrtorpet» er et av verkene i Lagerlöfs forfatterskap med et stort fokus på et politisk budskap, og er et av verkene til Lagerlöf der problematikken rundt barn utenfor ekteskapet kommer tydelig frem.¹⁹ I Undsets forfatterskap er det flere verk som tar opp denne problematikken, og det kommer spesielt frem i hennes noveller. Undset er kjent for å ha et mer tydelig politisk budskap i sine noveller, fremfor i sine romaner.²⁰ Undsets noveller er satt i arbeiderklassen, mens de tidlige romanene er satt i middelklassen.²¹ Mange av romanene til Undset, deriblant *Jenny*, tar for seg alenemorproblematikken, og hvis man skal finne noe i hennes forfatterskap som tar for seg problematikken rundt barn utenfor ekteskapet er det mye å ta av. Jeg har valgt *Jenny* som mitt verk av Undset, og dette er blant annet fordi romanen var kjent i samtiden, og er fortsatt kjent i ettertiden. Verket tar opp tematikken barn utenfor ekteskapet, som jeg synes er interessant i forbindelse med den store debatten rundt både barna og mødrene, og i forhold til lovendringen, med de Castbergske barnelovene, som kom i samme periode. Når jeg skal se på hvordan verket fungerer som en samfunnskritikk, synes jeg det er interessant å ha et verk som nådde ut til flere og attpåtil fikk en ganske kjent filmatisering i form av en tredelt serie i 1983 med Liv Ullmann i hovedrollen. «Tösen från Stormyrtorpet» ble ikke ordentlig kjent før den ble filmatisert i 1917, og den ble regissert av den kjent regisøren Victor Sjöström. Lagerlöfs fortellinger ble manuskriptet for flere svenske stumfilmer av Victor Sjöström og Mauritz Stiller mellom 1917-

¹⁸ Tordis Ørjasæter, *Inn i barndomslandet: Tove Jansson, Sigrid Undset, Selma Lagerlöf* (Oslo: Aschehoug, 2005), s. 7.

¹⁹ Anna Nordlund, *Selma Lagerlöf - Sveriges modernaste kvinna* (Stockholm: Bokförlaget Max Ström, 2018), s. 194.

²⁰ Christine Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn," *Edda*, nr. 3 (2017), <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2017-03-04>, <https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/issn.1500-1989-2017-03-04>.

²¹ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn," s. 264.

1924, og hennes forfatterskap, sammen med Ibsen, var avgjørende for det som kom til å kalles gullalderen for den svenske stumfilmen.²² Etter filmatiseringen ble «Tösen från Stormyrtorpet» kjent over store deler av verden. Begge verkene nådde ut til mange i sine respektive land, og det er interessant å se på hvordan problematikken rundt det «uekte» barnet var i Sverige og Norge i forhold til hvordan verkene kan ha vært med å belyse en betent debatt.

Forfatterne Sigrid Undset med *Jenny* og Selma Lagerlöf med «Tösen från Stormyrtorpet» er forskjellige med tanke på hvordan de forholder seg til det moderne og tradisjonelle. Lagerlöf har i seinere tid blitt løftet frem som en forfatter med moderne tanker, mens Undset har blitt sett på som mer konservativ, spesielt med hensyn til hennes middelaldertekster og konvertering til katolisismen.²³ Lagerlöf ble sett på som en feminist i sin samtid, og i ettertid av noen sett på som en radikal feminist.²⁴ Undset ble på sin side sett på som en anti-feminist av flere i sin samtid.²⁵ Denne beskrivelsen av Undset som anti-feminist har vært debattert i ettertid, og Liv Bliksrud diskuterer hvordan vi ikke kan se henne som fullstendig reaksjonær og «antifeminist».²⁶ Denne forskjellen i utgangspunkter gjør det spesielt interessant å diskutere verkene til Undset og Lagerlöf opp mot samtidens aktuelle og følelsesmessige diskusjon rundt «uekte» barn.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

I min masteravhandling er hovedtemaet som nevnt det «uekte» barnet, der problemstillingen i min masteroppgave er: hvordan fremstilles det «uekte» barnet som litterært motiv i *Jenny* av Sigrid Undset og «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf? «Uekte» barn er et begrep som ble brukt om barn som ble født utenfor ekteskapet. Det er et nedsettende ord i dagens samfunn, og derfor velger jeg å skrive det i hermetegn. I oppgaven vil jeg veksle litt mellom «uekte» barn og barn utenfor ekteskapet. «Uekte» barn blir brukt der det har en viktig betydning

²² Anna Nordlund, "Selma Lagerlöf in the golden age of Swedish silent cinema" i *Re-Mapping Lagerlöf: Performance, Intermediality and European Transmissions*, red. Lisbeth Stenberg Helena Forsås-Scott, Bjarne Thorup Thomsen (Lund: Nordic Academic Press, 2016), s. 95.

²³ Liv Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undets forfatterskap," *Norskraft: tidsskrift for nordisk språk og litteratur*, nr. 27 (1980), <https://www.duo.uio.no/handle/10852/37774>, s. 17; Nordlund, *Selma Lagerlöf - Sveriges modernaste kvinna*, s. 7.

²⁴ Lena Kåreland, "Selma Lagerlöf. Det stora undantaget," i *Rätten till ordet: En kollektivbiografi över skrivande Stockholmskvinnor 1880-1920*, red. Lena Kåreland Boel Englund (Stockholm: Carlssons, 2008), s. 252.

²⁵ Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undets forfatterskap," s. 17.

²⁶ Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undets forfatterskap," s. 30.

å bruke det, for å få frem forskjellen mellom «ekte» og «uekte» barn, der man får frem den samfunnsmessige nedvurderingen av barn utenfor ekteskapet. Spesielt der religion og moral blir viktig er benevnning «uekte» barn viktig å bruke. Det er også relevant at «uekte» barn var begrepet som ble brukt på den tiden, begrepet barn utenfor ekteskapet kom i seinere tid.²⁷ Jeg velger å beholde ordet «uekte» barn i problemstilling, da ordet i seg selv sier noe om barnets rettigheter i samfunnet og samfunnets holdning til barnet. «Uekte» barn impliserer at det finnes «ekte» barn på tidlig 1900-tallet, og dette er interessant i seg selv. For å undersøke *Jenny og «Tösen från Stormyrörpet»* skal jeg bruke en komparativ fremgangsmåte. Jeg skal nærlese tematikken om det «uekte» barnet i de litterære verkene og relatere dette til samtidskonteksten.

Som nevnt tidligere er Lagerlöf og Undset ulikt fremstilt som forfattere, spesielt når det kommer til kvinnekamp. Det kan derfor være interessant å se på hvordan kvinnelighet blir fremstilt i romanen, og det blir spesielt interessant i relasjon til hvordan det «uekte» barnet forandrer framstillingen av kvinnelighet. Jeg velger å ha fokus på flere av de kvinnelige karakterene i romanen, da noen av de fremstår som kontraster til moren til det «uekte» barnet. Mitt første forskningsspørsmål blir da: hvordan fremstilles kvinnelighet i romanen?

I begge disse litterære verkene står den ugifte moren i sentrum. Jeg skal derfor også se på om moderskapet blir idealisert, og om det legges fokus på andre romankarakterer som portretterer det som romanen fremstiller som det «ideelle moderskapet». Mitt andre forskningsspørsmål blir derfor: hvordan fremstilles moderskapet og moderlighet i de to verkene?

Faren til det «uekte» barnet er vel så interessant å se på i romanen, som moren til dette barnet. Det er flere farsfigurer enn bare faren til barnet utenfor ekteskapet som blir fremstilt i begge verkene, og det er interessant å se på hvordan også disse fedrene fremstilles i forhold til

²⁷ Katrine Kjørheim, "Castbergske barnelover," Store norske leksikon oppdatert 26.01, 2023, hentet 20.04, 2023, https://snl.no/Castbergske_barnelover.

Bruken av frasen «uekte» barn fjernet fra lovverket i Norge da de Castbergske barnelovene ble vedtatt i 1915. "Oäkta barn och barnamord," 23.03.2022, hentet 30.04, 2023,

<https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholms-sociala-historia/oakta-barn/>.

Bruken av frasen «oäkta» barn gikk ut av lovverket i 1917 i Sverige, samme år som filmatiseringen av «Tösen från Stormyrörpet» ble gitt ut.

barnefaren til det «uekte» barnet. Mitt tredje forskningsspørsmål blir da: hvordan fremstilles farskapet i forhold til det «uekte» barnet i de ulike verkene?

Begge verkene er skrevet med en underliggende tone av religiøsitet. Hvor viktig dette blir i verkene varierer, men jeg mener det er interessant å se hvordan religion påvirker fremstillingen av barn født utenfor ekteskapet. «Ekte» og «uekte» barn er også på noen plan linket til religion, og konseptet med å vente til etter ekteskapet med å ha sex. Mitt fjerde forskningsspørsmål bli da: hvilken rolle får religion i de to verkene?

I *Jenny* blir det gjennomført et selvmord og Jenny tar sitt eget liv mot slutten av romanen. I «Tösen från Stormyrtorpet» blir det skissert opp et tenkt selvmord, men det blir aldri et faktum. Det er veldig interessant at begge verkene tar opp selvmord som en risiko for mødre med barn utenfor ekteskapet. Romanene ender i to helt forskjellige skjebner, og det er spennende i seg selv. Selvmordet som risiko er også knyttet til de litterære verkene som samfunnskritikk, og forskningsspørsmålet mitt blir: hvordan kan selvmordet ses på i sammenheng med samfunnskritikken?

Det er ikke bare selvmordet som er interessant å se som en samfunnskritikk, men det «uekte» barnet som en tematikk er også en spennende samfunnskritisk vinkling. Barn utenfor ekteskapet hadde ikke samme rettigheter som barn født innenfor ekteskapet når begge verkene ble publisert. I Norge kom bedre rettigheter for «uekte» barn mye tidligere enn det kom i Sverige. Barn født utenfor ekteskapet fikk arverett til far, og også rett til å ta farens etternavn med den nye lovgivningen De Castbergske barnelover i 1915.²⁸ I Sverige kom ikke en liknende lovgiving før i 1970.²⁹ Dette er interessant i seg selv, da den forskjellige politiske situasjonen i de to ulike landene kan påvirke hvordan tematikken det «uekte» barnet fremstilles i verkene. Denne samfunnsdebatten er den viktigste årsaken til å velge et svensk og norsk verk, da verkene kan belyse forskjeller eller ulikheter mellom debatten i de to ulike landene. Norge og Sverige regnes som ganske like land og det kan derfor være interessant å se på hvordan akkurat denne

²⁸ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn," s. 262.

²⁹ "Oäkta barn och barnamord."

debatten skildres og var i de respektive landene. Mitt sjette og siste forskningsspørsmål blir da: hvordan fungerer tematikken det «uekte» barnet som en samfunnskritikk?

For å undersøke problemstillingen og forskningsspørsmålene mine skal jeg bruke en kjønnteoretisk inngang for å analysere problematikken rundt barn utenfor ekteskapet i verkene. Jeg skal undersøke de ulike fremstillingene av det «uekte» barnet opp mot den samtidige debatten, men jeg skal også analysere hvilken betydning det «uekte» barnet får i fortellingene i fremstillingen av moderskap og farskap. I oppgaven skal jeg ikke bare ha fokus på barnet utenfor ekteskapet, men også foreldrene til dette barnet, og andre karakterer som er rundt barnet.

Etter denne innledningen presenterer jeg historisk bakgrunn for perioden verkene ble gitt ut. Historisk bakgrunn får en egen plass i min master, fordi jeg ønsker å kommentere på hvordan verkene jeg undersøker kan fungere som en slags samfunnskritikk. Derfor ser jeg på kvinnekamp i Sverige og Norge i perioden, og lovendringer som skjer på tidlig 1900-tallet som er med på å styrke kvinnens rettigheter.³⁰ Etter dette tar jeg for meg relevant tidligere forskning som er gjort om både «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf og *Jenny* av Sigrid Undset. Når jeg har gitt en introduksjon til tidligere forskning går oppgaven videre til en del som introduserer og forklarer teorien jeg skal bruke i analysen. Jeg bruker Judith Butler for å analysere hvordan kjønn skrives i de ulike verkene. Innenfor maskulinitetsteori bruker jeg idéhistorikeren David Tjeder sin avhandling *The Power of Character*, litteraturviteren Jørgen Lorentzen teorier og begreper om farskapet, historikeren Ann-Catrin Östman og hennes undersøkelse av bonden og maskulinitet, samt sosiologen R.W Connell sitt begrep om hegemonisk maskulinitet. Når teorien er presentert og forklart tar jeg for meg analysen, først et kapittel om «Tösen från Stormyrtorpet» og deretter et kapittel om *Jenny*. I analysekapitlene av verkene vil jeg presentere et handlings sammendrag, og først ta for meg kvinnelighet og moderskap, før jeg tar for meg mannlighet og moderskapet, for å til slutt se på moralen i verkene. Etter disse to verkene er analysert sammenligner jeg tematikken og viktige moment i verkene, og da med fokus på hvordan det «uekte» barnet presenteres som et litterært motiv. Til

³⁰ Kari Melby, *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930*, Centrum för Danmarksstudier, (Lund: Makadam förlag, 2006), s. 159-160.

slutt utfører jeg en komparativ sammenligning og en konklusjon i samme kapittel, der jeg trekker frem de viktigste poengene i min avhandling.

2 Aktuelle samtidsdebatter

Selma Lagerlöfs «Tösen från Stormyrtorpet» kom ut i 1908 i samlingen *En saga om en saga och andre sagor* og Sigrid Undsets *Jenny* kom ut i 1911. De litterære verkene kom altså ut med tre års mellomrom, men i to ulike nordiske land. Tematikken i romanene rundt barn utenfor ekteskapet er nødvendig å sette i en samtidskontekst. Lagerlöfs og Undsets litterære verk plasserer seg i samtidige nordiske debatter, om pågående reformer av familiestiftning og kvinnebevegelse. Jeg ønsker derfor å kartlegge hvordan forfatterne Undset og Lagerlöf forholdt seg til kvinnebevegelsen på 1900-tallet. Undset har av mange forskere i sin samtid og ettertid blitt sett på som en litterær anti-feminist og dette mener jeg bør kommenteres på selv om jeg ikke skal ha en biografisk lesning av romanen *Jenny*. Hvis man ser på samtidens oppfatning av Undset og Lagerlöf kunne det vært naturlig å sette de opp mot hverandre som anti-feminist og feminist. Sett i seinere tid ville dette blitt en for firkantet tolkning av de to forfatterne, og nyansene blir viktig.

Fra 1909 til 1929 foregikk det store reformer av ekteskapet i de nordiske landene.³¹ Antologien *Inte ett ord om kärlek – Äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930* (2006) har valgt å ta utgangspunkt i ulike tema som var relevant for kvinnekamp i Norden og ikke fokusere på enkelte land, og er et resultat av et nordisk samarbeid mellom feministiske historikere. Dermed blir det gjort komparative analyser av de ulike landene underveis i undersøkelsen. De viktigste forandringene var: formell likestilling, likt forsørgeransvar, delt foreldreskap, liberale skilsmissegeregler og medisinsk motivert ekteskapshinder. Den nordiske ekteskapsmodellen er spesiell i form av at den støtter konsolideringen av kjernefamilien og husmorideologien, samtidig som den støtter likestilling mellom kjønnene og individets rett i familien. Endringene av ekteskapet omhandlet bare økonomi og barneoppdragelse, og tok ikke for seg vold i hjemmet og seksuelle overgrep. Dette ble regnet som noe som tilhører den private sfære. Antologien tar også opp Nordiske kvinnesaksforeningers samordning, og trekker frem samlingen i "Marienlyst" arrangert av Dansk kvinnesamfund i 1914.³² Der ble det erklært at barnelovgivning kunne dras inn i samarbeidet, «idet Børnenes Stilling i Samfundet er saa nøje knyttet til Kvindernes, at det med føje kan kaldes et kvindesagligt Område».³³ Denne

³¹ Kari Pykkänen Melby, Anu Rosenbeck, Bente Wetterberg, Christina Carlsson, "Inledning," i *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930* (Göteborg: Stockholm Makadam förlag, 2006), s. 9.

³² Melby, *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930*, s. 70.

³³ Melby, *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930*, s. 71.

konferansen skjedde riktignok etter både *Jenny* og «Tösen från Stormyrtorpet» ble utgitt, men den belyser viktigheten av å se barns rettigheter som en del av kvinnekampen. Ved skilsmisse hadde faren alle rettigheter ovenfor barnet, men dette endret seg i Sverige i 1902 med Fredrika-Bremer-förbundet og i Norge med den norske skilsmisseloven i 1909.³⁴ Dette står i kontrast til barn født utenfor ekteskapet, der denne barnegruppen fikk rett til å arve sin far i Norge rundt denne tiden. Fedre hadde rett på «ekte» barn, men ikke økonomisk- og forsørgeransvar for «uekte» barn.

De Castbergske barnelovene ble innført i Norge i 1915 og omhandler seks lover om barn og foreldre. Disse lovene ga spesielt barn født utenfor ekteskapet flere rettigheter til blant annet arv.³⁵ Det var en pågående samfunnsdebatt om barn utenfor ekteskapet i Norge før lovverket ble vedtatt. Christine Hamm kommenterer i sin artikkel «Fortellinger om mødre, fedre og barn» på Undset sin turbulente debatt med Katti Anker Møller i perioden, spesielt med tanke på feminisme og sosial klasse.³⁶ Undset gikk flere ganger imot Katti Anker Møller, og kommenterte på at Møller hadde for lite fokus på farens omsorgsrolle i sin kritikk av familiestiftingslovgivingen. Undset kritiserte Møller spesielt gjennom sine essay, og denne kritikken er en av hovedårsakene til at hun i ettertid ble sett på som en anti-feminist, da Møller er regnet som en viktig kvinnesaksforkjemper.³⁷ I artikkelen til Hamm undersøker hun Undset sine noveller fra samlingene *Fattige skjæbner* (1912) og *De kloge jomfruer* (1918) til Undset, og hvordan Undset gjennom skjønnlitteraturen har fremmet debatten om ulike familiekonstellasjoner. Novellene til Undset er satt til arbeiderklassen, og tar blant annet opp de økonomiske konsekvensene det kan ha for en far å måtte gi barnebidrag.³⁸ Dette bidrar til debatten rundt de Castbergske barnelover, og trekker frem at ikke alle fedre kan gi bidrag selv om de selv skulle ønsket det. Tematikken rundt alenemødre og barn utenfor ekteskapet er noe som går igjen i Undsets forfatterskap, og det kommer også frem i romanen *Jenny*. Karakteren Jenny tilhører borgerskapet og er ikke en like tydelig klassekritikk som Undsets noveller, men jeg mener den likevel er interessant som en kommentar på samtidsdebatten om det «uekte» barnet. Det kom ikke en tilsvarende lovendring vedrørende «uekte» barns arverett i Sverige i samme periode, men at de Castbergske barnelover ble vedtatt viser at det i perioden var en

³⁴ Melby, *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930*, s. 108.

³⁵ Bjarne Markussen, "De castbergske barnelovene: Med et sideblikk til Agnar Mykles romaner om Ask Burléfot" i *Retthistorier : foreldre og barn i litteratur, film og lovgivning* (Oslo: Unipub, 2008), s.115.

³⁶ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn." s. 262-263.

³⁷ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn." s. 263.

³⁸ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn." s. 265.

pågående debatt i Norden. Liknende lovverk som de Castbergske barnelover kommer ikke til Sverige før i 1970, og Sverige ble det siste landet i Norden til å innføre et slikt lovverk.³⁹ I 1905 fikk «uekte» barn rett til å arve sin mor i Sverige, og i Norge fikk «uekte» barn rett til å arve sin far i 1915.⁴⁰ Reformeringen av familierettigheter var en del av en mer allmenn debatt om kvinners rettigheter og mer spesifikt stemmerettighetsbevegelsen.

De to verkene jeg analyserer er utgitt rundt 1910-tallet. Dette er en periode der kvinners stemmerett var en stor debatt, og her var også Sverige etter Norge med å innføre nye rettigheter. Finland var først ute med å innføre kvinnelig stemmerett i 1906, etter kom Norge i 1913, så Danmark i 1915 og til slutt Sverige i 1919/21.⁴¹ Den svenske bevegelsen for stemmerett startet i Sverige i 1902 med «Föreningen för kvinnans politiska rösträtt», som i 1903 ble «Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt».⁴² Også kvinnebevegelsen for stemmerett kom tidligere til Norge, og begynte på 1880-tallet. Den første foreningen for allmenn stemmerett kom i 1884 og het «Norsk Kvinnesaksforening» og i 1885 kom det enda en forening ved navn «Kvinnestemmerettsforeningen».⁴³ Sverige var tidlig ute med sin første kvinnesaksforening Fredrika Bremer-förbundet, som startet i 1884 med utgangspunkt i Nordens første tidsskrift for kvinnesaken *Tidskrift för hemmet* (1859).⁴⁴ Selv om stemmeretten kom først til Norge var det et stort engasjement i kvinnesaken i Sverige, og gjennom sedelighetsdebatten på 1880-tallet ble tanken av hvordan man så på kvinnelighet og mannlighet endret.⁴⁵

Undset og Lagerlöf var begge aktive i politiske spørsmål, men Lagerlöf holdt en lavere profil enn Undset. Deres deltakelse i politiske spørsmål kommer frem gjennom posisjonen deres som kvinnelige forfattere, men også aktivt gjennom taler og verk som fremmer kvinnekamp. Som kvinnelig forfatter var det forventet at en tok stilling til kvinnesakskampen. I 1919 kom Undset ut med boken *Et kvindesynspunkt* der hun argumenterte for sin posisjon til den feministiske

³⁹ "Oäkta barn och barnamord."

⁴⁰ Susanna Ericson, "Oäkta barn och ogifta mödrar i Sverige" (Magisteruppsats: Göteborgs universitet, 2012).

⁴¹ Dag Einar Thorsen, "Stemmerett," Store norske leksikon, 22.03.2023, hentet 28.07, 2023.

⁴² Petra Nyberg, "Om kvinnlig rösträtt i Sverige," hentet 22.04, 2023, <https://riksarkivet.se/om-kvinnlig-rostratt-i-sverige>.

⁴³ Gro Hagemann, "De stummes leir?," i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, red. Ida Blom og Sølvi Sogner (Oslo: Cappelen akademisk forlag, 2005), s. 247.

⁴⁴ "Vår historia," hentet 17.04, 2023, <https://fredrikabremer.se/om-oss/var-historia/>.

⁴⁵ Anna Bohlin, "Inledning: rösträtt" (Doktoravhandling: Umeå universitet, 2008), s. 36.

bevegelsen.⁴⁶ Hamm trekker fram at Undset ikke er en anti-feminist, men en misforstått feminist som på noen punkt var litt forut sin tid.⁴⁷ Lagerlöf uttalte seg også om kvinnesakskampen, og talen «Hem och Stat» er en av hennes mest kjente uttalelser.⁴⁸ Talen fikk stor anerkjennelse i perioden, og ble holdt foran en stor internasjonal stemmerettighetskongress i Stockholm 1911.⁴⁹ Under stemmerettighetskonferansen i Berlin 1904, fikk Selma Lagerlöf sammen med flere andre kjente spørsmålet om hvorfor de ble stemmerettighetskvinner. Lagerlöf sitt svar var at de store kampanjene for allmenn stemmerett på 1890-tallet gjorde henne til en stemmerettighetskvinne. Talen hennes «Hem och Stat» er basert på debatten om allmenn stemmerett. I talen argumenterer hun gjennom å si at kvinnen ikke kunne skape det gode hjemmet uten hjelp fra mannen, og dermed kan ikke mannen skape den gode staten uten hjelp fra kvinnen.⁵⁰ Vivi Edström beskriver i sin biografi «Selma Lagerlöf: Livets vågspel» (2002) talen til Lagerlöf retorisk gjennomarbeidet, og sier at Lagerlöf utvidet våpenarsenalet i kampen om likestilling.⁵¹

Det er tydelig at begge forfatterne var politisk aktive og engasjert i ulike aspekt av samfunnsutviklingen. Videre i analysen min av verkene vil ikke Lagerlöf og Undset sine politiske meninger komme frem, men heller verket deres. Jeg skal undersøke hvordan karakterene fremstiller ulike kjønnsfremstillinger og hvordan verkene får frem problematikken rundt samtidens pågående debatt om «uekte» barn.

⁴⁶ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn," s. 264.

⁴⁷ Christine Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk* (Trondheim: Akademika, 2013), s. 18-19.

⁴⁸ Selma Lagerlöf, *Hem och stat* (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1911/2021).

⁴⁹ Anna-Karin Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2019), s. 428.

⁵⁰ Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 425-432.

⁵¹ Vivi Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel* (Stockholm: Natur och kultur, 2002), s. 381.

3 Tidligere forskning

Selma Lagerlöf og Sigrid Undset har begge omfattende forfatterskap, og begge forfatterskapene har også tilhørende utstrakt forskning. I dette kapittelet tar jeg først for meg utvalgt forskning rundt Lagerlöf og hennes verk «Tösen från Stormyrtorpet», før jeg tar for meg et utvalgt av forskning rundt Undset og romanen *Jenny*. Til slutt vil jeg ha noen oppsummerende kommentarer.

Det finnes noen få studier som er spesielt egnet for å undersøke akkurat «Tösen från Stormyrtorpet». Kortromanen analyseres derimot i flere biografiske verk, og biografiene gir også stort rom for analyser av Lagerlöfs forfatterskap. Jeg skal ta opp tre ulike biografier *Selma Lagerlöf livets Vågspel* av Vivi Edström, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf* av Anna-Karin Palm og *Selma Lagerlöf: Sveriges modernaste kvinna* av Anna Nordlund. Disse tre forfatterne og verkene skiller seg fra hverandre på ulike måter. Edström sin biografi er et tungt litteraturvitenskapelig bidrag til Lagerlöfforskningen, mens Palm er forfatter og har en populærvitenskapelig biografi med en mer personlig tone. Nordlund er litteraturviter, og har i de senere årene oppdatert den litteraturvitenskapelige fremstillingen av Lagerlöfs liv, men i en mer populærvitenskapelig form enn Edströms verk. Den populærvitenskapelige fremstillingen får frem andre sider av Lagerlöfs verk og forskning, og er et viktig bidrag for å se verket og tematikken fra flere sider. I forskningen som mer spesifikt løfter frem «Tösen från Stormyrtorpet» er det først og fremst filmatiseringen som studeres. Dette blir relevant for meg, selv om jeg bare tar for meg det skriftlige verket. Undersøkelsen tar for seg tematikken i filmen, som er nærliggende til verket og er derfor interessant å se på. Kortromanens tematikk rundt en luthersk livsforståelse går igjen i forfatterskapet til Lagerlöf, og det er derfor relevant å relatere til forskning som studerer religiøs tematikk i forfatterskapet som en helhet. Her bruker jeg Margareta Brandy-Cöster sin «Att uppfatta allt mänskligt: underströmmar av luthersk livsforståelse i Selma Lagerlöfs författarskap». Det er også skrevet kandidatoppsats i 2017 spesifikt om verket «Tösen från Stormyrtorpet» av Gustav Eriksson, der han skriver om «Religiösa motiv i tre noveller av Selma Lagerlöf: utifrån ett luthersk livsforståelsesperspektiv».⁵²

⁵² Kandidatoppsatser blir regnet som selvstendig forskningsarbeid i Sverige, og skiller seg fra semesteroppgaver slik vi har i Norge.

Det finnes flere studier som er spesielt egnet for å undersøke akkurat *Jenny*. Jeg skal ta for meg to ulike biografier, *Dikterdronningen Sigrid Undset* av Sigrun Slapgard (2007) og *Menneskenes hjerter: Sigrid Undset – En livshistorie* av Tordis Ørjaseter (1996). De to forfatterne og verkene skiller seg fra hverandre på ulike måte. Slapgard er journalist og hennes biografi er populærvitenskapelig, mens Ørjaseter er forfatter og litteraturkritiker. Begge biografiene tar opp ganske like tema, da de fokuserer på Undset sitt private liv, og ryktestrømmer rundt henne. I forskningen som mer spesifikt løfter frem *Jenny* finnes det utstrakte forskningsprosjekt. Christine Hamm sin undersøkelse om moderskapet i Undsets fortellinger er svært relevant når jeg skal skrive om moderskapet konkret, også hennes artikkel om de Castbergske barnelovene blir aktuell. Liv Bliksrud er sentral innenfor Undset forskningen og jeg bruker hennes artikkel om Undset i litteraturhistorien. Forfatter Anna Brit Kvinge har skrevet og publisert en analyse av romanen *Jenny* som jeg også bruker. Jeg har valgt ut en del masteroppgaver som tar for seg romanen, og som er skrevet med et godt aldersspenn.

3.1 Filmatiseringen av «Tösen från Stormyrtorpet»

Elizabeth Ann de Noma og Claudia Lindén skriver begge om filmatiseringen av Lagerlöfs «Tösen från Stormyrtorpet». Lindén utfører en undersøkelse av Lagerlöfs filmatiseringer, men de Noma skriver en doktoravhandling om *Dunungen, Kejsarn av Portugalien* og «Tösen från Stormyrtorpet» der hun gjennomfører en detaljert undersøkelse av «Tösen från Stormyrtorpet» og diskuterer filmatiseringen av den. Kortromanen ble filmatisert i det man kaller svensk films gullalder, mellom 1916 og 1924.⁵³ I denne perioden blir det laget elleve filmatiseringer basert på Selma Lagerlöfs forfatterskap.⁵⁴ Det er den anerkjente filmregissøren Victor Sjöström som filmatiserer «Tösen från Stormyrtorpet» i 1916. Sjöström mente selv at Lagerlöfs bøker var uvanlig bra til filmatisering.⁵⁵ Han ble kjent etter han regisserte Ibsens *Terje Vigen* og Lagerlöf så hans tilbud om filmatisering som et godt mediastrategisk trekk.⁵⁶ Lagerlöf var fornøyd med filmatiseringen av kortromanen, og Lindén kommenterer på at filmens popularitet trolig kan ha vært med på en lovendring rundt hvordan forsørgeransvaret til faren skal avgjøres.⁵⁷ Selv sa Lagerlöf at «Stormyrtösen gjorde noe sin nytta» i sammenheng med at den urettferdige loven

⁵³ Claudia Lindén, "Vålnaden om modernitet i Stillers och Sjöströms filmatiseringar av Selma Lagerlöf " i *Blick, rörelse, röst: Festskrift till Cecilia Sjöholm* red. Erik Wallrup Rebecka Katz Thor (Huddinge: Södertörns högskola, 2021), s. 67.

⁵⁴ Lindén, "Vålnaden om modernitet i Stillers och Sjöströms filmatiseringar av Selma Lagerlöf ", s. 67.

⁵⁵ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 83.

⁵⁶ Lindén, "Vålnaden om modernitet i Stillers och Sjöströms filmatiseringar av Selma Lagerlöf," s. 73.

⁵⁷ Lindén, "Vålnaden om modernitet i Stillers och Sjöströms filmatiseringar av Selma Lagerlöf, " s. 73.

ble opphevet.⁵⁸ I sin doktoravhandling kommenterer Elizabeth Ann de Noma på at «Tösen från Stormyrtorpet» deler trekk med *Gösta Berlings saga* og *Jerusalem* i de gjentakende temaene skyld og personlig ansvar og at verkene deler stilistiske trekk.⁵⁹ Videre trekker de Noma frem de melodramatiske trekkene i kortromanen, og bruker Sergei Balukhatyi sin definisjon av melodrama og trekker spesielt frem viktigheten av følelser og lidenskap som vises frem i verkets åpningsscene.⁶⁰ De Noma kommenterer på at det ikke finnes noen tydelig fiende i verket, men at det snarere er sosiale problemer, fordommer og snobberi som opptrer som fiende og Helgas hindre i verket.⁶¹ «Tösen från Stormyrtorpet» sin filmatisering ble verdenskjent, noe både Lindén og de Noma poengterer, og filmatiseringen var med på å gjøre verket mer kjent.

3.2 «Tösen från Stormyrtorpet» i biografiske fremstillinger av Edström, Palm og Nordlund

Vivi Edström var en svensk litteraturviter og hennes biografi *Selma Lagerlöf: livets vågspel* (2002) om Selma Lagerlöf blir anerkjent som et viktig verk innenfor Lagerlöf forskning. Tittelen til biografien blir brukt som et slags ordspill for å både symbolisere hvordan Lagerlöf måtte våge i sine valg som forfatter, men viser også til alle veivalg hun både tok og kunne ta. Et av Edströms mål med biografien er å finne ut hvem Lagerlöf er bak masken hun hadde utad. En av hovedkildene hun bruker for å finne ut av dette er den store brevsamlingen som er igjen etter Lagerlöfs død.⁶² Edström kommenterer på at Lagerlöf ofte bare blir sett på som god, barmhjertig og kjærlighetsfull, og at hennes verk blir preget av disse egenskapene ved henne. Edström ønsker å argumentere mot denne tankegangen og vil vise Lagerlöf som en kompleks forfatter.⁶³ Forholdet mellom Sophie Elkan og Selma Lagerlöf får en påfallende stor plass i biografien og dette kan sees i sammenheng med fokuset på brevsamlingen som i stor grad besto av brevutveksling mellom dem.⁶⁴ Verket «Tösen från Stormyrtorpet» ble først gitt ut i

⁵⁸ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 369.

⁵⁹ Noma, "Multiple Melodrama: The making and remaking of three Selma Lagerlöf narratives in the Silent Era and the 1940s," s. 136.

⁶⁰ Noma, "Multiple Melodrama: The making and remaking of three Selma Lagerlöf narratives in the Silent Era and the 1940s," s. 137.

⁶¹ Noma, "Multiple Melodrama: The making and remaking of three Selma Lagerlöf narratives in the Silent Era and the 1940s," s. 142.

⁶² Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 11.

⁶³ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 12.

⁶⁴ Det finnes 40.000 brev til Selma Lagerlöf samlet i det kongelige biblioteket i Sverige. Denne samlingen var nylig publisert når Vivi Edström ga ut sin biografi.

Anders Ohlsson Torbjörn Forslid, "Selma Lagerlöf som TV," i *Författaren som kändis* (Malmö: Roos & Tegnér, 2011).

samlingen *En saga om en saga och andra sagor*, og ble utgitt som en markering av 50-årsdagen til Lagerlöf.⁶⁵ Selve samlingen *En saga om en saga och andra sagor* var med på å underbygge Lagerlöf som et nasjonal ikon og sagaens medium.⁶⁶ Edström beskriver rettsaken i «Tösen från Stormyrtorpet som et feministisk angrep. Videre hevder hun at Helga, moren til barnet født utenfor ekteskapet, romantiseres og livet hun får etter rettssaken svekker scenen om rettssaken.⁶⁷ De sagalikhende trekkene, der skogslengsel og mystikken er sentralt blir også kommentert av Edström. Verket «Tösen från Stormyrtorpet» har en samfunnskritisk undertone, men noe overskygges av romantiseringen av fattigfolket.⁶⁸ Filmatiseringen av verket i 1917 er også en av grunnene til at verket har fått sin plass i Lagerlöfhistorien. Filmen gjorde det stort i USA, og Lagerlöf ga regissør Sjöström enerett til å filmatisere Lagerlöf-filmer ut året.⁶⁹

Forfatter og kulturjournalist Anna-Karin Palm har skrevet en biografi om Lagerlöf «*Jag vill sätta världen i rörelse. En biografi över Selma Lagerlöf*» (2019). Palm har et fokus på Lagerlöfs ideverden og hennes rolle som deltaker i samfunnsdebatter er fremhevet. Hun trekker frem hvordan Lagerlöf banet nye veier i livet og litteraturen. Undersøkelsen til Palm vil være relevant for min master da jeg ønsker å rette oppmerksomhet på samfunnsdebatten. Palm beskriver «Tösen från Stormyrtorpet» som en av hennes personlige favorittverk av Lagerlöf.⁷⁰ «Tösen från Stormyrtorpet» blir analysert av Palm ved å diskutere novellens moral og hvordan man forstår den i relasjon til det patriarkalske samfunnet. Hun mener at novellen på overflaten kan ha en skjematisk moral, men at verket inneholder mye mer.⁷¹ Palm argumenterer for at det er en novelle om toleranse, tålmodighet om menneskelige svakheter og om hva selvovertinnelse koster.⁷² Novellen viser at godhet kan føre til gode ting, og viser at det er viktig å velge den rette veien, ikke den lette. Kortromanen viser hvordan den kvinnelige dyden ikke bare hater patriarkatets gamle strukturer, men faktisk kan forandre dem.⁷³

⁶⁵ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 365.

⁶⁶ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s.366.

⁶⁷ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 369.

⁶⁸ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s.369.

⁶⁹ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 369.

⁷⁰ Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 401.

⁷¹ Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 401.

⁷² Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 401.

⁷³ Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 402.

Litteraturviteren Anna Nordlund skriver om Lagerlöf i sin undersøkelse *Selma Lagerlöf Sverigas modernaste kvinna* (2018). Her setter hun fokus på hvordan Lagerlöf valgte nye veier i hennes skrivemåte og går igjennom Lagerlöfs livshendelser, samt utviklingen av hennes forfatterskap. «Tösen från Stormyrtorpet» er basert på et avisoppslag om et uvanlig farskapsmål. Dette bygger Lagerlöf videre på og skaper den melodramatiske åpningen i rettsaken som verket har.⁷⁴ Nordlund kommenterer på at Helgas handling i rettsaken, der hun stopper barnefaren fra å avlegge eden, er et grep for å få leseren til å innse det absurde i en rettsak der mannens ord veier tyngre en kvinnens.⁷⁵ Gjennom rettsaken har faren mistet all respekt, og er nesten ikke mulig å høre, mens Helga har vunnet alles respekt.⁷⁶ Nordlund poengterer at den tydelige politiske tendensen i verket, henger sammen med Lagerlöfs engasjement i stemmerettsbevegelsen. Selma Lagerlöf var begynt å se på det som sin mulighet og plikt å føre kvinners samtaler inn i arenaer dominert av menn.⁷⁷

3.3 Religion og barn i Lagerlöfs forfatterskap

Brandby-Cöster argumenterer for at religion og litteratur henger sterkt sammen, da teologiske undersøkelser ofte har en litteraturundersøkende vinkling. I avhandlingen beveger Brandby-Cöster seg bort fra spørsmålet om Lagerlöf selv var religiøs, men går inn på hvordan verkene kan sees i sammenheng med en luthersk livsforståelse.⁷⁸ Brandby-Cöster fokuserer ikke på «Tösen från Stormyrtorpet», men vektlegger noen av Lagerlöfs større verk, deriblant *Gösta Berlings saga* (1891), *Jerusalem* (1901-1902), *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906-07), *Körkarlen* (1912), *Kejsarn av Portugallien* (1914) og *Charlotte Löwensköld* og *Anna Svärd* fra 20-tallet, og kommenterer på tema i Lagerlöfs forfatterskap, som også kan være sentralt for dette verket.⁷⁹ I avhandlingen bruker hun begrepet tankefigurer, som hun låner fra Johan Asplund, for å undersøke drag av luthersk teologi i Lagerlöfs forfatterskap.⁸⁰ Den første tankefiguren hun tar for seg er ordet og troen, som innebærer tanken om rettfærdiggjørelse gjennom troen på guds løfte.⁸¹ Troen på gud som verdens skaper, og med

⁷⁴ Nordlund, *Selma Lagerlöf - Sverigas modernaste kvinna*, s. 193.

⁷⁵ Nordlund, *Selma Lagerlöf - Sverigas modernaste kvinna*, s. 194.

⁷⁶ Nordlund, *Selma Lagerlöf - Sverigas modernaste kvinna*, s. 194.

⁷⁷ Nordlund, *Selma Lagerlöf - Sverigas modernaste kvinna*, s. 194.

⁷⁸ Margareta Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsforståelse i Selma Lagerlöfs författarskap" (Doktoravhandling: Karlstads Universitet, 2001), s. 3-28.

⁷⁹ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt," s. 21.

⁸⁰ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt," s. 12.

⁸¹ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt," s. 75.

forsyn eller omsorg for mennesket er den andre tankefiguren Brandby-Cöster presenterer.⁸² Den tredje tankefiguren handler om kallet i det jordiske og synet på arbeidet i den lutherske teologien. I denne delen poengterer hun forskjellen mellom moralister og det å være kristen. Der den grunnleggende forskjellen er at moralister har som mål å bli noe mer enn menneske, mens det kristne målet er å bli det mennesket man er skapt av gud.⁸³ Den fjerde tankefiguren Brandby-Cöster undersøker er elendighet og korsets teologi.⁸⁴ I min videre undersøkelse vil den tredje tankefiguren, og spesielt synet på arbeidet bli brukt. Det er flere karakterer i «Tösen från Stormyrörpet» som blir beskrevet som spesielt arbeidsomme, der det jordlige blir opphøyd. Den andre tankefiguren er også interessant i forhold til Helgas tanker om det jordlige, og hennes tanker om å forlate dette.

Kandidatsoppsatsen til Gustav Eriksson bruker teolog Margareta Brandby-Cöster sin *Att uppfatta allt mänskligt: underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författerskap* for å argumentere for religiøse motiv i «Tösen från Stormyrörpet». Gustav Eriksson skriver om «Religiösa motiv i tre noveller av Selma Lagerlöf: Utifrån ett luthersk livsförståelsesperspektiv» i sin kandidatoppsats i 2017. I kandidatoppsatsen ser Eriksson på hvordan de religiøse motivene i Lagerlöfs verk kan påvirke funksjon og betydning i de tre novellene «Tösen från Stormyrörpet», «Legenden om Julrosorna» og «Gudsfreden». Han bruker et luthersk perspektiv med innslag av manns- og kvinneideal som fantes i Sverige under andre halvdel av 1800-tallet.⁸⁵ For å utføre analysen tar Eriksson utgangspunkt i tre av Brandby-Cöster sine tankefigurer. Den første er gud som skaper. Synet på arbeidet og kallet til det jordlige er den andre. Korset og lignende teologi er den tredje, og under denne finnes det mange underkategorier. Her finner man både hvordan mennesket ser på gud, og hvordan korset er et symbol på menneskets skiftende hat for livet på jorden. Eriksson poengterer forskjellen mellom vekkelsesbevegelsen i Sverige under andre halvdel av 1800-tallet og den Lutherske statskirken. Vekkelsesbevegelsen hadde et stort fokus på en personlig tro, mens statskirken fokuserte på en tro på gud gjennom medmennesker og en tro i fellesskap.⁸⁶ I forhold til den voksende kvinnefrigjøringsbevegelsen i perioden trekker Eriksson linjer til den Lutherske kirke og mener at kvinner var frie i det åndelige, men ikke i det jordlige. Kvinner hadde frihet i

⁸² Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt," s. 120.

⁸³ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt," s. 153.

⁸⁴ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt," s. 195.

⁸⁵ Gustav Eriksson, "Religiösa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf: Utifrån ett luthersk livsförståelsesperspektiv" (Magisteroppsats: Södertörns högskola, 2017), s. 5.

⁸⁶ Eriksson, "Religiösa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf," s. 10.

religionen og troen, men ikke i arbeidslivet. Derfor var den virkelige kampen om det jordlige. Mannsidealet ble også utfordret med den lutherske tro. Religion var i den private sfære som tidligere tilhørte kvinnen, og nå måtte mannen opptre i både den private og offentlige sfæren for å utøve den lutherske tro.⁸⁷ I Erikssons analyse av «Tösen från Stormyrtorpet» begynner han med Brandby-Cöster sin første tankefigur, hvordan mennesket ser gud. Her trekker han frem Helgas andektighet og hvordan hun fremstår som medmenneskelig. Helga velger å trekke rettsmålet hun har mot barnefaren, der hun ønsker at han skal vedgå sitt farskap, og dette har av noen blitt tolket som at hun viser seg som en gudfryktig kvinne. Eriksson argumenterer derimot for at dette viser at hun tar plass i en del av samfunnet menn har dominert. Dette kommer jeg tilbake til i analysen. Eriksson argumenterer for at Lagerlöf bruker dette bevisst og viser hvordan en kvinne kan bruke andektighet til å få en større posisjon i samfunnet.

Birger Haglund har skrevet kapittelet «Högiktigt ärende»: en essä om barnet som bild och tema hos Selma Lagerlöf i verket *Såsom ett barn om Selma Lagerlöf: essäer, artiklar, recensioner & brev* (2005).⁸⁸ I undersøkelsen bruker Haglund en biografisk lesning. I Lagerlöfs forfatterskap finnes det mange barn i alle aldre, og de er både skildret og skildrende for verkene. Haglund mener at barna i Selma Lagerlöfs forfatterskap er metaforer for verkene og temaet i verkene. Dette blir underbygd gjennom hennes barnløshet og at forfatterskapet nettopp var hennes barn.⁸⁹ Haglund argumenterer for at hennes virkelige suksess kom da hun gikk tilbake til barndommen og aksepterte den siden av seg selv, spesielt da hun kjøpte Mårbacka.

Elise Iuul skriver i sin artikkel «Skriven och oskriven lag: Selma Lagerlöf inom forskningsområdet Rätt och litteratur» om hvordan ulike lovverk kan påvirke enkeltindivid. I artikkelen ønsker Iuul å fremme hvordan Lagerlöfs litteratur lest igjennom et rettslig perspektiv fremhever flere positive etiske utsagn. Iuul poengterer at de positive etiske utsagnene har en større mening i et rettslig perspektiv, og ikke bare kan tolkes som «naiva happy-ending-berättelser från en 'sagotant' som inte förstår en värld i konflikt».⁹⁰ I artikkelen trekkes kortromanen «Tösen från Stormyrtorpet» frem og Iuul vil fremheve at dette verket fremstiller

⁸⁷ Eriksson, "Religiösa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf," s. 12.

⁸⁸ Birger Haglund, "Högiktigt ärende: en essä om barnet som bild och tema hos Selma Lagerlöf," i *Såsom ett barn: om Selma Lagerlöf - essäer, artiklar, recensioner & brev* (Torsby: Heidrun, 2005), s. 30.

⁸⁹ Haglund, "Högiktigt ärende: en essä om barnet som bild och tema hos Selma Lagerlöf," s. 35.

⁹⁰ Elise Iuul, "Skriven och oskriven lag. Selma Lagerlöf inom forskningsområdet Rätt och litteratur," *Tidskrift för litteraturvetenskap* 37, nr. 3 (2007).

en faktisk rettssak. Iuul ønsker allikevel ikke å bruke en definisjon på rettslitteratur der det bare skal omhandle konkrete juridiske problem, og fremmer de etiske dilemmaene og konflikter knyttet til rettferdighet i verkene til Lagerlöf. Iuul tar utgangspunkt i både avhandlingen *Helgon och gengångare: Gestalten av kärlek och rättsvia i Selma Lagerlöfs diktning* (1964) av Gunnel Weidel og *Förvildade hjärtan: Livets estetik och berättandets etik i Selma Lagerlöfs Gösta Berlings sags* (2003) av Jenny Bergenmar som utgangspunkt i tidligere forskning om etiske aspekter i Lagerlöfs forfatterskap. Iuul understreker hvordan vi bør leve for å kunne leve i fellesskap med andre. Et av fokusområdene i undersøkelsen til Iuul er dommen, der enkeltmennesker møtes og kommer frem til det ultimate svar. Når Iuul diskuterer «Tösen från Stormyrtorpet» poengterer hun det grunnleggende filosofiske problemet om at en rettssal består av mennesker som dømmer mennesker.⁹¹ Rettferdigheten i Lagerlöfs verk diskuteres gjennom de ulike personene og fortellestemmene i verkene. Iuul fremhever skjønnlitteraturen som en måte å fremme troen på sannhet, og poengterer at grensen mellom tro og viten nettopp er et knutepunkt i rettsfilosofien.⁹²

3.4 Sigrid Undsets *Jenny* i biografiske fremstillinger av Ørjaseter og Slapgard.

Journalist Sigrun Slapgard har et kritisk blikk på Undsets forfatterskap i sin biografi *Dikterdronningen: Sigrid Undset* (2007). Fokuset til Slapgard er hva Undset utrettet og hennes sannhetssøken. Slapgard trekker frem hvordan *Jenny* kan være løst basert på en kvinne som bodde i Kristiania i perioden. Dette perspektivet kan være interessant for min master da det viser at problematikken rundt det «uekte» barnet var sentralt i Undsets miljø. Slapgard relaterer *Jenny* til samtidens debatt omkring kvinner og seksualitet. Hun skriver at Undset lar romankarakteren Jenny leve ut sin seksualitet, men denne urkraften blir en sentral del av hennes skjebne.⁹³ Romanen uttrykker en lengsel etter noe å tro på, og for Jenny blir det ikke nok å tro på seg selv. *Jenny* fikk blandet kritikk når den kom ut. Av noen ble hun blant annet utropt som den nye Amalie Skram og fikk gode tilbakemeldinger, mens av andre ble hun sett på som umoralsk. Hun fikk også kritikk for at hennes verk hadde en udisiplinert fortellerstil.⁹⁴ Undsets egen mor synes ikke noe om boken, og romanen ble av flere, deriblant Undsets redaktør, oppfattet som umoralsk.⁹⁵

⁹¹ Iuul, "Skripen och oskripen lag. Selma Lagerlöf inom forskningsområdet Rätt och litteratur," s. 74.

⁹² Iuul, "Skripen och oskripen lag. Selma Lagerlöf inom forskningsområdet Rätt och litteratur," s. 80.

⁹³ Sigrun Slapgard, *Dikterdronningen - Sigrid Undset* (Oslo: Gyldendal, 2007), s. 124.

⁹⁴ Slapgard, *Dikterdronningen - Sigrid Undset*, s. 126.

⁹⁵ Slapgard, *Dikterdronningen - Sigrid Undset*, s. 129-130.

Litteraturkritiker Tordis Ørjasæter skriver om sentrale hendelser i Undsets liv i *Menneskenes hjerter: Sigrid Undset – En livshistorie* (1996). Ørjasæter tar utgangspunkt i Undsets private brev og ønsker å avdekke myter som svirret rundt Undset. *Jenny* blir beskrevet som Undsets virkelige gjennombrudd, der hun ble kjent som forfatter.⁹⁶ I biografien tar også Ørjasæter opp romanens mottagelse i avisene og løfter fram at romanen fikk god kritikk i aviser når den kom ut, men møtte også motstand. Den største motstanden kom fra kritikere som mente at boken fremsto som umoralsk. Møtt med denne motstanden, spesielt til hvilken sjanger hun skrev i, svarte Undset at hun skrev om «det usedelige».⁹⁷ Ørjasæter kommenterer på at det ligger en viss biografisk undertone i boken, da karakterene Jenny og Gunnar Heggen har blitt sett på som bilder for Sigrid Undset og Anders Svarstad.⁹⁸ Kvinnesaksforkjempere var også imot boken, da de ikke likte kvinnesynet den sto for. Det vakte oppsikt da Undset som ugift kvinne skrev med slik innsikt i kvinners fysiske og psykiske kjærlighetsliv, og dette gjorde at hennes mor ble søvnløs.⁹⁹ Ørjasæter beskriver *Jenny* som en pliktoppfyllende datter som gir seg hen til Helge og øyeblikket for å føle seg elsket. Denne hendelsen gjør at hun fylles av selvforakt, noe hun hadde strebet etter å ikke føle. Hun gir seg også hen til Helges far, som Ørjasæter mener underbygger Jennys selvforakt og fortvilelse. Når Jennys sønn, som hun får med Helges far, dør går fortvilelsen over til desperasjon. Gunnar Heggen, malersvennen til Jenny, blir beskrevet som Jennys potensielle redning, men Ørjasæter mener det er for seint, og Jenny tar livet sitt, på en målbevisst og effektiv måte.¹⁰⁰ Ørjasæter utfører ikke en videre undersøkelse av *Jenny*, men kommer med sine synspunkt på romanen gjennom handlingsreferatet sitt.

3.5 Moderskap og feminisme i *Jenny*

Christine Hamm skriver om moderskapet i Sigrid Undsets verk i undersøkelse *Foreldre i det moderne Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk* (2013). Hamm kommenterer på at alenemorproblematikken dominerer Undsets senere verk, selv om *Jenny* er et av hennes tidligste verk gjør det seg også gjeldende der.¹⁰¹ Bøkene *Marta Oulie*, *Jenny* og

⁹⁶ Ørjasæter, *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie*, s. 111.

⁹⁷ Ørjasæter, *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie*, s. 111.

⁹⁸ Ørjasæter, *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie*, s. 119.

⁹⁹ Ørjasæter, *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie*, s. 112.

¹⁰⁰ Ørjasæter, *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie*, s. 117.

¹⁰¹ Christine Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk* (Trondheim: Akademika forlag, 2013), s.13.

Våren blir av Hamm klassifisert som beskrivelser av det umulige moderskapet.¹⁰² I undersøkelsen tar Hamm opp problematikken rundt Undset og henne som feminist. Hun trekker frem hennes konflikter med Katti Anker Møller, en av den norske kvinnebevegelsens viktigste representanter ved begynnelsen av 1900-tallet, og hvordan hun i mange sammenhenger blir regnet som en anti-feminist. Moderskapet var et aktuelt tema i Undsets tid. For kvinnelige forfattere var det umulig å ikke ta stilling til samfunnsdebatten, fordi man hadde en tydelig rolle i samfunnet. Hamm kommenterer i sin studie på et par brev Undset skrev om litteratur og kjønn der, Selma Lagerlöf er et eksempel på en forfatter som «ser livet gjennom en «kvindesjæl»». ¹⁰³ Undset legger dermed til grunn for at det finnes en forskjell en kjønnsforskjell som bør være gjeldende også for litteraturen. Essaysamlingen til Undset *Et kvindesynspunkt* (1919) blir kommentert i undersøkelsen til Hamm og blir en viktig kilde til å undersøke Undset som feminist. Hamm belyser kroppens betydning i Undsets forfatterskap, og hun ser dette spesielt i sammenheng med Undsets vektlegging av «de fiktive personers fysiske og psykiske reaksjoner på omverdenen». ¹⁰⁴ Forskjellen mellom moderlighet og morskap blir poengtert, der moderlighet er evnen til omsorg, mens moderskap er faktumet av å være biologisk mor. ¹⁰⁵ I undersøkelsen fokuserer Hamm på *Jenny* som en undersøkelse av et problem og ikke bare som et innlegg i en debatt, og hun vil se *Jenny* opp mot «... kvinnekroppens betydning for kvinnens eksistens ...». ¹⁰⁶ Jeg skal i min analyse bygge videre på Hamm sitt resultat og samtidig vende mitt fokus mot farskapet og barnet.

Sara Matland skrev i 2023 en master om ikke-biologisk moderskap i Sigrid Undsets fortellinger. I avhandlingen bygger hun videre på Hamm sin doktoravhandling om moderskapet i Undsets forfatterskap, men Matland skifter fokuset fra Undsets romaner til hennes noveller. Som primærmateriale tar Matland for seg novellen «Frøken Smith-Tellefsen» fra samlingen *Fattige skjebner* (1912) og novellene «Thjodolf» og «Gunvald og Emma» fra samlingen *De kloge jomfruer* (1918) og analyserer disse i lys av moderskapsteori og Undsets egne meninger gjennom hennes skrevne sakprosa. ¹⁰⁷ Et tema som går igjen i disse tre novellene er det ikke-biologiske moderskapet, og problemstilling til Matland er hvordan dette temaet fremstilles i

¹⁰² Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 13.

¹⁰³ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 23.

¹⁰⁴ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s.46.

¹⁰⁵ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s.12.

¹⁰⁶ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s.81.

¹⁰⁷ Sara Matland, "Den ikke-biologiske mora. Sosiale mødrer i Sigrid Undset sine forteljingar" (Masteravhandling: Universitetet i Bergen, 2023), s.6.

novellene. De ulike novellene tar opp tre ulike aspekt fra det ikke-biologiske moderskapet, disse er det betalte moderskapet, pleiemorens situasjon og stemorens utfordringer. Matland bruker de feministiske moderskapsteoriene til Simone de Beauvoir, Sara Ruddick og Patrice DiQuinzio som en dialogpartner i sin analyse av de tre novellene.¹⁰⁸ Ingen i de tre novellene får en lykkelig slutt, noe Matland ser i sammenheng med den realistiske tradisjonen Undset skrev i. Matland ser dette også som en samfunnskritikk i fortellingene.¹⁰⁹ Dette samfunnskritiske elementet av Undsets verk er noe jeg kommer tilbake til i min analyse av *Jenny*. Både Matland og Hamm bruker en annen teoretisk innfallsvinkel enn jeg gjør i min masteravhandling, men fokuset på Undset er dominerende i alle undersøkelser. Hamm og Matland har et større fokus på selve forfatteren i sine undersøkelser, mens jeg vil ha et større fokus på samtidens utvikling, og hvordan Undset stilte seg til det ene samfunnsspørsmålet, barn utenfor ekteskapet.

I artikkelen «Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap» (1981) problematiserer Liv Bliksrud fremstillingen av Undset som litterær anti-feminist. Denne fremstillingen av Undset har preget litteraturfeministisk forskning rundt hennes forfatterskap.¹¹⁰ Liv Bliksrud stiller spørsmål om denne klassifiseringen av Undset stemmer og undersøker hvordan Undset stiller seg til feminismens utvikling i hennes samtid. For å utføre denne undersøkelsen ser Bliksrud spesielt på Undsets essay og brev. Bliksrud tar avstand fra psykologien og det religiøse aspektet hos Undset, og velger å legge fokuset på hvordan Undset forholder seg til feminisme. I artikkelen skiller Bliksrud mellom to ulike kvinnebevegelser, en hun kaller den klassiske kvinnebevegelsen og den komplimentere kvinnebevegelsen. Bliksrud trekker frem et sitat fra Undsets *Et kvindesynspunkt*, der Undset argumenterer for at kvinner kan gjøre menns arbeid like godt, men at de ikke har evnen til å være nyskapende. I andre utsagn uttrykker Undset at kvinner er like gode som menn på det praktiske og åndelige. Bliksrud trekker også frem Undsets tanker om moderskapet, og poengterer hvor høyt Undset setter moderskapet.¹¹¹ Morslykken som Undset setter så høyt blir likevel problematisert i hennes samtidsdiktning. Bliksrud trekker frem at senere forskning av Undset generelt sett viser at Undset ofte var mer liberal i sin diktning, men mer konservativ i sine essay og brev. Undset åpnet også for at morskallet ikke er for alle kvinner, og dette blir beskrevet som helt naturlig.

¹⁰⁸ Matland, "Den ikke-biologiske mora," s. 6.

¹⁰⁹ Matland, "Den ikke-biologiske mora," s. 108.

¹¹⁰ Liv Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap " *Norsk litterær årbok* 1981.

¹¹¹ Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 31.

Selv om Undset skriver mye om denne morsomsorgen, blir det påpekt at kvinnen ikke nødvendigvis føler denne omsorgen for andre barn enn sine egne. Mannen i Undsets fortellinger blir ofte beskrevet som mykere og mer følsom enn kvinnen, men Blikrud påpeker at Gunnar Heggen blir presentert som en utypisk mann i Undsets forfatterskap.¹¹² Han er skrevet som en typisk representant for sitt kjønn.¹¹³ Blikrud trekker frem at Undset mener at kvinnen må finne sin plass i samfunnet på andre premisser enn mannssamfunnet, mannens livsførsel bør ikke sette normene for hvordan kvinner skal innrette seg.¹¹⁴ Undset mener derfor at likestilling er et ønsket mål, men at kvinnebevegelsen ønsker det på feil premisser. Blikrud trekker også frem at Undset var sterkt imot industrialiseringen og dette blir ofte satt i sammenheng med hennes anti-feminisme. Hun hadde en dyp mistillit til den moderne samfunnsutviklingen.¹¹⁵ Konklusjonen til Blikrud blir å stille seg kritisk til oppfatningen av Undset som anti-feminist, og dette er noe jeg også kommer til å gjøre i min masteroppgave. Jeg ønsker ikke å ta stilling til Undsets ståsted i forhold til kvinnekamp, og jeg ønsker heller ikke å stemple henne som en anti-feminist da jeg mener det fort kan farge en tolkning av hennes verk.

Anna Brit Kvinge har skrevet en analyse om *Jenny* med tittelen *Sigrid Undsets Jenny: en analyse* (1981). Kvinge setter *Jenny* først inn i en samtidskontekst, og kommenterer på at romanen kom ut sammen med realismens fremvekst. Samtidige forfattere er arbeiderdiktere eller skriver for en økonomisk liberalisme, mens Undset skriver mot det moralske.¹¹⁶ Kvinge fremhever at det er interessant at *Jenny* er ledet av en intellektuell eros, der hun trekker linjer mellom Undset som forfatter og romankarakteren *Jenny*. Det intellektuelle eros blir beskrevet som et enormt kunnskapsbehov.¹¹⁷ Jennys krise og selvmord blir beskrevet som «det er mandstanker som sprenger et kvindesind», der Kvinge selv referer til Einar Skavland.¹¹⁸ For å undersøke romanen bruker Kvinge blant annet artikkelsamlinger og avisutsagn.¹¹⁹ Kvinge bruker flere innfallsvinkler for å tolke *Jenny*. For å utføre denne undersøkelsen bruker Kvinge den symptomale lesemåten som presenteres av Atle Kittang i *Litteraturkritiske problem*.¹²⁰

¹¹² Blikrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 25.

¹¹³ Blikrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 33.

¹¹⁴ Blikrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 35.

¹¹⁵ Blikrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 36.

¹¹⁶ Anna Brit Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse* Nordisk institutts skriftserie (Oslo: Novus, 1981), s. 11.

¹¹⁷ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 13.

¹¹⁸ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 14.

¹¹⁹ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 14.

¹²⁰ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 14.

Analysen deles i fire deler. Den første er en psykologisk-realistisk innfallsvinkel, med et kort fokus på barndom, men hovedvekten blir lagt til romanens kvinnesyn. Den andre innfallsvinkelen er en tekstorientert innfallsvinkel, med fokus på det realistiske i fortellingen. Kvinge ønsker også å se på dialogen i romanen, og dette er hennes tredje innfallsvinkel. Den siste innfallsvinkelen er å se på tekstuniversets ideologiske strukturer.¹²¹ Noe av hennes viktigste resultat er at «herreidelogien» er gjennomsyrende for hele romanen, der hun mener at Jenny er drevet av behovet for å underkaste seg et overherredømme.¹²² Dette er noe min masteroppgave kommer til å argumentere mot.

3.6 Ulike analyser av *Jennys* undergang

Åshild Hov sin masteroppgave fra 1968 «Sigrid Undsets «Jenny» en analyse av romanen» har en biografisk innfallsvinkel. Hov går inn med utgangspunkt i at Undsetforskningen på dette tidspunkt i stor grad omhandler hennes middelalderverk, og ønsker å trekke frem hennes samtidsromaner og velger da *Jenny*.¹²³ Hun vektlegger Undsets ønske om å innordne seg under en forpliktende livsform og hennes klare etiske holdninger. Hov fortolker at *Jenny* viser hvordan kjærlighet kan betraktes som en tragedie hvis den løsrives og dyrkes isolert.¹²⁴ Det er flere mål med denne masteren, men Hov vil blant annet bruke *Jenny* for å se hvor Undset personlig var på sin erkjennelsesvei og vil gjennom dette finne frem til livssynet og holdningene som finnes i romanen.¹²⁵ Hov ønsker også å se på temaene liv og lære, viljen til å leve rett og tilbøyeligheten til å leve lett.¹²⁶ Det argumenteres for at bipersonene i romanen bidrar til å fremstille kjærlighetens rolle, og kjærlighetens vanskelige sider. Hov gjør et utvalg av bipersoner og velger Heggen, Helge og Gert. Innledningsvis mener Hov at Jennys undergang skyldes i at hun søkte i seg selv.¹²⁷ Denne tolkningen av *Jenny* kan bli sett på som litt ensidig og utdatert, da den stort sett bruker en biografisk tolkningsmåte. Hov trekker linjer til den klassiske tragedien og *Jenny*.¹²⁸ Dette er et spennende tema som kan undersøkes mer, spesielt med tanke på et dypdykk i selvmordet.

¹²¹ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 17.

¹²² Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 109.

¹²³ Åshild Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen" (Masteravhandling: Universitetet i Bergen, 1968), s. 1.

¹²⁴ Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen," s. 3.

¹²⁵ Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen," s. 4.

¹²⁶ Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen," s.5.

¹²⁷ Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen," s. 9.

¹²⁸ Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen," s. 116.

Hild Bakka skrev i 2005 masteren «Kvinnen og kunsten – en tematisk nærlesing av Sigrid Undsets *Jenny* og Karen Blixens *Den Afrikanske Farm*». Bakkas analyse bygger på karakterstudie og plotanalyse, der hun foretar karakteranalyser av de to kvinnelige hovedpersonene. Bakka tar for seg hovedpersonenes utviklingsløp og skjebner som kvinner og kunstnere, og vil påvise hvordan tematikken uttrykkes gjennom karakterene og deres skjebner.¹²⁹ Hun ønsker å se på hvordan de to hovedkarakterene forholder seg til temaene kvinnelighet, moderskap, kjærlighet, kreativitet og kunst. Narrativ teori brukes i avhandlingen for å undersøke forskningsspørsmålene. Bakka foretar seg også en feministisk lesning av de to karakterene og av deres respektive skjebner. I forhold til den feministiske lesningen tar Bakka utgangspunkt i Undsets *Et Kvindesynspunkt* og anser Undset som en anti-feminist. Bakka ønsker å ha et fokus på den tragiske skjebnen og se på hvordan Jenny mislykkes som kunstner i romanens slutt. Jennys undergang blir sett i sammenheng med Jennys posisjon som kvinne. Hun kan ikke lenger oppfatte seg selv som «førsteklasses mannfolk», og kan ikke leve opp til Gunnars selvrealiseringsidealer.¹³⁰ Bakka tolker Gunnar Heggen som Jennys herre og Helge som hennes undergang.

Masteren «Kvinner mellom menn. Ein analyse av vennskap i *Amtmannens Døtre* (1854/55) av Camilla Collett, *Lucie* (1888) av Amalie Skram og *Jenny* av Sigrid Undset» ble skrevet i 2009 av Line L. Fjæreide. Fjæreides teoretiske innfallsvinkel er dagligspråksfilosofi, der hun bruker teoretikeren Stanley Cavell. Hun bruker også queerteoretikeren Eve K. Sedgwick. Hypotesen til Fjæreide er at kvinner mangler språk, og at de av den grunn har vansker med å kommunisere, ikke bare med menn, men også med kvinner.¹³¹ Hun hevder, med utgangspunkt i Sedgwick og Cavell at den patriarkalske kjønnsmodellen, tokjønnsmodellen, som etablerte seg på 1800-tallet ikke ga rom for vennsapsrelasjoner mellom kvinner. I analysen av *Jenny* trekker Fjæreide frem at romanen fikk negativ omtale blant kvinnesakskvinner, og at Undset som litterær antifeminist før eller siden måtte vise denne siden av seg selv.¹³² Et viktig moment i hennes analyse er at Jenny ikke har en stemme. Hun har fra ung alder lært seg det patriarkalske

¹²⁹ Hild Bakka, "Kvinnen og kunsten. En tematisk nærlesning av Sigrid Undsets *Jenny* og Karen Blixens *Den afrikanske farm*" (Masteravhandling: Universitet i Bergen, 2005), s. 4.

¹³⁰ Bakka, "Kvinnen og kunsten," s. 39.

¹³¹ Line Lisbeth Fjæreide, "Kvinner mellom menn. Ein analyse av vennskap i *Amtmannens Døtre* (1854/55) av Camilla Collett, *Lucie* (1888) av Amalie Skram og *Jenny* (1911) av Sigrid Undset" (Masteravhandling: Universitet i Bergen, 2009), s. 6.

¹³² Fjæreide, "Kvinner mellom menn.," s. 106.

systemet om at kvinner skal kopiere og ikke skape. Fjæreide tolker Jennys undergang som Undset sin advaring mot kvinnesakskvinner om å ape etter menns samtalestrukturer. Ved å gjøre dette vil man havne i et vakuum der en ikke blir forstått av noen.¹³³

Siri Evju Janssen ga ut masteravhandlingen «Dannelse, dydsetikk og modernitetskritikk: en sammenlignende analyse av Sigrid Undsets romaner *Jenny*, *Gymnadenia* og *Den brennende busk*» i 2009. Oppgaven tar utgangspunkt i de tre romanene som dannelsesromaner. I analysen ser Janssen på hvilken betydning frihet, lykke, familie og venner har for dannelsesprosessen, i tillegg til å se på om dannelsesprosessen fremstår som en søken etter autoritet. Som teoretisk rammeverk bruker hun Aristoteles etikk.¹³⁴ Innfallsvinkelen til Undsets forfatterskap er å se på hvordan hennes kritikk av samtiden viser seg gjennom individenes problemer med å etablere en identitet.¹³⁵ Janssen tar opp to tema som jeg har et fokus på i min oppgave som er, Jenny og morsrollen og Helge sin feminine fremtoning. Selvmordet i *Jenny* blir også analysert, noe jeg kommer til å ta opp seinere i masteroppgaven.

Ellen Demmo skrev i 2012 en masteravhandling med tittelen «Lengsel etter et autentisk liv: En komparativ analyse av Sigrid Undsets *Jenny* og Cora Sandels *Alberte og friheten*». Her tar hun for seg hvordan hovedkarakterene i de respektive romanene opplever lengsel etter autentisitet og frihet. Som teoretisk rammeverk bruker Demmo Baumans, Giddens, Sartres og Taylors teorier om frihet, autentisitet og kjærlighet. Oppgaven får også et feministisk perspektiv, da mye av problematikken er knyttet til at hovedkarakterene er kvinner. I undersøkelsen ser Demmo på sammenhengen mellom mangel på mulighet til selvrealisering og mangel på lysten til å leve.¹³⁶ Spesielt Demmos iakttagelse av lenken mellom Jennys far og gud er noe jeg skal ta med meg inn i min analyse.¹³⁷

¹³³ Fjæreide, "Kvinner mellom menn.," s. 106.

¹³⁴ Siri Evju Janssen, "Dannelse, dydsetikk og modernitetskritikk. En sammenlignende analyse av Sigrid Undsets romaner *Jenny*, *Gymnadenia* og *Den brennende busk*" (Masteravhandling: Universitetet i Oslo, 2009), s. 7.

¹³⁵ Janssen, "Dannelse, dydsetikk og modernitetskritikk," s. 8.

¹³⁶ Ellen Demmo, "Lengselen etter et autentisk liv. En komparativ analyse av Sigrid Undsets *Jenny* og Cora Sandels *Alberte og friheten*" (Masteravhandling: Universitetet i Oslo, 2012), s. 97.

¹³⁷ Demmo, "Lengselen etter et autentisk liv," s. 23.

Tone Selboe holdt i 2004 en forelesning på årets litteraturfestival på Lillehammer. Forelesningen fikk tittelen «Om å «hjemme seg» i verden: Europeeren Sigrid Undset». I forelesningen tar hun for seg Undsets mange reiser rundt i Europa og Undset som en slags verdensborger. Selboe tar opp Undsets detaljerte beskrivelser og får frem hvordan disse er preget av hennes reiser og de ulike miljøene hun beskriver. Undset er spesielt kjent for sine ekstremt detaljerte miljøbeskrivelser, noe om også gjør seg gjeldende i *Jenny*.¹³⁸

Som nevnt tidligere har Lagerlöf et omfattende forfatterskap og det er gjort mange undersøkelser rundt henne og hennes forfatterskap. Likevel er det utført lite forskning om «Tösen från Stormyrtorpet». Det som er skrevet er interessant å bruke som støtte til analysen av verket. Det er skrevet mye om filmatiseringen, men dette tar også opp tematikken i selve verket. I biografiene er det lagt spesielt vekt på rettssaken, og det som står der er noe jeg skal ta med meg videre i analysen av den. Brandby-Cöster sin undersøkelse av luthersk arbeidsmoral vil være sentral å ta med videre, da religiøsitet er sentralt for verket. Undset er også en forfatter det er skrevet mye om, og *Jenny* er et av hennes mest omtalte verk. Det lar seg derfor ikke gjøre å ta med alt som er skrevet om verket i dette kapitlet og i analysen. Hamm sin undersøkelse av moderskapet blir sentralt for min undersøkelse av dette temaet, og de ulike masternes undersøkelse av Jennys undergang er noe jeg tar med meg til min egen undersøkelse av Jennys selvmord.

¹³⁸ Tone Selboe, "Om å "hjemme seg" i verden," undset.no, 2004, <https://www.undset.no/wp-content/uploads/2020/05/2004-Om-a%CC%8A-hjemme-seg.pdf>.

4 Teori

Feministisk teori rommer også maskulinitetsteori, men i denne fremstillingen gjør jeg en oppdeling mellom feministisk teori og maskulinitetsteori. Under feministisk teori bruker jeg filosofen Judith Butler og hennes teoretiske verk *Gender Trouble* (2006). Innenfor maskulinitetsteori skal jeg ta for meg R. W. Connells teori om hegemonisk maskulinitet, David Tjeders avhandling om maskulinitet på det svenske 1800-tallet og Jørgen Lorentzens verk som farskap og ulike typer farskap som blir fremstilt på seint 1800-tallet og tidlig 1900-tallet. Jeg skal også se på Ann-Catrin Östman sin undersøkelse om bønder i Norden, og David Tjeders undersøkelse om maskulinitet i borgerskapet fra antologien *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*. For å undersøke hvordan maskulinitet skrives av kvinnelige forfattere bruker jeg antologien *Kvinnorna gör mannen* (2013).

4.1.1 Feministisk teori

Filosofen Judith Butler kom ut med sitt banebrytende verk *Gender Trouble* i 1990, og verket har blitt sentral for kjønnteori, spesielt queerteori. I Fanny Ambjörnsson sin undersøkelse «Vad är queer» skriver hun at Queer handler grovt sett om brudd og kritikk, snarere enn identitet og vil derfor være vanskelig å identifisere.¹³⁹ Derfor vil selve den teoretiske retningen til Butler være vanskelig å definere, da poenget med teorien er å bryte opp kategorier. I perioden da Butler ga ut undersøkelsen sin var det så å si en enighet om at mannlighet og kvinnelighet er sosialt konstruert, derfor bruker noen genus for å beskrive det sosiale kjønn og kjønn for å beskrive det reint kroppslige eller biologiske medfødte ved kjønnene.¹⁴⁰ Butler ønsket dessuten ikke dette skillet mellom genus og kjønn, da det illustrerer et kunstig skille.¹⁴¹ Derfor skal jeg i min oppgave bruke som en samlebetegnelse for biologisk og sosialt kjønn. I analysedelen skal jeg undersøke hvordan kjønn skrives og er konstruert ved hjelp av Butlers teori. Den heteroseksuelle matrisen er et sentralt begrep i Butlers teori og dette blir satt i sammenheng med den normative heteroseksualiteten.¹⁴² I Ambjörnssons undersøkelse presenterer hun en definisjon av Butlers begrep heteroseksuell matrise. Det er en ramme som «originaserar kroppar, genus och begär i en specifik ordning där maskulinitet skiljs från femninitet för att

¹³⁹ Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer?* (Stockholm: Natur & Kultur, 2022), s. 16.

¹⁴⁰ Ambjörnsson, *Vad är queer?* s. 92.

¹⁴¹ Judith Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, Routledge classics, (New York: Routledge, 2006), s. 9-10.

¹⁴² Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 105.

sedan knytnas samman genom det heterosexuella begärets handlingar.»¹⁴³ Kategoriene mann og kvinne fremstår som to separate kjønn der de er det eneste mulige identitetene. Den heteroseksuelle matrisen er en historisk og kulturelt spesifikk modell.¹⁴⁴ Performativitet er et begrep Butler har lånt fra John L. Austin, og Butler bruker hans tanker som et utgangspunkt for å diskutere hvordan identiteter skapes.¹⁴⁵ Performativitet er ifølge Butler det som konstituerer kjønn. Kjønnsideitet oppstår når man kopierer hvordan menn og kvinner oppfører seg, og en kan handle enten imot eller med de kjønnede handlingene.¹⁴⁶ Kjønn er ikke noe man er, men noe man gjør. Tanken om at kjønn er noe som skapes og ikke noe fast er ikke nytt, og Simone de Beauvoir er blant teoretikerne som har skrevet om dette tidligere.¹⁴⁷

4.1.2 Maskulinitetsteori

Undsets *Jenny* portretterer det norske borgerskapet, imens Lagerlöfs «Tösen från Stormyrortpet» viser frem bondelivet i Sverige. Dette er en tydelig miljøkontrast i bøkene, og fremstillingen av mannlighet i verkene kan bli påvirket av dette. I undersøkelsen *Män i Norden: Mannlighet och modernitet i 1840-1940* blir kontrasten mellom bygd og by diskutert. Der tar den svenske historikeren David Tjeder opp mannlighet i forhold til borgerlighet i et eget kapittel, og den finlandssvenske historikeren Ann-Catrin Östman tar opp forholdet mellom mannlighet og samfunnsgruppen bønder.

Historikeren David Tjeder diskuterer forholdet mellom borgerskapet og maskulinitet på 1800-tallet i kapittelet «Borgerlighetens sköra manlighet». Borgerskapet ble sett på som en slags mellomposisjon mellom aristokratiet og folket, og det ble hevdet at det var i nettopp denne mellomposisjonen man fant den sanne dyden, den sanne kraften, det gode hjemmet og de virkelig lykkelige familiene.¹⁴⁸ Det kjønnskomplimenterende hjemmet ble sett på som en pilar i samfunnet. Mot slutten av århundret begynner frigjøringsbevegelsen av kvinner å slå sprekker i den borgerlige idyllen.¹⁴⁹ Den borgerlige mannlighet, eller de borgerlige mannlighetene var skjøre konstruksjoner. Det var sentralt å ha en legitim overordning over andre samfunnsklasser

¹⁴³ Ambjörnsson, *Väd är queer?* s. 94.

¹⁴⁴ Ambjörnsson, *Väd är queer?* s. 109.

¹⁴⁵ Ambjörnsson, *Väd är queer?* s. 112.

¹⁴⁶ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

¹⁴⁷ Ambjörnsson, *Väd är queer?* s. 113.

¹⁴⁸ David Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," i *Män i Norden : manlighet och modernitet 1840-1940*, red. Jørgen Lorentzen og Claes Ekenstam (Hedemora: Gidlund, 2006), s.48.

¹⁴⁹ Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," s.49.

og kvinner, og dette var en jobb de borgerlige mennene tok på høyeste alvor. Fundamentet i den mannlige borgerligheten kan forkortes til begrepet «karakter», som også er utgangspunktet for Tjeders doktoravhandling som jeg kommer tilbake til nedenfor. En mann av karakter var en riktig mann, og en mann av karakter var mer eller mindre utelukkende tenkt som en borgerlig mann.¹⁵⁰ Å ha en karakter som kvinne ble beskrevet som negativt, men for menn førte karakter til makt. En viktig forskjell fra adelen til borgerskapet var blodets prinsipp, altså at adelens makt bygger på arv, men makten til borgerskapets menn kom fra jaget etter karakter. Det som kunne føre en mann fra den gode karakter var lidelser. Lidelsene omfattet begjær, lyster, følelser og pasjoner.¹⁵¹ Hvis lidelsene styrte mannen ville karakteren forsvinne. Det var opp til mannen selv å sørge for å stige og ikke synke i karakter. Dette vil være interessant å se på i forhold til de mannlige karakterene i *Jenny*, spesielt da disse lidelsene er et sentralt tema for selve romanen. For borgerskapets menn var karakteren veldig viktig, det var den som utgjorde deres makt. Mannligheten og den mannlige karakter ble brukt som legitimering for overordning av kvinner, men også andre menn i samfunnet. Dette homososiale broderskapet var med på legitimeringen av mannlighet.¹⁵²

Historikeren Ann-Catrin Östman skriver i sitt kapittel «Bonden», om bønder i Norden og deres forhold til maskulinitet. Bonden beskrives som fri og selvstendig og det nordiske bondesamfunnet blir beskrevet som egalitært og demokratisk.¹⁵³ Östman ønsker å undersøke idealer om den frie og egalitære bonden opp mot mannlighetsidealet som fantes mot slutten av 1800-tallet og det tidlige 1900-tallet. Bondeidealiserings blir av Östman kritisert fra et kjønnsperpektiv. I noen kritiske beskrivelser av den nordiske bonden blir han beskrevet med egenskaper som blir sett på som umannlige. Den norske bonden blir av et borgerlig mannsideal sett på som treig, barnslig og konservativ, og den svenske bonden blir i en undersøkelse *Svenskt i Finland – ställning och strävande* (1914) sett på med overdrevent lettsinn og en stor vandringslyst.¹⁵⁴ Når det gagnet folket kunne bonden bli beskrevet som intellektuell. En negativ fremstilling av bonden gir middelklassen et positivt bilde av seg selv, ved å si at de er individualister og selvstendige. For å opphøye middelklassens status blir bonden beskrevet med et ustabil temperament, mindre rasjonell, uten utdanning, med overdreven selvstendighet og

¹⁵⁰ Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," s.51.

¹⁵¹ Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," s.64.

¹⁵² Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," s.75.

¹⁵³ Ann-Catrin Östman, "Bonden," i *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, red. Jørgen Lorentzen og Claes Ekenstam (Hedemora: Gidlund, 2006), s.77.

¹⁵⁴ Östman, "Bonden," s.81-82.

mindre ansvarsfull enn middelklassen.¹⁵⁵ Bonden fremstilles også som en ekte mann, uforstyrret av den skadelige sivilisasjonen. Det er altså relativt motstridende syn på bonden i perioden i Norden, og forfatterens motiv bør tas med i beregningen. Mot slutten av århundret kom fremstillingen av den kommunale mannen, den politisk aktive bonden eller småbrukeren. Bonden tilskrives store innslag av selvfølelse, klassebevissthet og fremskrittstro. Gjennom bondeidealiseringsformen formes et mannlige medborgerskapsideal.¹⁵⁶ Östman trekker også frem beskrivelsen av kvinner i jordbruket. Kjønnforskjellene var ikke originalt så veldig forskjellige, og kvinnen gjorde ofte de samme arbeidsoppgavene som mennene på gården. Det var ofte normalt at det viktige arbeide eller høystatusarbeidet ble satt til mennene og lavstatusarbeidet ble satt til kvinnene. Dette ble også mer tydelig på slutten av 1800-tallet sammen med et økende klasseskille i jordbrukssamfunnet, der det ble mangel på jord og bønder begynte å leie inn arbeidere. Ved århundredskiftet ble husarbeidet mer viktig, og mannens og kvinnens rolle på gården ble mer separert. Östman trekker konklusjonen at homososiale fellesskap på gården ble mer utbredt, og dette tydeliggjorde også kjønns skillet.¹⁵⁷

Kvinner oppfatning av kvinner, menns oppfatning av menn og menns oppfatning av kvinner har vært undersøkt i stor utstrekning i kjønnforskning og i maskulinitetsforskning. Antologien *Kvinnorna gör mannen* tar for seg hvordan mannlige karakterer skrives av kvinnelige forfattere.¹⁵⁸ Hvordan kvinner oppfatter menn har vært undersøkt i liten utstrekning. I bokens innledning kommenterer Kristina Fjelkestam, Helena Hill og David Tjeder på at noen kvinnelige forfattere skildrer sin abstrakte idealmann når de lager mannlige karakter i en bok, mens andre viser til kritikk mot menn.¹⁵⁹ Å se på hvordan kvinnelige forfattere skriver om menn kan vise frem hvordan kvinner har vært med på sin egen underordning, men det kan også vise hvordan kvinner gjennom skarp kritikk til menn og maskulinitet har utfordret de patriarkalske strukturene. Undersøkelsen diskuterer blant annet hvordan kvinner har brukt umannlighet som en retorisk strategi for å utfordre grenseområdene rundt menns maskulinitet.¹⁶⁰ Antologien er delt inn i fire deler «beundra», «bevaka», «bråka» og «bilda».¹⁶¹

¹⁵⁵ Östman, "Bonden," s.83.

¹⁵⁶ Östman, "Bonden," s.88.

¹⁵⁷ Östman, "Bonden," s.111.

¹⁵⁸ Kristina Fjelkestam og David Tjeder Helena Hill, "Inledning," i *Kvinnorna gör mannen: Maskulinitetskonstruksjoner i kvinnors text och bild 1500-2000*, red. Kristina Fjelkestam, Helena Hill, og David Tjeder (Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2013), s.10.

¹⁵⁹ Kristina Fjelkestam og Helena Hill, "Inledning," s. 10.

¹⁶⁰ Kristina Fjelkestam og Helena Hill, "Inledning," s.14.

¹⁶¹ Kristina Fjelkestam og Helena Hill, "Inledning," s. 17.

Beundredelen handler om hvordan kvinner har skrevet idealbilder av menn og maskulinitet. Overvåke delen handler om hvordan kvinner har gjennom ulike strategier overvåket skillelinjene rundt maskulinitet, enten for å opprettholde skillelinjene eller for å endre på dem. Delen som omhandler «bråka» handler om en tydeligere kritikk mot maskuliniteten og et forsøk på å skape nye former for maskulinitet. «Bilda»-delen handler om kvinner forsøk på å forme mannen, men inneholder likevel kritikk mot samtidens menn og maskulinitet. I «bilda» delen finnes det et kapittel som tar opp Selma Lagerlöfs forfatterskap, nærmere bestemt Karl-Arthur karakteren i Löwensköld-serien (1925-1928). Inger Littberger Caisou-Rousseau diskuterer i kapittelet «Att skapa en Karl til sitt beläte» hvordan Lagerlöf har beskrevet den mannlige karakteren Karl-Arthur i Löwensköld-serien. Her blir karakteren Karl-Artur beskrevet som et speil på forfatterens vanskelighet med å skape han og skape en maskulin rolle i romanen.¹⁶² I romanserien blir Karl-Artur skrevet av en kvinne, men hans identitet blir også i selve historien skapt av andre kvinnelige romankarakterer. I romanen fremstår Karl-Arthur som selve personifikasjonen av et ikke ønsket mannlighetsbilde.¹⁶³

Sosiologen R.W. Connell ser på maskulinitet som en større konstruksjon og ikke som et isolert emne.¹⁶⁴ Kjønn eller genus blir definert av Connell som «ett sätt att organisera social praktik.»¹⁶⁵ For å forstå kjønn og kjønnstrukturer (genusstrukturer) bruker Connell en tredelt modell, der man må kunne skille relasjoner bygget på makt, produksjon og katexis (emosjonell forbindelse).¹⁶⁶ Kjønnstrukturer rundt makt dreier seg i hovedsak om det vi kaller patriarkatet, altså den allmenne underordningen av kvinner og den mannlige dominansen.¹⁶⁷ Dette er den delen av tredelingen som vil bli lagt størst vekt på i min oppgave, da denne allmenne underordningen av kvinner var sterkt utbredt på den tiden verkene jeg skriver om ble utgitt. For Connell er det viktig å se på klasse, rase og det globale for å kunne forstå kjønn, og han mener også at de er avhengig av hverandre, da man ikke kan forstå de tre komponentene uten å se på kjønn.¹⁶⁸ I undersøkelsen definerer Connell hegemonisk maskulinitet selv som «den

¹⁶² Inger Littberger Caisou-Rousseau, "Att skapa en Karl till sitt beläte. Selma Lagerlöfs konstruktion av Karl-Artur Ekenstedt i Löwensköldsromanerna " i *Kvinnörna gör mannen: Maskulinitetskonstruktioner i kvinnors text och bild 1500-2000*, red. Kristina Fjelkestam, Helena Hill, og David Tjeder (Göteborg, Stockholm: Makadam förlag, 2013), s.257.

¹⁶³ Caisou-Rousseau, "Att skapa en Karl till sitt beläte. Selma Lagerlöfs konstruktion av Karl-Artur Ekenstedt i Löwensköldsromanerna," s. 261.

¹⁶⁴ R. W. Connell, *Maskuliniteter* (Göteborg: Daidalos, 2018), s. 109.

¹⁶⁵ Connell, *Maskuliniteter*, s. 109.

¹⁶⁶ Connell, *Maskuliniteter*, s. 111.

¹⁶⁷ Connell, *Maskuliniteter*, s. 111.

¹⁶⁸ Connell, *Maskuliniteter*, s. 113.

konfiguration av genuspraktik som inneholder det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet». ¹⁶⁹ Hegemonisk maskulinitet er ikke noe statisk, men er i endring og er en historisk skiftende relasjon. ¹⁷⁰ Hvis man tenker på maskulinitet som et slags hierarki, er den hegemoniske maskuliniteten på toppen av rangstigen, og den eller de som fremgår som en representant for samtidens hegemoniske maskulinitet innehar samfunnsmyndighet. Connell beskriver to andre typer maskulinitet som kommer under den hegemoniske maskuliniteten på «rangstigen». Underordnede maskuliniteter representeres i hovedsak av homofile menn, og Connell beskriver det som heteroseksuell dominans og homoseksuell underordning. ¹⁷¹ Det er ikke bare homofile menn som har representert den underordnede maskuliniteten, også feige menn, ynkelige, mammadalter, men i hovedsak er det femininitet som utgjør at man representerer en underordnet maskulinitet. ¹⁷² Det er få menn som praktiserer det hegemoniske mønsteret, og derfor presenterer Connell en tredje gruppe, deltakende maskulinitet. Dette er en gruppe som drar fordel av maskulinitetens hegemoni, altså underordningen av kvinner. Deltakende maskulinitet er en gruppe som ikke skaper noe motstand mot det som blir ansett som den hegemoniske maskuliniteten, og skaper ingen spenninger for den. ¹⁷³ Det er viktig å presisere at hegemonisk maskulinitet og marginalisert maskulinitet ikke er stiliserte grupper, men er konfigurasjoner av kjønnspraksisen. ¹⁷⁴

Idehistoriker David Tjeder tar opp hvordan makthierarkiene mellom menn og kvinner har blitt legitimert i sin doktoravhandling *The Power of Character: Middle-class masculinities, 1800-1900* (2003). Tjeder bruker tre teoretiske innganger i avhandlingen sin for å diskutere maskulinitet og makt. Dette er tanken om mannen som norm i samfunnet, tolkningen av maskulinitet som en i hovedsak homososial konstruksjon og George L. Mosse sitt begrep «mottyper». ¹⁷⁵ Den mannlige normen handler om at menn har blitt sett på som menneske og kvinner har blitt sett på som kvinnelige. Menn og menneske har blitt satt likhetstegn mellom, noe som i seg selv underordner kvinnen. At menn blir ukjønnnet gir makt, å kunne være blind om ens eget kjønn er et privilegium. Menn har historisk ikke diskutert seg selv, men diskutert

¹⁶⁹ Connell, *Maskuliniteter* s. 115.

¹⁷⁰ Connell, *Maskuliniteter*, s. 115.

¹⁷¹ Connell, *Maskuliniteter*, s. 116.

¹⁷² Connell, *Maskuliniteter*, s. 117.

¹⁷³ Connell, *Maskuliniteter*, s. 117.

¹⁷⁴ Connell, *Maskuliniteter*, s. 119.

¹⁷⁵ David Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900" (Doktoravhandling: Stockholm University, 2003), s. 17-23.

kvinner.¹⁷⁶ Tjeder ser på hva som blir presentert som dårlig mannlighet, men også hva som ikke blir skrevet om, og til slutt hva som får skryt som mannlighet. Maskulinitet som en homososial konstruksjon handler om at menn snakker med menn, og at kjønn er relasjonelt. Ideer om og utøvelse av kjønn blant menn og kvinner danner hierarkier av makt. Menn har en tendens til å definere og diskutere maskulinitet i relasjon til andre menn. Tjeder velger å ikke gå ut ifra at kjønn konstrueres homososialt, men vil heller ut ifra tekstene han tolker vurdere om kjønn konstrueres som heterososialt eller homososialt.¹⁷⁷ Begrepet om mottyper er sentralt i Tjeder sin avhandling. Dette begrepet er originalt George L. Mosse sitt begrep fra *The Image of Man: the Creation of Modern Masculinity* (1996).¹⁷⁸ Mottyper er flere stereotyper som ble laget som en slags motforestilling mot den maskuline stereotypen. Den maskuline stereotypen ble laget som et vern mot andre mottyper.¹⁷⁹ Mottypene til Mosse blir videreutviklet av Tjeder, da Mosse sin undersøkelse ikke åpner for at det maskuline idealet forandrer seg, og har kun fokus på ett ideal. Tjeder tar derfor bare med seg konseptet mottype videre og ikke Mosse sin tanke om den maskuline stereotype. Jeg skal bruke mottyper for å undersøke de mannlige romankarakterene og hvordan de enten presenteres som en mottype eller om de passer de kan sees som en optimal borgerlig karakter.

Litteraturviter Jørgen Lorentzens undersøkelse *Fra farsskapets historie i Norge* (2012) tar for seg hvordan rollen som far har endret seg fra 1850 til 2012. Studiet er delt inn i tre perioder, 1850-1927, 1927-1970 og 1970-2012, basert på to viktige brudd eller forandringer i farens betydning og posisjon i familien. Studiet til Lorentzen er basert på teksthistorisk studium, der han tar utgangspunkt i Bind 2 av *Norsk bokfortegnelse*, og tar utgangspunkt i alle tekster som handler om fedre i perioden han undersøker. Dette omfatter moralske skrifter, medisinske skrifter, oppdragerlitteratur, veiledningsbøker, brev, biografier og skjønnlitterære tekster.¹⁸⁰ Endringene skjer over tid, men allikevel er årstallene 1927 og 1970 brukt for å markere endring. Jeg vil fokusere spesielt på perioden 1850-1927, da begge romanene jeg har valgt er plassert i denne tidsperioden. I undersøkelsen til Lorentzen tar han opp Sigrid Undsets far Ingvald Undset, og trekker han frem som et eksempel på en spesielt nær far. Her bruker han Sigrid Undsets bok *Elleve år* (1934) som handler om hennes egen oppvekst frem til hun var elleve år,

¹⁷⁶ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 18-20.

¹⁷⁷ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 21.

¹⁷⁸ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 21.

¹⁷⁹ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 21-22.

¹⁸⁰ Jørgen Lorentzen, *Fra farsskapets historie i Norge 1850-2012* (Oslo: Universitetsforlaget, 2012), s.11-13.

samt brev Ingvald Undset sendte til venner om egne barn og farskapet.¹⁸¹ Faren til Undset var arkeolog og dro ofte på lange reiser fra familien, gjennom brevene han sender til familien får vi se at dobbeltheten mellom et ønske om nærhet til sine barn og et fravær for å få inntekt var vanskelig for Ingvald Undset.¹⁸² Faren til Undset blir brukt som et eksempel for å vise denne konflikten mellom intimitetsrelasjonen og farens rollefunksjon som flere fedre følte på i perioden. Lorentzen velger å skille mellom sosialt og biologisk farskap. En rød tråd igjennom undersøkelsen er farskapets doble rolle i familien, som innebærer farens rollefunksjon mot hans intimitetsrelasjon. Faren har både vært «far for familien» og «far i familien».¹⁸³ Faren er altså både forsørger og deltaker i familien. I denne perioden tar mannen stor del i hjemmet og er som oftest hjemme, og perioden preges av et jordbrukssamfunn og en storfamilie. Fra begynnelsen av 1900-tallet blir faren forvist fra hjemmet i tråd med moderniseringen, det store skillet kommer med ekteskapsreformen i 1927. Forskningen på fedre har ofte blitt satt i skyggen av moderskapet.

I kapittelet «Fedrene» i *Män i Norden* kommenterer Lorentzen mer på denne doble rollen. Han sier at denne dobbeltheten mellom nærhet og fravær er fedrene skjebne og mannlighetens dobbeltposisjon i familieinstitusjonen.¹⁸⁴ Faren ble på 1800-tallet sett på som forsørger for familien i form av inntekt og økonomiske goder. Moren fikk omsorgsrollen, men faren fikk forsørgerrollen. Denne dobbeltheten var eksisterende i det førindustrielle samfunnet, men ble tydeliggjort ved moderniseringen. Det er få kilder til farens fortvilelse over dobbeltheten han har i rollen i familien, og Lorentzen ønsker å fremheve disse. Et dilemma som oppstår ved farens økende fravær fra hjemmet blir opprettholdelse av hans autoritet i hjemmet.¹⁸⁵ Her trekker Lorentzen frem John Tosh sine fire former for farskap, fraværende fedre, tyranniske fedre, distanserte fedre og intime fedre.¹⁸⁶ De to første formene for farskap var minst representert i samfunnet på 1800-tallet. Utover 1800-tallet blir det lagt større vekt på farens kjærlighetsfulle relasjon til barnet, samtidig som man tar sterkt avstand fra strenge og harde fedre. De gamle familiestrukturene ble opprettholdt mye lengre på bygden i de Nordiske landene.¹⁸⁷ En viktig rolle for fedrene var å støtte familien økonomisk, sørge for barnas gode

¹⁸¹ Lorentzen, *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*, s. 21-22.

¹⁸² Lorentzen, *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*, s. 22-24.

¹⁸³ Lorentzen, *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*, s.11.

¹⁸⁴ Jørgen Lorentzen, "Fedrene," i *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, red. Jørgen Lorentzen og Claes Ekenstam (Hedemora: Gidlund, 2006), s.135.

¹⁸⁵ Lorentzen, "Fedrene," s. 143.

¹⁸⁶ Lorentzen, "Fedrene," s. 147.

¹⁸⁷ Lorentzen, "Fedrene," s.149.

moral og utstyre barna med kvaliteter som var nødvendig for at det skulle gå dem godt i livet. Lorentzen kommenterer at: «En god far er seriøs og vennlig og tilbringer tiden sammen med familien, og ikke ut på byen på jakt etter underholdning».¹⁸⁸ Her blir mannes karakter igjen viktig. Sammen med moderniseringen fikk også fedrene mer fritid, og denne ble i stor utstrekning brukt til å danne nye klubber og dra på puber. Fritiden blir brukt borte fra familien. Kvinner får mer rettigheter mot slutten av 1800-tallet og dette påvirker også familiebalansen. Kvinner får rett til å arve og rett til å beholde barna etter skilsmisse. Lorentzen stiller seg også spørsmålet om idealiseringen av moderskapet på 1800-tallet åpnet opp for farskapets marginalisering, men diskuterer det ikke videre. Jeg skal bruke Lorentzen for å se på hvordan ulike farsfigurer i verkene passer inn eller skiller seg fra normen i perioden. Farsfigurene får en sentral funksjon i verkene jeg har valgt i fremstillingen av det «uekte» barnet. Fedrene i verkene kan vise hvilke rettigheter både kvinnen og barnet født utenfor ekteskapet har, men også hva forfatteren fremstiller som forventning til barnets far. De andre fedrene i verkene som ikke er far til barnet født utenfor ekteskapet, blir fremstilt som kontraster til barnefaren og får frem flere ulike farskapstyper.

¹⁸⁸ Lorentzen, "Fedrene," s.149.

5 Helgas samfunnsoppreisning i «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf

Kortromanen «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf presenterer en kvinne som heter Helga som har et «uekte» barn, men som leser får man ikke møte barnet mange ganger. Helga snakker og tenker en del på barnet, og barnet driver selve kortromanens plot. Uten barnet ville ikke Helgas rettssak kunne funnet sted, og hun ville heller ikke fått et så dårlig rykte i bygden. Barnet bor med Helgas foreldre og hun har dermed ikke en hverdagskontakt med barnet sitt når Helga etter hvert flytter fra familiegården. Det «uekte» barnet er en sentral tematikk i denne kortromanen, spesielt med tanke på hvordan barnet er med på å drive handlingen i verket videre. Lagerlöf veksler mellom internt og eksternt perspektiv i kortromanen «Tösen från Stormyrtorpet», og bruker en personorientert fortellerstil.¹⁸⁹ Som leser får vi et indre perspektiv fra Gudmund, Helga og dommeren. Elizabeth de Noma kommenterer på Lagerlöf sin narrative stemme, og at Lagerlöf ofte adresserer leseren direkte i flere av hennes verk. «Tösen från Stormyrtorpet» skiller seg fra dette, og fortellerstemmen snakker ikke like tydelig til leseren, og de Noma kommenterer på at dette gjør verket mindre melodramatisk.¹⁹⁰ For å se på hvordan de ulike karakterene forandres, eller forblir den samme, skal jeg bruke kjønnteori. Jeg skal undersøke fremstillingen av hovedpersonen Helga i relasjon til hennes rival Hildur. For å analysere dette bruker jeg Butler sin teori for å få frem hvordan de ulike karakterene gjør kjønn. Videre skal jeg se på Helga og moderskapet. Både hvordan hun selv forholder seg til barnet sitt og hvordan samfunnet forholder seg til Helga som mor til et barn utenfor ekteskapet. Farskap er også en viktig tematikk i kortromanen, og kan knyttes direkte til problematikken rundt barn utenfor ekteskapet. Der ønsker jeg å se på fedrene i romanen, og hvordan de fremstilles i forhold til det Lorentzen presenterer som datidens farskapsideal. Jeg skal også undersøke den mannlige hovedpersonen Gudmund, selv om han ikke har noen barn. Han blir dermed den eneste mannlige karakteren, jeg tar for meg i avhandlingen, som ikke kan gå inn i farsgruppen. Til slutt vil jeg se på hvordan dette verket kan bli sett på som et innlegg i en samfunnsdebatt rundt «uekte» barn og kvinner med «uekte» barn. Som kjent var Lagerlöf en feminist og aktiv i kvinnekampen, og det er derfor interessant å se hvordan dette verket kan ha

¹⁸⁹ Anders M. Gullestad, "Epikk," i *Dei litterære sjangrane. Ei innføring*, red. Anders M. Gullestad et al. (Oslo: Det norske samlaget, 2018), s. 56.

¹⁹⁰ Noma, "Multiple Melodrama: The making and remaking of three Selma Lagerlöf narratives in the Silent Era and the 1940s," s. 144.

vært med som en skjønnlitterær kommentar i debatten. Før jeg går inn i analysen skal jeg gi et lite handlingssammendrag av verket.

5.1 Handlingssammendrag

Kortromanen har Helga som hovedkarakter, og handler om hennes liv. Helga har et barn utenfor ekteskapet, med en mann som ikke anerkjenner farskapet. Kortromanen begynner på vei til en rettssak der Helga prøver å få barnefar til å anerkjenne farskapet. Barnefaren er en tidligere arbeidsgiver, og Helga jobbet på gården der barnefar og hans kone bor. Det dramatiske høydepunktet i rettssaken skjer når barnefaren skal sverge på bibelen, på at han ikke er barnets far. Helga bryter ut i rettssalen, og nekter for at han skal sverge falskt på bibelen. Hun ønsker å trekke tilbake rettssaken, for at han ikke skal gå igjennom med å avlegge eden. Å sverge falskt på bibelen blir satt i sammenheng med å komme til helvete, og dette er noe Helga ikke ønsker for faren til sitt barn. Helga henlegger saken, til tross for at hun og familien hennes er veldig avhengig av den økonomiske støtten.

Etter rettssaken gjenopprettes Helgas rykte i bygden, og hun blir nå sett på i et bedre lys. Hun viser en hengivenhet til religion, som dommeren uttrykker at er beundringsverdig. En av tilskuerne til denne rettssaken er Gudmund, en mann fra en relativt velstående familie. Han drar opp til gården for å tilby Helga jobb, etter å ha vært innom gården sin og sine foreldre og fortalt om rettssaken. Før Gudmund kommer til gården er Helga helt fortvilet. Hun har ikke fått med seg hvordan rettssaken endret bygdens syn på henne, og hun er nervøs for å fortelle sine foreldre at hun ikke vant frem. I perioden før Gudmund kommer til gården skisserer Helga opp et selvmord, og gir antydning til å ha selvmordstanker. Dette endrer seg når Gudmund kommer til gården. Helga har fått jobb, og drar fra barnet og sine foreldre for å arbeide på gården. Gudmund er forlovet med en kvinne som heter Hildur som kommer fra en fin familie. Etter hvert blir Hildur sjalu på Gudmund og Helga sin relasjon, og vedtar at Helga må forlate gården når hun selv skal flytte inn. Dette skaper litt gnisninger mellom Hildur og Gudmund. Før bryllupet drar Gudmund ut på et slags utdrikningslag med venner, der han blir så full at han dagen etter har glemt kveldens hendelser. Dagen etterpå leser Gudmund avisen sammen med sine foreldre, der det står at en mann er blitt knivdrept der knivbladet sto igjen i kroppen, samme kveld og samme sted Gudmund var på sitt utdrikningslag. Når Gudmund finner en kniv med knekt knivblad i sin egen lomme konkluderer han med at han har begått et mord.

Vendepunktet til Hildur og Gudmund blir når Gudmund tilstår å tro at han drept en person etter utdrikningslaget sitt. Hildur avviser Gudmund, og han drar tilbake til gården uten Hildur. Det viser seg at Gudmund ikke var morderen, og navnet hans blir renvasket etter at han har tilstått til Hildur. Kortromanen ender med at Gudmund og Helga blir et par.

5.2 Helga trer inn i patriarkatet

I starten av kortromanen skjer det en stor hendelse som snur om på livet til Helga. Hun får en ny status i samfunnet, men hennes personlige liv endrer seg også. Som nevnt over møter Helga opp i rettsak mot barnefaren, for å få han til å anerkjenne sitt farskap. Barnet til Helga er født utenfor ekteskapet, og faren til barnet er en gift mann hun jobbet hos. Mannen har ingen intensjon om å bekrefte farskapet, da dette vil være et nederlag for både han og konen hans. I Sverige i perioden kortromanen er skrevet, hadde ikke barn utenfor ekteskapet samme rettigheter som de har i dag. Deriblant hadde barna ikke rett til å arve sin far eller ta hans etternavn. Dette endret seg i 1970.¹⁹¹ I 1905 fikk barn født utenfor ekteskapet rett til å arve sin mor, og i 1917 ble uttrykket «uekte» fjernet fra lovgivingen.¹⁹² Den eneste måten et barn født utenfor ekteskapet kunne arve sin far eller få økonomiske støtte fra han, var hvis han selv bekreftet at han var barnets far. Dette var ikke alltid ønskelig for mennene, spesielt hvis de allerede var gift.

Helga er sterkt avhengig av økonomisk støtte fra barnefar, for å kunne brødfø sitt barn. Når barnefar skal til å sverge falskt på bibelen, brånekter Helga. For henne er religion viktig, og å sverge falskt på bibelen vil være en direktebillett til helvete. Dette ønsker hun ikke for sitt barns far, selv om han nekter å støtte henne økonomisk. Gustav Eriksson trekker frem i sin kandidatoppgave, hvordan denne hendelsen kan knyttes opp mot Brandby-Cöster sin første tankefigur om menneskers ansvar overfor andre medmennesker. Helga legger ikke ned rettergangen for seg selv, men for å skåne et medmenneske fra å fordømme sitt liv og sin sjel.¹⁹³ I rettsaken roper Helga til dommeren:

¹⁹¹ "Oäkta barn och barnamord."

¹⁹² "Oäkta barn och barnamord."

¹⁹³ Eriksson, "Religiösa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf," s.14.

- Jag vill lägga ner rättegången. Han är far till barnet. Men jag tycker om honom ännu. Jag vill inte, att han ska svära falskt. («Tösen från Stormyrtorpet», s.28).¹⁹⁴

Helga viser en slags nestekjærlighet ovenfor barnefar, og viser han nåde i situasjonen. Hun tar på seg ansvaret for barnet og for situasjonen. Helga viser tydelig at hun er oppskaket i denne situasjonen, og viser seg som en moralsk eller gudfryktig kvinne. Jeg vil stille meg bak Erikssons analyse gjennom Brandby-Cöster sin tankefigur. Denne tydelige følelsesmessige reaksjonen gjør også at dommeren begynner å tro på Helga sin påstand om farskapet. De færreste hadde reagert så sterkt hvis barnet ikke faktisk hadde mannen som sin far. Helga får gjennom denne reaksjonen både bevist at barnet tilhører denne gifte mannen, men også bevist at hun er en moralsk rettskaffen kvinne.

Gjennom rettssaken oppretter ikke bare Helga sitt rykte, men hun trer også inn i det patriarkalske samfunnet.¹⁹⁵ Når Helga nekter for at barnefaren skal sverge falskt på bibelen, får hun respekt av bygdens dommer. Dommeren har stor makt i bygden, og er med på den moralske oppreisningen hun får. Han gir ikke henne bare respekt, men han respekterer henne som en mann.

Tack ska du ha! säger han och räcker henne handen. Hon har lagt ifrån sig bibeln och står och gråter och torkar bort tårarna med den sammanrullande näsduken. -Tack ska du ha! säger domaren än en gång och tar hennes hand och skakar den, som om den tillhörde en riktig *karl*. («Tösen från Stormyrtorpet» s. 30, min utheving).

Det å få respekt som en mann, ga makt i samfunnet i perioden kortromanen var skrevet. Anna-Karin Palm skriver om dette i sin biografi om Selma Lagerlöf, «*Jag vill sätta världen i rörelse*» *En biografi över Selma Lagerlöf*. Palm kommenterer at verket kan virke skjematisk på overflaten, men at verket inneholder så mye. Hun trekker frem at godhet kan føre til gode ting, men ikke minst trekker hun frem hvordan den kvinnelige dyden kan forandre patriarkatets gamle strukturer.¹⁹⁶ Palm påpeker at Lagerlöf i kortromanen «Tösen från Stormyrtorpet» viser hvordan den kvinnelige dyden hater de patriarkalske strukturer.¹⁹⁷ Eriksson argumenterer også for at hendelsen viser at hun tar plass i en del av samfunnet menn har dominert, og at Helga

¹⁹⁴ Lagerlöf, "Tösen från Stormyrtorpet."

Videre i oppgaven vil referanser til "Tösen från Stormyrtorpet" kun stå i brødteksten, slik som det står ovenfor.

¹⁹⁵ Eriksson, "Religiøsa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf," s. 15.

¹⁹⁶ Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 402.

¹⁹⁷ Palm, *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*, s. 402.

bevisst trekker tilbake rettsmålet for å fremme sin posisjon i samfunnet.¹⁹⁸ Om handlingen til Helga er bevisst eller ikke mener jeg er vanskelig å fastslå, men at tilbaketrekkingen av rettssaken får stor effekt for romanens videre handling er uten tvil. Jeg mener det også er viktig å poengtere at dommeren behandler henne som en «karlakarl», og at dette i seg selv er en indikasjon på at hun trer inn i det patriarkalske samfunnet og blir respektert på en annen måte. Dommeren har mye makt i lokalsamfunnet, og det har derfor en større verdi at han behandler henne som en «mannemann» enn det hadde hatt med mange andre i lokalsamfunnet.

I rettssaken har ikke Helga mye makt, og mister også sin makt og mulighet når barnefar skal avlegge eden. Hun har sluppet opp for de fleste muligheter til å rette opp sitt eget rykte i bygden. Gjennom å vise en så følelsesladd reaksjon, får hun overbevist dommer og kanskje forsamlingen om at dette er viktig for henne og hun får vist sin desperasjon. «Jag vill lägga ner rättegången utbrister hon med med hög och skärande röst. – Vad skriker du om? Frågar domaren. Har du mistet vettet?»¹⁹⁹ I sitatet ser vi at Helga ikke klarer å forholde seg rolig og fattet, men bryter ut i skriking, noe som får oppmerksomheten til dommeren. Samtidig gir dommeren uttrykk for at han ikke tar Helga seriøst, fordi han mener hun har «mistet vettet». Butler mener at kjønn er performativt, og at man agerer kjønn.²⁰⁰ Helga agerer kvinnelighet i forhold til det tidlige 1900-tallet, gjennom å vise sine følelser og tilknytningen til barnefaren. Ved å agere kvinnelighet sett fra 1900-tallet forståelse, mister Helga respekten til dommeren. Dette snur riktignok fort, da Helga klarer å samle seg, og kommuniserer det hun ønsker tydeligere. «Hon säger långsamt, allvarligt, tydligt, medan hon ser domaren rätt in i ansiktet: ... ». Når Helga agerer mannlighet, ifølge tidlige 1900-tallet, blir hun tatt på alvor og som nevnt i avsnittet over blir hun sett på som en «karlakarl». Det er også tydelig at dette motet hun viser er noe som gjør at dommeren blir imponert, og Tjeder poengterer at mot og karakter er sentralt for tidens mannlighet.²⁰¹ Spørsmålet blir jo da hva som gir henne dette motet. En komponent er religiøsiteten, slik Gustav Eriksson diskuterer. Det er likevel viktig poengtere at det er på grunn av barnet hun drar til rettssaken, og det er fordi hun ikke vil at barnefaren skal svare falskt at hun roper ut. Altså blir barnet født utenfor ekteskapet en veldig sentral årsak til hennes mot.

¹⁹⁸ Eriksson, "Religiösa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf," s. 15.

¹⁹⁹ Lagerlöf, "Tösen från Stormyrtorpet," s. 31.

²⁰⁰ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

²⁰¹ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 58.

Helga forstår ikke selv at hun har gjort noe stort, og at hun har fått denne makten hun har. Vi får sett dette gjennom dommerens perspektiv i rettssalen. Helga drar hjem i håpløshet og tror livet kommer til å fortsette som det var, i en fattigdom som er tung å bære. Dommeren kommenterer på at hun har gjort noe berømmelig. «Ingen må tro, att flickan, som hade gått igenom en så svår stund framme vid domarbordet, själv tyckte, att hon hade gjort något berömligt».²⁰² Etter rettsaken drar Helga hjem i fortvilelse, imens resten av bygden har begynt å akseptere henne. Hun er helt uvitende om hvordan livet hennes kommer til å endre seg for både henne og barnet. Økonomien til Helga og hennes foreldre er dårlig, og hun er avhengig av å få en jobb et sted, men dette var ikke mulig før fordi hele bygden så ned på henne.

Etter rettssaken vurderer Helga å ta sitt eget liv. Brandby-Cöster trekker frem i sin undersøkelse at det i Lagerlöfs fortellinger kan være veien bort som blir veien hjem, og at troskap i det jordiske kan bli resultatet av menneskets fluktforsøk.²⁰³ Selvmordet kan sees på som et slags fluktforsøk for Helga, og med dette forandres hun til å bli mer komfortabel med det jordlige liv. I kortromanen gir fortelleren tilgang til Helgas indre tanker når hennes ulykke får henne til å vurdere å ta sitt eget liv.

Når Helga hade kommit att tänka på myren, blev det med ens klart för henne, att det bästa hon kunde göra var att bege sig dit bort och gå ut i dyn och låta sig sjunka och begravas. Den, som var så dålig, *att ingen människa ville ha något att göra med henne*, den kunde väl *rakt inte ta sig till något bättre än att dö*. Det skulle också bli *bäst for barnet*, om hon ginge bort, för Helgas mor tyckte om det, fastän hon inte ville visa det, när Helga var hemma. Men om Helga väl vore ur vägen för alltid, då skulle mormodern komma att *ta sig an barnet*, som om det vore hennes eget. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 41, min utheving).

Helga ser myren rundt Stormyrtorpet som en mulighet for å ende sitt eget liv. Hun legger vekt på at hun er blitt et så moralsk dårlig menneske «att ingen människa ville ha något att göra med henne». Etter rettssaken får Helga bare med seg at hun har tapt, og tenker at dette vil gjøre det enda vanskeligere for henne i bygden. Hun føler seg som en byrde for familien, og ser ikke sin verdi lenger. Det ligger også en slags moralsk undertone i dette sitatet, som sier at hvis man

²⁰² Lagerlöf, "Tösen från Stormyrtorpet," s. 30.

²⁰³ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap," s. 152.

ikke oppfyller andres forventninger om seg selv, da er det ingen poeng å leve videre. Helga ender ikke med å ta sitt eget liv i denne kortromanen. Gudmund kommer opp til gården når hun er på sitt mest fortvilte, og tilbyr henne en jobb på hans familie sin gård. Dette gjør at Helga snur. Nå kan hun snakke med foreldrene, og komme med en god nyhet. Hun var redd for å konfrontere dem, når hun kun hadde en dårlig nyhet å bringe med seg. Hvis man bygger på Brandy-Cöster sin tanke om at et fluktforsøk gjør mennesket mer komfortabel og trygg i det jordlige, kan man se at Helga videre i romanen får et arbeid, og blir et slags moralsk kompass for Gudmund. For at denne endringen av arbeidssted og den lykkelige slutten med Gudmund skulle finne sted, måtte barnet eksistere. Barnet er med på å drive Helga til sin potensielle undergang, men er også med på å redde henne gjennom rettssaken.

5.3 Hildur som et bondeideal

Hildur blir en kontrast opp mot Helga i romanen. I bygden eller sognet de er fra blir hun sett på som den ideelle bondehustru. Dette får vi se gjennom Helga, og hennes kommentarer om Hildur. Helga gir inntrykk for å se veldig opp til Hildur, og anser henne som den vakreste og en av de smarteste i bygden. Selma Lagerlöf var veldig fascinert av Bjørnstjerne Bjørnsons verk, og var i fast kontakt med han om hennes skriving.²⁰⁴ Når Lagerlöf selv skulle skrive om bønder i *Jerusalem* (1901-1902) gikk hun tilbake til Bjørnsons bondefortellinger for inspirasjon.²⁰⁵ «Og da jeg engang selv måtte skrive om bønder, vendte jeg uvilkårlig tilbake til disse fortellinger for at gå i skole hos dem. Nogen bedre finnes det ikke».²⁰⁶ I sitatet er det snakk om karakteren Barbro, en kvinnelig bonde i *Jerusalem*, som Hildur kan ligne på.²⁰⁷ Det er flere sterke kvinnelige bønder som blir skissert i *Jerusalem*. Den kanskje mest kjent kvinnelige karakteren i Bjørnsons bondefortellinger, er Synnøve Solbakken. Hun er beskrevet som svært pen, lyshåret og klok. Dette ligner på beskrivelsen av Hildur i «Tösen från Stormyrtorpet».

Hildur blir beskrevet som en handlekraftig kvinne, og i noen grad i kontroll over egen skjebne. I sitatet under får vi se Hildur gjennom Helgas interne perspektiv.

²⁰⁴ For svenske lesere kommer det her en liten introduksjon til Bjørnstjerne Bjørnson. Bjørnson er en av Norges mest kjente forfattere, og skrev sine største verk i siste halvdel av 1800-tallet. Blant hans mest kjent verk er *Synnøve Solbakken*, *Faderen*, og nasjonalsangen *ja, vi elsker*. Han fikk nobelprisen i litteratur i 1903.

²⁰⁵ Lagerlöf, *Jerusalem I. I Dalarne*. ; Lagerlöf, *Jerusalem II. I det heliga landet*.

²⁰⁶ Francis Bull, *Selma Lagerlöf og Norge* (Malmö: Allheim förlag, 1958), s.170.

²⁰⁷ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 282.

Hon var *högväxt, starkt bygd*, lys og vacker og såg ut att tycka om att ha många omkring sig att ta vård om. Hon var aldrig skygg eller blyg, talade mycket og tycktes *veta allting bättre* än den, som hon talade med. Hon hade gått i skola i staden ett par år og hade de vackraste kläder, som Helga hade sett, men hon föreföll inte flärdfull eller fåfång. Så rik og så vacker, som hon var, hade hon när som helst kunnat bli gift med en herreman, men hon sade alltid, att hon inte ville bli en fin fru og sitta med händerna i kors. Hon ville gifta sig med en bonde og själv sköta sitt hus som en riktig *bondhustru*. («Tösen från Stormyrporpet», s. 47-48, min utheving).

Hildur blir beskrevet som selvstendig og sterk, som «högväxt» og «starkt bygd». Dette er ikke en beskrivelse av en kvinne som skal være til pynt, men en arbeidskvinne. Hun er ikke bare pen, men hun er også utdannet og nevenyttig. I bygden Hildur bor i blir hun anerkjent som en attraktiv kvinne, og en som flere ser opp til. Gjennom Helgas beskrivelse av Hildur får vi se hvordan Hildur agerer kjønn.²⁰⁸ Vi får ikke bare se hennes fysiske utseende, men også hvordan hun handler. Hildur blir fremstilt som et ideal i bygden, den ideelle kvinnelighet blir satt sammen med det å være sterk og ønske et fysisk arbeide. Denne kvaliteten er noe som gjør at hun blir sett på som mer vakker, og som en mer attraktiv kvinne i lokalsamfunnet. Giftemålet blir ansett som det viktigste i hennes liv, men hun har stor innflytelse selv på hvem hun skal gifte seg med. En belest kvinne blir også satt i sammenheng med den ideelle kvinneligheten i romanen. Lagerlöf trekker frem mer selvstendige trekk, som kvinnelige i romanen. Kvinnens egenskaper blir viktig for kvinneligheten, og utseende er ikke det eneste som vektlegges.

Lagerlöfs bondekvinne er ikke bare pen å se på, og ment for å bli en fin kone, men er også er viktig arbeidsressurs for gården.²⁰⁹ Kvinnene som setter arbeidet høyt, blir i samfunnet i dette verket en idealisert kvinne. Dette er naturlig å se i sammenheng med den lutherske arbeidsmoralen som går igjen i Lagerlöfs verk. Den tredje tankefiguren til Brandby-Cöster handler blant annet om den lutherske arbeidsmoralen, og beskrivelsen av Hildur viser at en arbeidsmoral står sentralt. I luthersk tradisjon er arbeidet viktig som en opphøying av det jordlige liv. I «Tösen från Stormyrporpet» blir altså kvinneidealet i bygden portrettert gjennom Hildur, og en kvinne som verdsetter arbeidet blir sett opp til. Hildur har tilsynelatende alt

²⁰⁸ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

²⁰⁹ Edström, *Selma Lagerlöf - livets vågspel*, s. 282.

samfunnet i verket idealiserer når vi møter henne, men bildet hennes brister i konfrontasjonen med Gudmund om det mulige drapet.

Når Gudmund skal fortelle Hildur om sitt mulige drap, responderer Hildur negativt og avlyser bryllupet. Brandby-Cöster trekker frem under hennes tredje tankefigur viktigheten av medmenneskelighet og barmhjertighet i den lutherske livsforståelsen.²¹⁰ Den lutherske livsforståelse går igjen i flere av Lagerlöfs verk, og deriblant «Tösen från Stormyrtorpet». Nåde og nestekjærlighet er viktig i denne livsforståelse, og situasjonen med Gudmund kunne vært en ypperlig måte for Hildur å vise dette, istedenfor er hun kald og avvisende. « - Vil du inte säga farväl till mig, Hildur? ... - Var det med den där handen, som du förde kniven? frågade hon.» Hildur går i denne situasjonen inn som det Brandby-Cöster beskriver som moralister, en gruppe mennesker som gjør gode ting for å få egen gevinst.²¹¹ Etter at Gudmund har fortalt om det potensielle drapet til Hildur, vil hun ikke vinne noe på å tilgi han, hun vil derimot tape mye hvis hun gifter seg og han havner i fengsel. Den lutherske livsforståelse kommer frem i verket allerede fra starten av, og er med på å skape Hildur som et slags kvinnelig ideal, men etter denne hendelsen trekkes hun ned. Nå blir skillet mellom lokalsamfunnets ideal og det Lagerlöfske verkets ideal tydelig. Hildur opprettholder fortsatt sin status i bygden hun kommer fra, men mister leserens og romanens funksjon som den ideelle kvinnelighet og gir den videre til Helga.

5.4 Hildur og Helga som motsetninger

Helga og Hildur blir satt opp som kontraster i romanen, både gjennom sin sosiale posisjon og gjennom deres kjærlighetsrelasjon til Gudmund. De to kvinnene er oppfostret i veldig ulike hjem. Helga er oppdratt i en fattig bondefamilie, men Hildur er vokst opp i en rik familie i bygden der hennes far er byens lagrettemann. Navnene Helga og Hildur har en navnelikhet, og det er tydelig at navnene relateres til hverandre. Det kan være naturlig å tenke at Lagerlöf har valgt disse navnene bevisst for å sette de opp mot hverandre. Hvis man ser på etymologien av navnene, betyr Helga «hellig» og Hildur betyr «kamp». Disse to betydningene av navnene kommer igjen i beskrivelsene av karakterene. Helga blir sett på som en svært religiøs kvinne,

²¹⁰ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap," s. 153.

²¹¹ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap," s. 158.

noe som kommer tydelig frem i rettssaken. Hildur går seinere i romanen i kamp, når konflikten mellom henne og Gudmund eskalerer. Mot slutten av romanen blir Helga romanens ideal, men Hildur agerer i samklang med samfunnets moral. Hildur og Helga blir satt opp som motsetninger både når det gjelder utseende, sosial posisjon, men også moral ettersom Helga har et «uekte» barn. Dette barnet født utenfor ekteskapet blir en viktig del til hvorfor Helga har det samfunnet i verket regner som en dårligere moral, men denne moralen reflekterer ikke det Lagerlöf setter høyt i verket. Det Lagerlöf vurderer mer enn økonomisk, sosialt og moralsk rykte er evnen til å elske. Dette viser Helga i romanen gjennom hennes relasjon til Gudmund, men ikke minst gjennom relasjonen til barnet sitt.

5.5 Den ideelle moderligheten

I «Tösen från Stormyrörpet» blir den ideelle moderligheten fremstilt gjennom Gudmunds mor og delvis Helgas mor og hennes omsorg til det «uekte» barnet. Gudmund fremhever sin mor, og gir henne egenskaper som blir sett på som spesielt moderlig. Når Gudmund observerer Helgas foreldre fra gårdsplassen gjennom stuevinduet gir han både en vurdering av sin egen mors moderlighet, men også mor til Helgas evne til å oppføre seg moderlig.

Hon hade tagit upp det ur vaggan, och det hördes ända ut till Gudmund hur hon *jollrade* med det. Hennes ansikte var *fårat* av många rynkor, och hon såg *sträng* ut, men när hon böjde sig över barnet, fick hon ett *milt uttryck*, och hon log mot den *lika ömt*, som hans egen mor kunde ha gjort. («Tösen från Stormyrörpet» s. 36, min utheving).

I dette utdraget blir Helga sine foreldre presentert gjennom Gudmunds blick. Moren til Helga blir beskrevet som både streng, men med en øm moderlighet ovenfor sitt barnebarn. Det blir beskrevet at hun «jollrade» eller pludret med barnet, og lekte med det. Det fysiske utseende til Helgas mor er strengt, og hun har et tæret eller skrukkete ansikt. Hun bærer preg av livet hun har levd og egen alder og fremstår i utgangspunktet ikke som en spesielt omsorgsfull og mild person, men når hun bøyer seg mot barnet forandrer dette seg. Helgas mor får et mildt uttrykk, som blir beskrevet som like mildt som Gudmunds mors blick mot han. Her blir altså Gudmund sin mors moderlighet satt som det ultimate idealet, og Helgas mor blir sammenlignet med dette. Gudmunds mor blir satt opp som det helligste og urokkelige, og andre morskap blir satt opp mot dette. Vi får bare dette innblikket av moderlighet gjennom Gudmunds blick, og denne idealiseringen av moren sier også mye om Gudmund og morens forhold, da han beskriver hennes omsorgsevne som konstant.

Gudmund observerer Helgas foreldre gjennom vinduet og før han kommenterer på barnet og omsorgen observerer han at begge to arbeider. Dette er enda et eksempel på de lutherske strømningene som går igjen i kortromanen. Brandby-Cöster trekker frem arbeidets mening i sin avhandling, og legger vekt på at dette er en viktig del av den lutherske livsforståelsen. Hun beskriver det slik: «Tron som mottagande av Guds nåd, hör alltså oupplösligt samman med att ta emot livet som ett liv i kallelsen, i arbetet och gemenskapen med andra.»²¹² Arbeidet er altså en måte å vise at man tar imot troen man har fått av gud. I «Tösen från Stormyrtorpet» blir viktigheten av arbeidet blant annet beskrevet gjennom Helga sine foreldre, sett gjennom Gudmund sine øyne. Gudmund står på gårdsplassen og ser inn i stuevinduet på Helga sine foreldre.

Det brann en liten lampa på ett bord vid fönstret, och där satt husfadern och lappade gamla skor. Husmodern satt längre inåt rummet bredvid spisen, där det brann en svag eld. Hon hade spinnrock framför sig, men hade *upphört med arbetet* för att leka med ett litet barn. («Tösen från Stormyrtorpet» s. 36, min utheving).

I utdraget ser man at kjønnsrollemønstrene i hjemmet til Helga er tydelig fordelt, men også at arbeidet får en sentral rolle. Gudmund kommer ganske seint til gården, og det er blitt mørkt. Likevel arbeider foreldrene til Helga videre, og bruker tiden sin på dette. Foreldrene til Helga driver med en tjeneste til det jordlige, og arbeider for å vise troen sin. Arbeidet blir da i seg selv en slags trosutøvelse. Likevel velger moren til Helga å stoppe arbeidet for å leke med barnet. Moderskapet blir på den måten fremstilt som noe som er opphøyd over arbeidet. Barnet blir prioritert foran det som kan bli tolket som en slags religionsutøvelse.

5.6 Helgas ambivalente moderskap

Helga oppfattes ofte som litt distansert til barnet sitt, og passer på mange måter ikke helt under den ideelle moderligheten. Hun forlater barnet sitt for å jobbe hos Gudmunds foreldre, men gir uttrykk for å savne barnet sitt. Det blir en distanse mellom barnet og Helga, men hun fremstår ikke som følelsesløs rundt det. Fortelleren understreker at hun blir tvunget til en avstand til barnet sitt, og det kan også fremstå som en emosjonell distanse mellom de to. Når Helga får

²¹² Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap," s. 154.

tilbud om jobb hos Gudmunds foreldre, diskuteres det mellom Gudmund og hans mor om hun kommer til å ta jobben, da dette medfører at hun må dra fra barnet.

-Det blir svårast med barnet, sade modern om en stund och Gudmund kunde förstå att hon tänkte allvarligt på saken. – Det måtte väl få stanna hos morföräldrarna, sade Gudmund. – Det är inte sagt, att hon vill skilja sig från det. – Hon får nog låta bli att tänka på vad hon vill och inte vill. Jag tyckte, att hon såg utsultet ut. De har nog inte mycket att äta där uppe i torpet. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 38).

Vi får ikke i sitatet et innblikk i Helgas egne tanker om flytting eller om barnet, men vi får se hva andre i bygden tenker om hennes situasjon og forventinger rundt morskjærlighet. Gudmund kommenterer på Helgas økonomiske faktor inn i barneomsorgen, da hun ser utsultet ut. Helga har ikke mulighet til å bli hos barnet, da vil det trolig gå ille for dem begge. Familien til Helga trenger en inntektskilde, og moderansvaret må derfor flyttes over til Helgas mor. Hvis Helga drar for å arbeide får de også en mindre munn å mette på gården. I dette utdraget blir det kommentert på en forventning om at Helga er tilknyttet sitt eget barn, men under omstendighetene må forlate det. Moren til Gudmund trekker spesielt frem dette som en potensiell årsak til at hun ikke kommer til å ta jobben. Det forventes at Helga skal ha en naturlig morskjærlighet ovenfor sitt eget barn, og ikke ønsker å forlate det. Moren til Gudmund, som blir fremvist som et ideelt moderskap, skaper en slags forventning om en tilknytning mellom mor og barn. Det å ikke savne sitt barn blir sett på som litt kaldt. I kortromanen kommer ikke det entydig frem at Helga har denne sterke morskjærligheten til barnet sitt, og det finnes flere årsaker til det.

Helga kommenterer på sine egne følelser rundt lengsel etter gården når hun begynner å arbeide hos Gudmunds foreldre, men viser ikke til en lengsel etter sitt eget barn. I en samtale med Gudmund sier hun også direkte i en kommentar at hun ikke savner ungen sin, men beskriver seg heller som en fugl som er fanget.

- Nej, det var inte gossen, som jag längtade efter. Jag visste ju, att han hade det bra och att mor var god mot honom. Det var inte något särskilt. Jag kände det, som vore jag en vild fågel, som hade blivit satt i bur, och jag trodde, att jag skulle dö, om jag inte bleve utsläppt. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 50).

I sitatet får vi se at tar Helga til dels avstand fra sitt eget barn. Helga sier at det ikke er barnet hun savner, men hva hun savner blir heller ikke direkte definert. Gjennom denne avstanden

endrer relasjonen mellom barnet og Helga seg. Hun har ikke lenger det daglige ansvaret for barnet, men tar et økonomisk ansvar for barnet. Det viktigste for henne er om barnet har det bra, og hun ofrer dermed hennes eget behov for å være med barnet for barnet sitt beste. Dette økonomiske ansvaret gir henne en farskapsrolle til barnet, den hun søkte barnefaren om å ta.

Helga sin mor tok ansvaret for barnet når hun skulle ut å jobbe, men også delvis når Helga bodde på gården med sine foreldre og når hun er i rettssaken. Dette så vi tidligere gjennom Gudmund sitt blikk, der moren til Helga lekte og koste med barnet da Helga ikke var gått inn til hovedhuset enda. I en samtale med Gudmund stadfester Helga at barnet ikke lenger tilhører henne, og at dette er vanskelig for henne.

Och så var det så svårt med barnet. Mor hade nu tagit sig an det och gjort det till sitt. Det hörde inte mig till mer. Och det var ju bra, att det var så, men det var svårt att vänja sig vid det. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 52).

Helga konstaterer i sitatet at moren har tatt over barnet, og at det ikke tilhører henne lenger. Helga ser ikke lenger på sitt biologiske barn som hennes, og alt forsørgeransvar har blitt gitt videre til hennes egen mor. Lagerlöf formulerer barnet som et eierforhold, og Helga har nå mistet eierskapet til sitt biologiske barn. Barnet fremstilles ikke like ukomplisert som det gjør i sitatet over, der Helga sier fast at det ikke er barnet hun savner. Her beskriver Helga det som vanskelig at barnet ikke tilhører henne lenger, og at hun nå ikke er en mor lenger. Derfor har jeg valgt overskriften som det ambivalente moderskapet, da det ikke kommer entydig frem hvordan Helga stiller seg til barnet. Det kan i hvert fall med sikkerhet sies at moderskapet til Helga ikke beskrives som ukomplisert, og at hun har tydelige følelser for barnet sitt selv om det ender med en annen type forsørgeransvar enn hun kanskje egentlig ønsket. Siden faren ikke stilte opp økonomisk for barnet, måtte Helga ta denne rollen selv.

5.7 Maskulinitet i «Tösen från Stormyrtorpet»

I «Tösen från Stormyrtorpet» får vi møte flere ulike typer maskulinitet. Mennene som blir portrettert i kortromanen, er stort sett fedre av ulike slag. Hildur og Gudmund sine fedre får stor plass i kortromanen, og er fedre som i ulike grad har en aktiv rolle i barnas liv. Helga sin far får ikke en like stor plass i verket, men blir nevnt. Barnefaren blir også presentert, men i liten grad. Vi får bare møte han i rettssalen, og lest hvordan han opptrer der. Faren til det «uekte» barnet er interessant i forhold til rollen han representerer, og hvordan hans handlinger

påvirker skjebnen til både Helga og det «uekte» barnet. Gudmund er et av unntakene hos de mannlige karakterene, og er ikke far til noen. Han er ugift, og i kortromanen møter vi han i prosessen med å finne noen å gifte seg med. I løpet av kortromanen tar han et par valg, som går imot datidens mannlige ideal. Det er derfor interessant å se på hvordan Gudmund synker i det hegemoniske hierarkiet. Ikke minst er det interessant å se på om Gudmund oppfattes som en mottype etter han tar ulike valg i kortromanen.

Det blir fremvist tre fedre med barn på samme alder i «Tösen från Stormyrstorpet». Det er Gudmunds far Erland Erlandsson, Helgas far og Hildurs far. De fremtrer på mange områder ganske likt, men har også noen forskjeller. I perioden 1850-1927 ser Jørgen Lorentzen på farskapets forvisning fra hjemmet, og den nye todelte rollen som far *for* familien og far *i* familien.²¹³ Perioden er spesielt preget av storfamilien og jordbrukssamfunnet, men faren begynner også i denne perioden å jobbe utenfor hjemmet. Når faren begynner å jobbe utenfor hjemmet får man skillet mellom far *for* og far *i* familien. En far *for* familien bidrar økonomisk og blir en forsørger for familien, men en far *i* familien er en intim far som gir omsorg. For å undersøke farskapet videre bruker jeg Lorentzen fire begreper som han har fra John Tosh om ulike former for farskap. Disse fire formene for farskap er fraværende fedre, tyranniske fedre, distanserte fedre og intime fedre. De to første farskapstypene var de minst utbredte, og de som var mest skremmende for moralistene. Lorentzen kommenterer på at de gamle familiestrukturene med en nærværende far ble holdt på mye lengre på bygden. Faren på landsbygden hadde et økonomisk ansvar overfor sine barn, men også et ansvar for å utstyre dem med gode moraler så det kunne gå dem godt i livet. Disse farskapstypene utspiller seg litt ulikt mellom fedrene i kortromanen, men fedrene fra foreldregenerasjonen har slående likheter i sin oppførsel rundt sine barn. Dette kommer derfor i sterk kontrast til faren til Helgas barn, som sverger fra seg farskapet og som altså overhodet ikke tar noe ansvar.

5.7.1 Gudmund: en overgang mellom maskulinitetsposisjoner

I begynnelsen av kortromanen møter vi Gudmund, som er en mann med godt rykte i bygden. Han skal gifte seg med meddommerens datter, som er en statusposisjon i seg selv. Gudmund kommer fra et fint hjem, men de er ikke regnet som de rikeste i bygden. Familien har godt rykte, og blir derfor et godt alternativ til giftemål for meddommerens datter. I første møte med

²¹³ Lorentzen, *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*, s. 11-12.

Gudmund ser vi han gjennom Helga sine øyne. Rettssaken er ferdig og Gudmund skal kjøre hjemover med hesten sin, og tilbyr Helga å sitte på med han.

Kom hit, Helga! Du kan få åka med mig, eftersom vi har samma väg. Men fastän hon hörde sitt namn, kunde hon inte tro, att det var henne, som han kallade på. Det var inte möjligt, att Gudmund Erlandsson ville skjutsa för henne. Han var den grannaste karlen i hela socknen. Ung och vacker och av god släkt och i gunst hos alla människor. Inte kunde hon tro, att han ville ha något att göra med henne. («Tösen från Stormyrtorpet», s.31).

Gjennom Helga får vi bekreftet Gudmund sin posisjon i samfunnet. Han blir beskrevet som «ung og vakker» og av «god slekt». Det kommer også tydelig frem gjennom sitatet at Helga ikke er i samme samfunnsklasse som Gudmund, og at det ikke er naturlig at de skal snakke sammen. Gudmund fremstilles også som sympatisk, da han velger å gi Helga skyss, uten at hun spør om det. Han velger å la henne sitte på, selv om andre kanskje ville sett litt på dette. Denne handlingen bekrefter også den oppreisningen Helga fikk gjennom rettssaken, der Gudmund nå ser annerledes på Helga. Ut ifra hvordan Gudmund blir presentert av Helga, kan man bruke Connell sin teori til å belyse hvordan han fremstilles i forhold til den hegemoniske maskuliniteten.²¹⁴ Siden Gudmund blir sett på som den vakreste mannen i hele sognet, og som en mann fra en god slekt kan man si at han representerer en hegemonisk maskulinitet i bygden. Gudmund har makt til å velge hvem han vil gifte seg med, og kan også velge sin skjebne. Han blir også utad sett på som en mann med mye makt, og som en mann andre ser opp til. I hvert fall er dette det inntrykket vi får fra Helga.

På et lokalt plan representerer Gudmund en hegemonisk maskulinitet. Connell diskuterer dette i sin avhandling «maskuliniteter», altså at hva som regnes som hegemonisk maskulinitet varierer fra ulike steder.²¹⁵ Kortromanen kommer ut i en periode der ikke alle bor på bygden og driver gård, men også flere bor i byer. Gudmund kommer ikke fra noen storgård, og har ikke mye økonomisk kapital. I et bymiljø ville nok ikke Gudmund hatt denne makten han blir fremstilt med her, men i bygden han kommer fra blir han ansett som den mest attraktive ungekaren.

²¹⁴ Connell, *Maskuliniteter*, s. 115.

²¹⁵ Connell, *Maskuliniteter*, s. 119.

Før Gudmund skal gifte seg med Helga, arrangerer hans venner et drikkegilde eller et slags utdrikningslag. Unge menn fra sognet hans dro til byen sammen med han, og arrangerte en stor fest for han. Gudmund vil egentlig ikke bli så full, men dette endrer seg fort utover kvelden.

De visste, att detta var Gudmunds sista stadsresa före giftermålet, och tog sig därav anledning att ställa till ett stort dryckesgille. Alla lade an på att Gudmund skulle dricka, och de lyckades till sist få honom alldeles redlös. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 61).

I løpet av utdrikningslaget blir Gudmund «redlös» eller stupfull, og glemmer store deler av kvelden. Han har oppnådd det vennene hans ønsket, men gått imot sitt eget ønske. Vi vet ikke om hans venner er stordrikkere fra før av, men i dette sitatet ser vi de som en gruppe drankere. I David Tjeder sin avhandling bruker han George L. Mosse sitt begrep mottyper, for å diskutere forestillingen av maskulinitet og at mannlighet defineres av ulike mottyper, altså hva som oppfattes som umandig.²¹⁶ Menn som faller utenfor denne mannlighetstypen, skaper en variasjon i samfunnet og er med på å forandre mannligheten som den er. Noen av mottypene som har eksistert forblir mottyper, mens andre kan på sikt bli en ideell mannlighet. Tjeder legger vekt på at det i perioden var sentralt for menn å ha kontroll på sine lyster. Avhengig av i hvor stor grad menn lykkes med dette, avgjorde om de kunne oppfylle den ideelle mannligheten, eller om de ble sett på som en mottype til samfunnet.²¹⁷ Gudmund har før dette utdrikningslaget kontrollert sine egne lyster, i forhold til alkohol, men også rundt Helga når de møttes første gang. Under utdrikningslaget mister Gudmund kontroll over egne lyster og seg selv. Tjeder poengterer at det var vanlig for studenter i perioden å drikke mye og overdrevent, og at det var vanlig å legge dette fra seg når studenttilværelsen var over. Gudmund skrives som en representant for mottypen drankere, selv om han kun drikker seg overstadig beruset en gang.²¹⁸ Datidens samfunnsnormer åpner ikke opp for at han skal kunne drikke på denne måten, og han føler litt på skam rundt dette. Etter utdrikningslaget kommer det et avisoppslag om et slagsmål mellom en gruppe bønder og arbeidere, og nyheten om at en er død etter at han ble stukket med et knivblad.

Gudmund blir fortvilet når han ser dette avisoppslaget. Avisoppslaget blir lest opp for familien av moren til Gudmund, og foreldrene synes også dette er rystende nyheter. Med en gang tror

²¹⁶ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 39-62.

²¹⁷ Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," s. 64.

²¹⁸ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 105-111.

ikke Gudmund at dette er noe han har gjort, men når han finner en kniv med et avkuttet knivblad i buksen sin begynner han å lure.

Bland annat, som hon läste upp, var en redogörelse för ett slagsmål, som hade ägt rum förra natten på stora torget mellan en hop fulla bönder och några arbetare. Så snart polis kom tillstädes, flydde de stridande, endast en av dem låg livlös kvar på torget. Den fallne hade blivit inburen på polisstationen, och då ingen yttre skada hade kunnat upptäckas på honom, hade man försökt att återkalla honom till liv. Alla bemödanden hade dock varit förgäves, och till sist hade man funnit, att ett knivblad hade suttit instucket i hans hjässa. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 62).

Gudmund tror at han har blitt en drapsmann og får panikk. Først velger han å ikke si noe til sine foreldre, da han helst vil holde dette skjult og fortsette som vanlig. Gudmund skal også straks gifte seg, og dette kan sette ekteskapet i fare. Derfor velger Gudmund å gå til en av myrene rundt gården og hive knivskaftet dit. Dette ser faren til Gudmund gjennom vinduet, og går og henter knivskaftet etter Gudmund har dratt. Når Gudmund så kommer tilbake, finner han ikke knivskaftet igjen. Vi som leser vet altså nå at Erland, far til Gudmund, vet om knivdrapet, men Gudmund har selv ingen anelse. Som leser antar vi nå at Gudmund har begått et drap, og det gjør også far til Gudmund. Når ektemålet skal ta plass velger Gudmund å si ifra til faren sin og etter hvert også til Hildur som er den kommende bruden. Etter knivdrapet er blitt informert om til familien til Hildur, blir Gudmund dratt ned som en del av samfunnets mottyper, spesifikt en som omhandler voldelige menn.²¹⁹ Tjeder kommenterer på at vold blant menn i ungdomsårene og tidlig voksenalder var sett på som normalt, og som en del mannlighet akseptert av samfunnet. Likevel har alt grenser, og mord vil havne utenfor grensen. Tjeder kommenterer også på at menns evne til å kontrollere lysten til vold, er markeringen av overgangen fra ungdom til voksen.²²⁰ I kortromanen blir Gudmund beskrevet som en ung mann, og det kan derfor være naturlig å tenke at denne overgangen ikke har skjedd enda, men uavhengig av dette vil et mord utvilsomt være sett ned på.

Gudmund fremstår ved første øyeblikk som en mindre kompleks karakter, men ved å se på Gudmund gjennom ulike teoretiske innfallsvinkler får man frem de flere lagene av karakteren. Selv om det ikke er sikkert om Gudmund har begått mordet eller ikke, blir hans tilståelse til

²¹⁹ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 116-122.

²²⁰ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 116-122.

familien til Hildur en mulighet for samfunnet å dømme Gudmund. Å potensielt bli stilt for retten for drap skal endre Gudmunds representasjon av lokalsamfunnets maskulinitet, som også vises av at Gudmund ikke lenger kan gifte seg med kvinnen med høyest status i bygden. Connells begrep hjelper meg å vise hvordan Gudmund faller fra hegemonisk til underordnet maskulinitet. Tjeders idehistoriske analyse hjelper meg å presisere denne underordnede maskulinitet gjennom samtidens mottyper.

5.7.2 Den aktive faren Erland Erlandsson

Erland Erlandsson er en bonde og har mye av ansvaret for det praktiske på gården, og han tar seg ofte tid til å være der emosjonelt for sin egen sønn. Jørgen Lorentzen trekker frem at den «nærværende faren» ble holdt på lengre i bygden enn i byene, og Erland er et eksempel på dette.²²¹ Han støtter ikke bare Gudmund økonomisk ved å stelle gården, og opprettholde den, men han gir også råd og viser omsorg ovenfor sin egen sønn. Erland kan altså beskrives som både far *for* familien, men også en far *i* familien. Spesielt i situasjonen som oppstår rundt knivdrapet er Erland støttende til sin egen sønn, og han følger ekstra med på sønnen sin.

Erland Erlandsson undrade vad Gudmund hade där att beställa *och följde honom med ögonen*. Han såg då, att sonen stack handen i fickan, tog upp något föremål och slängde det bort i moraset. Därpå gick han genom den lilla trädgårdstäppan, sprang över en gårdsgård och avlägsnade sig bortåt vägen. («Tösen från Stormyrtorpet», s.63, min utheving).

Det er tydelig at Erland følger med på sønnen sin, og er aktivt deltakende i hans liv. Drapssaken har nettopp blitt lest opp i stuen med begge foreldre til stede, og Erland blir nå ekstra var på sin sønns opptreden. Som nevnt over, var det å oppdra barna sine moralsk riktig spesielt utbredt for familier på landsbygden da faren fortsatt arbeidet i hjemmet.²²² For Erland er det viktig at sønnen opprettholder en god karakter, men også at han handler moralsk riktig. Det å oppdra barna til å ta riktige valg, var en av de viktigste oppgavene fedrene hadde i denne perioden.²²³ Erland følger tydelig med sønnen sin, og «följde honom med ögonen». Hvordan Gudmund oppfører seg og handler, reflekterer hvordan Erland er som far. Et knivdrap er i seg selv en moralsk uriktig handling, men Erland virker i dette tilfellet mest interessert i hva Gudmund velger å gjøre med situasjonen etterpå.

²²¹ Lorentzen, "Fedrene," s. 147.

²²² Lorentzen, "Fedrene," s. 143.

²²³ Lorentzen, "Fedrene," s. 147.

Gudmund skal gifte seg etter knivdrapet, og hvis Hildur og Gudmund blir gift kan det at han er en morder trekke Hildur ned i en moralsk undergang. Det mest redelige Gudmund kan gjøre, i hvert fall etter Erland sitt syn, er å si ifra til Hildur før ekteskapet er et faktum. Da vil hun ha alle faktorer tilgjengelig før hun ta den endelige avgjørelsen om ekteskapet.

Plötsligen lutade Gudmund huvudet mot faderns skuldra och föll i stark gråt. – Vad är det åt dig? frågade Erland och drog in tömmarna så häftigt, att hästen stannade. – Jo, alla är så goda mot mig, och jag förtjänar det inte. – Du har då väl aldrig gjort något ont heller? – Jo, far, det har jag. – Det ska vi väl inte tro. – Jo, jag har slagit ihjäl en människa. Fardern drog ett djupt andetag. Det lät nästan som en *suck av lättnad*, och Gudmund höjde huvudet förvånad och såg på honom. Fadern satte hästen i gång igen, därpå sade han stilla: - *Jag är glad, att du talade om det själv.* («Tösen från Stormyrtorpet», s. 69, min utheving).

Erland viser tydelig at han følger med på sønnen sin, og at han bryr seg og sukker av lettelse når Gudmund innrømmer sin feil. Han har fått med seg Gudmund sine problemer, uten at han har måtte si noe selv. Gudmund er nå blitt regnet som voksen, og Erland må satse på at de moralske verdiene han har lært sin sønn er mottatt og at han tar et godt valg i denne situasjonen. Det at Gudmund velger å betro seg til sin far og bryter ut i gråt til han, kan vitne om at han blir regnet som en betrodd omsorgsperson.

Når Gudmund skal gifte seg viser foreldrene hans, og spesielt Erland, at de kommer til å savne Gudmund når han ikke skal bo der lenger. De viser at de ønsker alt godt for sønnen, men at hans tilstedeværelse i hjemmet har vært veldig viktig for dem.

- Det blir tungt för dina föräldrar *att mista dig*, sade han, och Gudmund var omigen nära att brista i gråt. ... Tårane hängde Gudmund i ögonon hela tiden. Han harskade sig och gjord ett par försök att tala, men fick knappt ett ord över läpparna. Fadern skulle följa honom till bröllopgården och vara med om bröllopet. Han gick ut och spände hästen för åkdomnet och kom sedan in och sade till när det tid att ge sig av. När Gudmund satta sig i kärran, märkte han, att den var rengjord. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 66, min utheving).

Faren beskriver sønnens ekteskap som å miste han. Gudmund blir rørt av dette, og det blir tydelig at hans forhold til sin far betyr mye. Dagen før hadde Gudmund ikke fått tid til å rengjøre kjerren til bryllupet, og i slutten av sitatet ser man at den er rengjort. Erland har altså

gjort seg flid med å rengjøre kjerren for sin sønn før bryllupet. Det blir igjen påpekt dette nære forholdet Gudmund og Erland har, der Erland fremstår som en nær og støttende far.

Ved første møte med Erland blir han beskrevet som en liten og stille mann, og ved første øyekast kunne man kanskje tenkt at han ikke er en så nær far som jeg har argumentert for over. Han blir beskrevet som en taus mann, og dette er ikke noe man umiddelbart forbinder med den «intime faren». Det kan være vanskelig å ha et nært og åpent forhold med sin far hvis han sjelden snakker. Likevel fremstår Gudmund og Erland sitt forhold som nært flere steder i kortromanen.

Men det märkvärdigaste vid hela flyttningen var, att husbonden själv Erland Erlandsson, körde Helga upp till Stormyra. Gudmunds far var en *liten, torr man* med kal hjässa och vackra, kloka ögon. Hun var mycket tillbakedragen och så *tystlåten*, att han stundom *inte sade ett ord på hela dagen*. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 56, min utheving).

Erland presenteres som en liten, men klok mann. Dette sitatet er i en samtale mellom Gudmund og Erland, en mann som er av få ord, og ikke noe man utelukkende vil forbinde med en nærværende far. Erland er på ingen måte distansert fra sin sønn når han hjelper han igjennom sitt moralske dilemma. Han går aldri direkte inn for å ordne problemet for sønnen sin, men følger med og håper at Erland og mor til Gudmund sin oppdragelse av deres sønn har vært nok for at han tar de gode valgene. Erland viser også en tydelig sorg over at sønnen skal flytte ut, som underbygger hans intime rolle ovenfor sin sønn. Erland fungerer ikke bare som en økonomisk støtte til familien, men også som en kjærlig og nærværende far. Far til Gudmund er ikke fra den rikeste gården i bygden, og har ikke mye samfunnsmessig makt. Han lever et rettskaffent liv, og kommer ikke i konflikt med samfunnets normer for maskulinitet, og blir på den måten ingen mottype mot periodens standardiserte maskulinitet.²²⁴ Erland kan heller ikke bli sett på som en representant for den hegemoniske maskuliniteten i bygden, men heller som en deltakende maskulinitet.

På bryllupsdagen til Gudmund og Hildur har Gudmund bestemt seg for å fortelle om det mulige drapet til Hildur. Gudmund har snakket med faren sin, og har landet på at det blir rett for Hildur

²²⁴ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s.21-22.

å vite om dette før de blir gift, så hun kan vite alt for de skal giftes. Denne nyheten faller ikke i god jord hos verken Hildur eller Hildurs far, og bryllupet blir avlyst. Erland er med sønnen sin når han skal fortelle nyheten, og er tydelig støttende for han gjennom prosessen.

Det är ju ännu inte fullt, bevisat, att det är Gudmund som är dråparen, sade fadern, men jag förstår ju, att ni vill, att bröllopet ska uppskjutas, tills vi har fått allt utrett. – Det är nog inte lönt att tala om uppskov, sade nämndemannen. Jag tänker, att Gudmund är så pass säker på sin sak, att vi kan komma överens om att det blir slut mellan honom och Hildur med detsamma. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 73).

Det kommer tydelig frem i denne utvekslingen at begge fedre ønsker det beste for sine barn. De støtter hver sin side av konflikten, og gir barnet sitt støtte. Sånn sett kan man si at begge fedrene fremstår som nærværende fedre, siden de bidrar til megling i konflikten og står opp for sine barn. I kortromanen blir ikke hjemmelivet til Hildur fremstilt, og man får ikke et like godt bilde av hvordan hennes far er. Det er vanskelig å si hvordan meddommeren er som far *i* familien, da vi ikke egentlig vet hvordan han opptrer i hjemmet og rundt barna. Det kommer frem at han bryr seg om sin egen datter her, men om dette er på grunn av han og familiens rykte eller om det for å skjermehennes følelser er uvisst. Vi kan likevel slå fast med sikkerhet at meddommeren er far *for* familien. Han er en av de rikeste i bygden, og har også en høystatus jobb, og støtter dermed familien økonomisk.

5.7.3 Meddommeren som en representant for hegemonisk maskulinitet

Meddommeren skiller seg ut i bygdesamfunnet, som en mann med mye makt, både økonomisk og i form av sitt arbeide. Connell sin teori om hegemonisk maskulinitet belyser dette på en fin måte, da han ser på maskulinitet som et slags hierarki, der de øverste er de som representerer områdets ideelle form for maskulinitet. Selve begrepet hegemonisk maskulinitet handler om makt, og graden man har av makt vil avgjøre om man inntar en posisjon som representerer samfunnets hegemoniske maskulinitet.²²⁵ Den hegemoniske maskuliniteten varierer fra område til område, og kultur til kultur, og den vil ikke være den samme i alle områder i Sverige i denne perioden.²²⁶ Moren til Gudmund uttaler seg om meddommeren og hvordan han fremstår i samfunnet.

²²⁵ Connell, *Maskuliniteter*, s. 115.

²²⁶ Connell, *Maskuliniteter*, s. 119.

Nämndemannen var en riktig storbonde. Han ägde den största gården i socknen och satt inne med mycken makt och mycket pengar. Det var egentligen orimligt att hoppas, att han skulle vilja nöja sig med en måg, som inte hade större förmögenhet än Gudmund, men det var också möjligt, att han skulle rätta sig efter vad hans dotter önskade. («Tösen från Stormyrtorpet», s.39).

Hun sier konkret at han har «makt och mycket pengar», og stadfester hans posisjon i bygden. I ekteskapsforhandlingen mellom Gudmund og Hildur, blir meddommeren og hans familie beskrevet som en mye finere familie enn Gudmund sin. Meddommeren har finansiell makt og han er med på å bestemme skjebnen til mange i bygden. Som meddommer følger han lovverk og retningslinjer for å dømme, men hans mening om enkeltindivider får også mer respekt i bygden. Som en representant for den hegemoniske maskuliniteten i bygden, er meddommeren sine vurderinger viktig.

5.7.4 Barnefaren som en forfører

Barnefaren til Helga sitt barn får ikke en stor plass i kortromanen, og vårt eneste møte med han er i rettssalen. Selv om vi ikke får møte barnefaren flere ganger, får vi inntrykk av at han kommer fra en fin gård. Han var Helga sin tidligere arbeidsgiver, så han eier en gård som har råd til å leie inn andre. For barnefaren blir det avgjørende hvordan han skal opprettholde sin posisjon i samfunnet, selv om han har et «uekte» barn. Dette er sentralt for både han og hans kone. Det kommer frem i rettssaken at en viktig årsak til å benekte farskapet, er for å skjerme konen fra å være gift med en forførerisk mann.

Hon förstår nog, att han vill svära sig fri för hustruns skull. Men om han också skulle ha fått det svårt med henne, så borde han väl inte fördenskull kasta bort sin själs salighet. («Tösen från Stormyrtorpet», s. 26).

Dette er Helga sine tanker om barnefaren før rettsaken finner sted, og hun gir uttrykk for å tenke på konen til barnefaren. I sitatet får vi også et slags frempek til hva som skal foregå i rettsaken. Helga gir allerede her et inntrykk av å verdsette sjelen til barnefaren, fremfor ryktet til både barnefaren og hans kone.

Blant mottypene Tjeder presenterer i sin undersøkelse finner man den forføreriske mannen. Dette er en mann som ikke har tatt kontroll over sine egne lyster, og lysten som omfavner

begjæret.²²⁷ Barnefaren er et tydelig eksempel på mottypen forførerere. Tjeder poengterer at forførereren bevisst velger kvinner som er jomfru og moralsk rettskaffen, noe det virker som barnefaren gjør.²²⁸ Barnefaren valgte en kvinne som var betraktelig yngre enn han selv, da det blir skrevet i kortromanen at han er 42år. Vi får aldri vite om han og konen har barn fra før av, men vi vet at han har press fra konen om å nekte farskap.

Var svaranden beträffar, ser man genast på honom, att han är en burgen man. Han är en fyrtito års karl och har ett käckt och raskt utseende. Där han står inför domstolen, har han en mycket god hållning. Det märks nog, att han inte tycker, att det är något nöje att stå där, men han ser heller inte det minsta *besvärad ut*. («Tösen från Stormyrtorpet», S.23, min utheving).

Barnefaren fremstilles om en skamløs person, som likevel har en høy posisjon i samfunnet. I rettssaken viser han at han ikke er nervøs eller preget av situasjonen, og er villig til å sverge falskt på bibelen og avvise farskapet. Barnefaren viser seg som en umoralsk og ukristen person, og mister trolig noe av sitt omdømme i bygden. Vi får ikke høre noe om barnefaren etter rettssaken, men siden Helga får gjenopprettet sitt rykte, kan man tenke seg at det gikk ut over barnefaren. Helgas moralske oppreisning blir barnefarens undergang, og de bytter posisjon i samfunnet. Når dommeren tar Helgas side ved å ta henne i hånden som et ekte mannfolk, står det implisitt at barnefars side blir valgt bort. Gjennom denne hendelsen går det dårlige rykte fra Helga og over til barnefaren. Det endrer hva samfunnet har lagt opp til, og lager et slags ideal for kvinners rettigheter. Denne scenen legger et grunnlag for at faren også må bidra til barnet, selv om det skulle vært født utenfor ekteskapet. Ettervirkningen av hendelsen videre i kortromanen er at Helga må finne andre måter å få inn pengene hun trenger til barnet, og hun selv må ta over denne farsrollen.

5.8 Moralske dilemma: drap og barn utenfor ekteskapet

Den religiøse moralen er gjennomgående i romanen, og moralister, forstått gjennom Brandby-Cöster, og luthersk troende stilles opp mot hverandre som kontraster. Helga og Hildur stilles opp mot hverandre, der Helga kan tolkes som en luthersk troende og Hildur som en Brandby-Cöster sin forståelse av moralist. I Brandby-Cöster sin undersøkelse blir moralistene sett på som en gruppe som gjør gode handlinger for egen nytte, noe som skiller seg fra Tjeder sin bruk

²²⁷ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 39-44.

²²⁸ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 239.

av moralister.²²⁹ Helga er en karakter som er skrevet frem som det kristne idealet med hensyn til moral og handlinger. Hun er likevel den karakteren som har gjort noe samfunnet på den tiden så ned på, nemlig å få et barn utenfor ekteskapet. Kvinner skulle ikke ha sex før ekteskapet, og de skulle i hvert fall ikke få barn utenfor ekteskapet. I Sverige fikk ikke barn utenfor ekteskapet arverett til sin mor før i 1905, tre år før «Tösen från Stormyrtorpet» kom ut. Det skulle gå helt til 1970 før barn utenfor ekteskapet fikk arverett til sin far.²³⁰ I kortromanen er det en liknende situasjon jeg synes er spesielt interessant å se på, og det er hvordan mord og det å ha barn utenfor ekteskapet skrives. Det er slående likt når man leser verket hvordan begge hendelser blir sett ned på av samfunnet som blir skissert i verket. Disse hendelsene har ikke samme juridiske konsekvens i samfunnet, men reaksjonen fra lokalsamfunnet blir tilnærmet det samme. Ryktet en fikk på seg for å få barn utenfor ekteskapet, likner det man fikk av å begå mord.

Det er interessant å se på hvordan samfunnet og ulike karakterer responderer på barn utenfor ekteskapet og drap i kortromanen. Begge tilfellene blir beskrevet som like rystende for samfunnet. Karakterene Helga og Gudmund blir på samme måte stengt ute fra samfunnet, og mister makten de hadde. Helga kan ikke lenger få jobb og Gudmund kan ikke lenger gifte seg med Hildur. I tillegg går Helga fra sin morsrolle til barnet, til en slags farsrolle og hennes kjønnsfremstilling blir endret. Gudmund faller ned i et slags maskulinitetshieraki, og kan etter det potensiale mordet plasseres inn i det Tjeder beskriver som en mottupe. Det er interessant at Lagerlöf har valgt å trekke frem disse to hendelsene i samme kortroman. Hun velger å sette disse to handlingene opp mot hverandre, for å gi leseren et slags perspektiv på hvordan man behandler kvinner med barn utenfor ekteskapet. I dagens samfunn vil det være helt utenkelig at drap og det å få barn utenfor ekteskapet skal ha samme sosiale straff i samfunnet. Kortromanen er skrevet i et samfunn som er meget opptatt av moral og religion, og dette blir avgjørende for romanen. Det er likevel interessant å se at to så ulike handlinger får så utrolig like konsekvenser. Kanskje var dette Lagerlöfs måte å få samfunnet til å endre på handlingsmønster rundt kvinner med barn utenfor ekteskapet.

²²⁹ Brandby-Cöster, "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap," s. 158.

²³⁰ "Oäkta barn och barnamord."

Denne sammenligningen blir en måte å mildne den sosiale straffen og ryktet til kvinner som får barn utenfor samfunnet. Det kommer frem i verket at det er veldig ulike juridiske konsekvenser av de ulike hendelsene, men foreldrenes og samfunnets respons blir veldig lik. Gudmund og Helga blir sammen på slutten, og dette ville ikke vært naturlig før Gudmund selv falt i et slags hierarki av maskulinitet i lokalsamfunnet. Gudmund måtte falle, for at han skulle få Helga. Helga blir beskrevet som syndig i rettssaken, da spesielt av barnefarens kone, og Gudmund blir svartmalt etter drapssaken, selv om han ikke har gjennomført drapet og blir frifunnet. Hildur og hennes familie viser at de er moralister etter Brandby-Cösters definisjon, og ikke er åpen for den nestekjærligheten den lutherske livsforståelsen åpner opp for. Kortromanen kritiserer ikke bare barnefaren for å kunne velge bort sin økonomiske støtte til barnet, men også samfunnets fordømmelse for kvinner som står i denne posisjonen. Dette verket har et stort fokus på hvordan samfunnet rundt kan hjelpe kvinner som står i denne situasjonen, og viser hvordan denne gruppen har blitt demonisert, på lik linje som mordere.

Barnet født utenfor ekteskapet er med på å drive plottet til verket. Kortromanen starter med den dramatiske rettssaken, som finner sted på grunnlag av det «uekte» barnet. Barnet er også årsaken til at Helga har et rykte hun må opprette. Helga sin videre skjebne blir preget av behovet for å forsørge barnet, og møtet med Gudmund er også på grunnlag av at hun skal få jobb for å kunne forsørge sin familie. Verket drives av behovet av å kunne forsørge barnet.

6 Den komplekse tragedien i *Jenny* av Sigrid Undset

I Sigrid Undsets roman *Jenny* (1911) møter vi en annen type diskusjon rundt moderskapet enn i Lagerlöfs fortelling om «Tösen från Stormyrtorpet». Sigrid Undsets roman tematiserer også den ugifte moren med barn utenfor ekteskapet, men barnet lever ikke lenge. Tankene om moderskapet blir mer fremtredende i romanen *Jenny* enn i «Tösen från Stormyrtorpet». Fokuset i «Tösen från Stormyrtorpet» er hovedsakelig på Helga og hennes fremtid, men i romanen *Jenny* får tanker om moderskapet en litt større plass. I begynnelsen av romanen møter vi Jenny gjennom blikket til Helge Gram, en ny student i Roma. Det er gjennom hans tanker om Jenny leserens førsteinntrykk blir dannet. Etter hvert går perspektivet over til å være Jennys, og vi får tilgang til hennes tanker. Som leser får man føle på hennes bekymringer og gleder, og man får komme inn i Jennys følelsesliv. I første del av romanen veksler synsvinkelen mellom Jenny og Helge, men i andre del av romanen ligger synsvinkelen kun på Jenny. I siste del av romanen veksler synsvinkelen mellom Heggen, Jenny og en liten del er hos Helge Gram. Denne vekslende synsvinkelen gjør at vi får sett flere karakterer både innenfra og utenfra, og får en større kjennskap til dem gjennom denne personorienterte fortellertypen og det interne perspektivet.²³¹ Jenny blir ikke gravid før i slutten av andre del av romanen, men hennes omsorgsrolle for andre er fremtredende gjennom hele romanen. Allerede fra barndommen har Jenny hatt personer nær seg som har trengt omsorg, og hun har fylt opp dette omsorgsbehovet. Når barnet til Jenny blir født får det en sentral rolle for livet til Jenny, selv om barnet bare blir seks uker gammelt. Jennys kvinnelige fremtoning er skiftende i romanen, og dette er interessant å undersøke hvordan barnet hos Undset blir sentralt for fremstillingen av Jennys femininitet.

Romanen *Jenny* kom ut i en periode der temaet «uekte» barn og kvinner med barn utenfor ekteskapet var en påbegynnende debatt i samfunnet. Christine Hamm er blant dem som kommenterer på denne debatten i sin artikkel «Fortellinger om mødre, fedre og barn. Sigrid Undsets reaksjon på De Castbergske barnelover».²³² De Castbergske barnelover ble vedtatt i 1915, og innebar at barn født utenfor ekteskapet hadde rett på arv på lik linje som barn født innenfor ekteskapet. Dette omfavnet både arv av formue og arv av navn. Første gang dette lovforslaget var fremmet var i 1909, men det ble ikke vedtatt før i 1915.²³³ Romanen *Jenny* kom ut i 1911, og er skrevet midt i en aktiv samfunnsdebatt. Hamm bruker spesielt Undsets

²³¹ Gullestad, "Epikk," s. 56.

²³² Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn."

²³³ Kjærheim, "Castbergske barnelover."

noveller for å se på hvordan de er skrevet som innlegg i samfunnsdebatten, og gir en fremstilling av ulike former av familiekonstellasjoner.²³⁴ Undset hadde et svært nært forhold til sin egen far, og dette blir fremhevet av blant annet Lorentzen som et eksempel på den intime faren på tidlig 1900-tallet.²³⁵ I debatten rundt barn utenfor ekteskapet fremmer Undset spesielt farsomsorgen som en glemt del av debatten.

I likhet med Lagerlöfs kortroman blir den kvinnelige hovedpersonen fremstilt i kontrast til en annen kvinnelig karakter, i Undsets *Jenny* er det venninnen Cesca.²³⁶ Jeg vil også undersøke hvordan Jenny sin feminitet er i endring, gjennom å se på hvilken funksjon barnet får i denne forandringen. Videre undersøker kapittelet hvordan maskulinitet, og spesielt farskapet fremstilles i romanen. Flere av de maskuline karakterene i *Jenny* har blitt forhatt av lesere i flere generasjoner, og i avisen *Klassekampen* ser man at Helge Gram blir trukket frem som «en av de minst karismatiske mannskikkelsene i norsk skjønnlitteratur».²³⁷ Til slutt ønsker jeg å se på hvordan Jennys undergang er undersøkt tidligere, og se på selvmordet i sammenheng med den pågående samfunnsdebatten i Norge om barn utenfor ekteskapet. Selvmord overveies av de ugifte mødrene både i Lagerlöfs og i Undsets verk, men den avgjørende forskjellen er at Undsets *Jenny* også gjennomfører det. Dette gjør romanen *Jenny* til en tragedie, til forskjell fra Lagerlöfs verk. Før jeg begynner med analysen skal jeg gi et handlingssammendrag av romanen *Jenny*.

6.1 Handlingssammendrag av *Jenny*

Romanen *Jenny* tar for seg livet til kunstneren Jenny Winge. Romanen starter i Roma der man får møte Jennys tre gode venner, Gunnar Heggen, Fransiska (Cesca) Jahrman og Lennart Ahlin. I første kapittel ser man byen Roma og kunstnervevnene gjennom Helge Gram sitt perspektiv. Helge er kommet til Roma fra Firenze for å studere. Når han vandrer gjennom Romas gater, ser han to kvinner han antar er skandinaver. Utover våren blir Helge en del av den kunstneriske kvartetten. Cesca og Ahlin utvikler en romanse og blir gift mot slutten av våren i Italia. Cesca har hatt mange turbulente forhold tidligere, og har alltid hatt Jenny som en viktig

²³⁴ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn," s. 264.

²³⁵ Lorentzen, *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*, s. 21-24.

²³⁶ Hennes fulle navn er Fransiska Jahrman, men blir som oftest omtalt som Cesca. Jeg kommer til å bruke Cesca i denne oppgaven.

²³⁷ Aasne Linnestå, "En som Jenny " *Klassekampen* (Oslo), 14.08 2021.

omsorgsperson for å komme seg igjennom dette. Mot slutten av våren blir Jenny og Helge forlovet, før Jenny reiser tilbake til sin familie i Oslo.

I Oslo har Jenny en mor og tre småsøsken, både hennes biologisk far og stefar er død. Når Helge var bortreist besøkte Jenny Helges mor, og får en smakebit av sjalusien som dominerer hjemmet. Helges mor er veldig sjalu på alt og alle, og dette gjør tilværelsen for Jenny i dette hjemmet vanskelig. Jenny får også jevnlig besøk av Helges far, Gert Gram, på atelieret hun har i Oslo. Helges mor, og etter hvert Helge, blir veldig sjalu på det nære båndet Jenny og Gert får. Forholdet mellom Helge og Jenny forverres, og Helge forlater Jenny og begynner å studere i Bergen. Jenny og Gert utvikler etter dette en romantisk relasjon som fører til at Jenny blir gravid.

Gert er separert fra sin kone, og prøver å overbevise Jenny om at de burde gifte seg og oppdra barnet sammen. Jenny på sin side er bestemt på å oppdra barnet helt alene et annet sted enn Oslo. Hun velger å ikke si noe til sin mor og sine søsken om graviditeten, men forteller om graviditeten til sine kunstnervenner og får spesielt mye hjelp fra Heggen. Jenny flytter til København og senere til Tyskland der hun får barnet. Barnet er veldig sykt da han blir født og dør kort tid etter. Jenny blir alvorlig syk etter barnets død og blir pleiet av damen hun leier oss. Etter litt tid drar Jenny til Roma og møter Heggen og de bor i samme bygg i leiligheter ovenfor hverandre. Jenny er tydelig på at hennes liv er mørkt, og tenker ofte på å ta sitt eget liv i denne perioden. Når Jenny har bodd litt i Roma kommer også Helge til byen og drar på besøk til Jenny. På besøket voldtar Helge Jenny. Etter dette besøket ender Jenny sitt eget liv ved å kutte over sin hovedpulsåre. Helge finner først Jenny og etterpå finner Heggen henne. Livet står ikke til å redde, og Heggen sitt liv er forandret for alltid.

6.2 Jenny og Cesca som kontraster

Jenny og Cesca blir tidlig i romanen satt opp mot hverandre som ulike kvinner. Cesca blir sett på som den vakre kvinnen som alle menn streber etter å kapre, mens Jenny blir sett på som den selvstendige kvinnen som ikke får like mange tilbud. Jenny viser mye omsorg til personer rundt seg, mens Cesca tar imot omsorg og fremstår som mer usikker på seg selv. Det første møtet vi får med Jenny og Cesca er gjennom Helge Grams blick. Han vandrer rundt i Romas gater som ny i byen, og oppdager to kvinner han tror er Skandinaviske basert på utseende. Han går bak

kvinnene og beskriver deres utseende og setter dem opp mot hverandre. Da de snakker norsk, ser han sitt snitt til å introdusere seg og prøve å trenge seg inn i gjengen. Cesca og Jenny går sammen med Heggen og Ahlin, men Heggen og Ahlin får lite oppmerksomhet av Helge når han går bak dem.

Gudbevare meg, hvor hun er vakker, tenkte Helge. [...] Hun var meget mørk; under plysjhattens brune klokke falt små, kullsorte slangekrøller ned om de skjære, ferskenrødmende kinn. Ansiktet var en *liten småpikes*, med fyldige øyenlokk over de dype, gråsorte øyne, og yndige, smilende gruber ved den lille, mørkerøde munnen.²³⁸ (*Jenny*, S. 22, min utheving).

Her får vi en introduksjon av Cesca og hennes utseende. Beskrivelsen av Cesca er en malerisk beskrivelse der fargene og detaljene, på kroppen som håret, kinn, øyne og munn, trekkes tydelig frem. I sitatet får vi kun et innblikk i Cesca sitt utseende, og ikke hvordan hun går eller handler. Gjennom sitatet får vi se hvordan Cesca kler seg og hvordan hun stiller håret sitt, som er en måte å gjøre kjønn. Vi får et mannlig og estetiserende blikk på en fremmed kvinne. Cesca blir beskrevet som en «liten småpике», og denne beskrivelsen av henne som et barn kommer til å henge igjen videre i romanen. Selve navnebyttet fra Fransiska til Cesca kan også bli sett på som litt barnslig og naivt, da det er grunnlagt i at hun ikke liker sitt eget navn. Å oppføre seg som et barn åpner for et omsorgsbehov, noe som gjør kvinnen mindre uavhengig. Denne barnebeskrivelsen åpner opp for en slags umyndiggjøring av kvinnen. Cesca har et omsorgsbehov og blir dermed sett på som en mer attraktiv kvinne i romanens verden. I det tidlige 1900-tallets heteronormative samfunn var et behov for omsorg en måte å agere kvinnelig på, og et behov for å beskytte en måte å agere mannlighet. Å oppføre seg som et barn gir kvinnelighet, og sett i sammenheng med Butler er dette en måte å gjøre kjønn på. Ut ifra Butlers tanke om kjønn som performativt, kan vi si at Cesca agerer heteronormativ kvinnelighet gjennom å oppføre seg som et barn.²³⁹

Det er flere i forskningen som diskuterer kjønnsbalansen i romanen *Jenny*. I romanen ser man at mange av karakterene har trekk som var dominerende for stereotypien for det motsatte kjønn på tidlig 1900-tallet. Jenny er blant karakterene i romanen som har maskuline trekk. Line L. Fjæreide er en av de som diskuterer Jennys kjønnsfremtoning sin masteravhandling, og

²³⁸ Undset, *Jenny*. Referanse til romanen *Jenny* kommer videre til å kun bli gitt i brødteksten

²³⁹ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

diskuterer dette fra en dagligspråkfilosofisk vinkling. Hun drøfter hvordan Jenny ikke har et språk som kan kommunisere med andre kvinner, da hun gjennom sin stefar har lært seg å snakke med menns samtalestruktur.²⁴⁰ Hun diskuterer videre hvordan dette hemmer Jenny i kommunikasjon med andre kvinner og at hun faller mellom to måter å kommunisere på. Liv Bliksrud kommenterer også på denne kjønnsrepresentasjonen i sin artikkel «Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap», og at dette er et gjennomgående tema i Undset sitt forfatterskap. Bliksrud kommenterer at:

I det hele tatt er det vanskelig å finne bekreftelser på de tradisjonelle oppfatninger av de to kjønns spesifikke egenskaper i Undsets forfatterskap. Bare unntaksvis opptrer kvinner og menn som «typiske» representanter for sitt kjønn på godt og ondt.²⁴¹

Gunnar Heggen i *Jenny* er en av karakterene Bliksrud nevner som en av få typiske representanter for mannlighet i hennes undersøkelse av Undsets forfatterskap. Bliksrud hevder altså at dette er et gjennomgående tema i romanene til Undset, og at det mer uvanlig med karakterer som befinner seg innenfor kjønnsnormen enn de som er utenfor. Denne iaktakelsen i den tidligere forskningen skal jeg undersøke videre gjennom å se nærmere på hvordan Jenny fremstilles i romanen.

Når Helge begynner å beskrive Jennys utseende er det også en ytre beskrivelse av utseende, men Jenny har ikke en like feminin fremtoning som Cesca. Jenny sin balanse mellom kvinnelig og mannlig fremtoning er skiftende i romanen. Hun blir ofte beskrevet som en gutt, eller en førsteklasses mann, og dette skjer allerede i leserens første møte med Jenny gjennom Helges blick.

Frøken Winge var absolutt en pen pike, hun og, men hun falt rent igjennom mot venninnen. Hun var like blond som den andre var mørk ... Men munnen var for stor til det smale ansikt med den korte, rette nesen og de blå-årete, buete tinner - og den var litt blek, men hun hadde tette, blanke tenner når hun lo. Og ellers var allting så spinkelt - den høye, slanke hals, og armene, som var lodne av fint, lyst dun, og hendene, som var lange og magre. Figuren var nesten *guttaktig*, så lang og oppløpen hun var- hun måtte være blottendes ung. (*Jenny*, s. 22-23, min utheving).

²⁴⁰ Fjæreide, "Kvinner mellom menn," s. 106.

²⁴¹ Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 25.

Helge beskriver Jenny som en spinkel kvinne, med kroppstrekk som ikke heller passer til hennes ansikt eller kropp. Denne karakterbeskrivelsen er også veldig malerisk og detaljrik. Beskrivelsen tar opp samme kroppsdelar som i beskrivelsen av Cesca, der hår, ansikt og munn trekkes frem som motsetninger til Cesca. Armene, hendene og tinningen til Jenny trekkes også frem. Tone Selboe kommenterer på denne detaljrike måten å skrive på i sin artikkel «Om å 'hjemme seg' i verden: Europeeren Sigrid Undset». Selboe kommenterer at «i alt hun skriver, enten det er samtidsskildringer eller historiske romaner, er Undsets styrke den presise, karakteriserende og sanselige detaljen som får bære et helt spekter av følelser, opplevelser og vurderinger».²⁴² I dette tilfellet får det sanselige detaljene og de kroppsdelar som rettes oppmerksomhet mot, funksjonen av å presentere Jenny som en kjønnsoverskridende kropp. Denne beskrivelsen av Jenny som «guttete» og Cesca som «en jente» henger igjen videre i resten av romanen. De er beskrevet som gode venninner i romanen, men også som strake motsetninger. Felles har de kunsten, men Cesca er barnslig og naiv og Jenny blir til tider beskrevet som for fornuftig. Cesca er en representant for tidens kjønnsnormer, men Jenny stikker seg ut. Det er merkelig at begge kvinnene blir beskrevet som barn, riktignok av ulikt kjønn, der Jenny er «nesten gutteaktig» og Cesca blir beskrevet som «en liten småpike». Dette er kvinner godt oppi 20-årene som blir beskrevet som barn av en vilt fremmed. Helge driver i sin beskrivelse med en slags umyndiggjøring av både Jenny og Cesca. Denne kjønnsdelingen er en beskrivelse som ikke er begrenset til Helge sin observasjon, når romanen utvikler seg blir liknende beskrivelser gitt av flere romankarakterer.

Når Cesca og Jenny blir eldre fortsetter denne fremstillingen av dem som motsetninger. Cesca blir gift med Ahlin og får etter hvert barn med han. Hun legger fra seg arbeidet sitt når de blir gift, og går over til å bli en husfrue. I perioder prøver hun å ta opp igjen malingen, men hennes store lykke kommer når hun får sitt barn. Jenny blir ikke gift, men innleder en affære med sin tidligere forlovede sin far som resulterer i et barn. Jenny får altså et barn utenfor ekteskapet, som ikke lever så lenge. I forhold til Butlers teori om kjønn som performativt, kan vi si at Cesca agerer kvinnelighet gjennom sitt ønske om å få barn og ved at hun går inn i en husmorsrolle.²⁴³ Cesca uttrykker sitt inderlige ønske om barn til Jenny og uttrykker også sin fortvilelse over at ekteskapet ikke går som ventet.

²⁴² Selboe, "Om å "hjemme seg" i verden," s. 8.

²⁴³ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

Jeg er jo så fortvilet for jeg ikke får noen. Jenny, tror du det er sant - noen sier det-,» hun hvisket bevende, «at en kvinne kan ikke fa barn når hun ikke kan føle sånn - lidenskap?» «Nei,» sa Jenny hårdt. «Det er bare vås, er jeg viss på.» «Jeg er sikker på at allting ble godt da. (*Jenny*, s. 244).

Cesca viser et tydelig ønske om et barn, og er bekymret for at det er hennes mangel på lidenskap til Ahlin som setter en stopper for barnet. Dette avviser Jenny, som på dette tidspunktet er gravid med sitt barn. Cesca viser sin barnslighet i dette sitatet, da hun lener seg på Jenny som en slags morsfigur og venter en løsning av henne. Omsider får Cesca barnet, og tar kontakt med Jenny om dette. Fremstillingen av Cesca som litt naiv og omsorgstrengende fortsetter i hennes seinere liv, og Jenny fortsetter som en slags morsfigur for henne. Cesca legger også en slags forventning om støtte når barnet hennes fødes, selv om Jenny har mistet sitt barn.

Jenny sitt barn er dødt, men Cesca skal ha barn og er gravid. Selv om Cesca er fullt klar over at Jenny er alene, alvorlig syk og nettopp har mistet sitt barn, velger hun å sende brev om hennes store gladnyhet til Jenny. Cesca viser til tider sympati for Jenny sin situasjon i brevene, men er kanskje litt usympatisk i hennes valg av tidspunkt å sende brevet.

Jenny, for du er så meget bedre enn jeg, og det var så fortvilet og grusomt at du skulle miste den lille gutten din - og jeg synes ikke jeg har fortjent at jeg skal bli så lykkelig og ha oppfylt det jeg har ønsket mest alltid, men jeg skal altså ha en liten. (*Jenny*, s.294).

Cesca har endelig fått oppleve det hun har ønsket seg aller mest, men samtidig har Jenny opplevd sin til nå livs største sorg. Disse to hendelsene er også sterkt sammensveiset, da begge omhandler å få barn. Når Jenny og Cesca drar tilbake til sine liv i Norden blir Cesca husmor og går inn under samfunnet normer. Jenny derimot forblir utenfor samfunnets normer. Cesca og Jenny blir satt opp som kontraster allerede ved deres utseende, men livene deres bygger opp under denne kontrasteringen. Cesca sin kontinuerlige barnslighet og naivitet er en måte å gjøre kvinnelighet i romanens fremstilling, sammen med hennes ønske om en husmorsrolle. Kanskje det er et godt forfatterteknisk grep av Undset som forfatter å la barnet til Cesca leve, men la barnet til Jenny dø? Det ene barnet er født av gifte foreldre, mens det andre barnet er født av en ugift kvinne.

6.3 Jennys maskulinitet

Fremstillingen av Jenny som selvstendig og «mannlig» forklares i romanen som å ha opphav i hennes oppvekst. Fra tidlig alder har Jenny blitt sett på som en jente med guttete trekk. Da hun får en ny far, Nils Berner, tar han henne ofte med på skogstur. Jenny får øve på å kutte bort følelsene sine, og blir mer nøytral til ting rundt henne. På flere måter oppdrar Nils Berner Jenny som en gutt, eller som en kamerat.²⁴⁴ Gjennom å avkorte følelsene sine og ved å lære å kjenne naturen, får Jenny en del egenskaper som er forbundet med en mannlig karakteristikk. Når Berner dør, får hun selv oppdrageransvaret for Berner sin sønn Nils. Jenny forteller at hun skal gi lik oppdragelse til Nils som hun fikk av sin stefar. Gjennom oppdragelsen hadde Jenny blitt kamerat og venn med Berner, en slags likemann. Når Jenny først møter Berner består forholdet deres i hovedsak av at de drar til Nordmarka sammen på turer.

Det første Berner gjorde, var å ta jentungen med på skogen. Søndag etter søndag drog han med henne i Nordmarka- i stekende sommersonne, i vårløye og øsende høstregn, på ski hele vinteren. Og Jenny, som var blitt vant til ikke å *tore vise sine følelser*, forsøkte å skjule tretthet og angst. *Om en stund følte hun det aldri.* (Jenny, s. 99, min utheving).

Jenny sine maskuline trekk er i denne sammenhengen i hovedsak basert på ufølsomhet og hvordan hun etter hvert kutter sitt følelsesliv for å bli mer lik sin stefar. Med Butlers terminologi om kjønn som performativt, kan vi her løfte frem hvordan Undset viser at Jenny agerer mannlighet og dermed til en viss grad blir mann i datidens oppfatning. Hun slutter å kjenne på følelser. Hos Jenny er hennes største forbilde en mann, og hun utformer etter hvert sin væremåte til å ligne på hans. Jenny endrer sin oppførsel til å bli mer lik standarden for menn i perioden. Performativitet er å kopiere en kjønnede handling.²⁴⁵ Her kopierer Jenny, Nils Berner sine kjønnede handlinger. Jenny tar opp maskuline trekk fra Berner og inkorporerer det til sine egne handlinger.

Flere forskere har sett denne måten å ta imot mannlig karakteristikk på som Jennys undergang, deriblant argumenterer Fjæreide for at Jennys selvmord er på grunn av hennes manglende evne til å snakke med både kvinner og menn.²⁴⁶ Jeg mener at Jennys undergang er skrevet for å belyse samfunnets manglende plass for nye familiekonstellasjoner, og det negative synet på

²⁴⁴ Jenny, Sigrid Undset s. 101.

²⁴⁵ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

²⁴⁶ Fjæreide, "Kvinner mellom menn," s.106.

barn utenfor ekteskapet. Det skal også sies at Jenny kontinuerlig gjennom hele romanen har samtaler om selvmord med andre romankarakterer, og at det kan vise tegn til at dette alltid har vært en nødløsning i hennes liv.²⁴⁷ Tjeder understreker i sin forskning at forsørgerrollen var et viktig aspekt av datidens maskulinitet.²⁴⁸ Når faren dør får Jenny også et slags økonomisk ansvar for familien, og tar over rollen Berner hadde som økonomisk forsørger. I Roma sender Jenny penger, og drar jevnlig tilbake til Oslo for å se at det går fint med familien. Denne forsørgerrollen som Jenny tar på seg, er også en representasjon av datidens maskulinitet hos Jenny.

Jenny blir beskrevet som følelsesløs av barndomsvenner, og har ikke en gode relasjoner med jevnaldrende jenter når hun vokser opp. Hun blir ofte sett på som en utenforstående og sliter med å skape nære relasjoner gjennom oppveksten. Åshild Hov legger spesielt vekt på et biografisk syn for å undersøke romanen i sin masteravhandling om romanen *Jenny*. Masteroppgaven til Åshild Hov kom ut i 1968, hun utfører en biografisk analyse, med et utgangspunkt i at Undset er en anti-feminist. Selv om hennes forskning kan bli sett på som litt utdatert i dag, er den interessant som en av de første som gjorde en større undersøkelse av *Jenny*. «Hun var blitt vant til ikke å vise sine følelser, vant til ikke å klage når det røyntet på, og også vant til å være den som hjalp og trøstet».²⁴⁹ Her trekker Hov også frem Jenny sitt avstumpede følelsesliv. Hov tar denne tanken og bygger videre på hvordan Jenny ikke kan åpne seg for potensielle partnere. Jeg mener at Jenny sitt avkortede følelsesliv også kan også knyttes til hennes maskuline fremtreden og trekk. Hov trekker frem at Jenny var vant til å være den som hjalp og trøstet. Denne tanken kan videreføres til å se på denne omsorgsfølelsen som er en egenskap som agerer kvinnelighet på tidlig 1900-tallet.

I samtaler mellom Heggen og Jenny, blir Jenny anerkjent som et «mannfolk» av Heggen. Han ser på henne som sterk og selvstendig, og hun får derfor respekten som et mannfolk i samfunnet. Jenny får makt og myndighet av Heggen, noe som er tydelig positivt. Diskusjonen deres omhandler ekteskap og barn i sammenheng med mulighet for karriere, og rundt disse temaene har de ulike meninger. For Heggen er ikke dette et like stort valg mellom karriere og familie, men for Jenny vil karriere og familieliv være vanskeligere å kombinere. Jenny snakker

²⁴⁷ Første kommentar om selvmord som løsning er på side 30-31 i kapittel to, og videre i kapittel fem, seks og ti.

²⁴⁸ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 17-35.

²⁴⁹ Hov, "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen," s. 19.

om at hennes liv ville føltes ufullkomment hvis hun var på toppen av karrieren uten et menneske som sto henne virkelig nær, og legger dermed en slags vekt på familie eller i hvert fall en partner. I samtalen blir moderskapet og familielivet opphøyd som en sentral del av tilværelsen. Kvinner og menn får et slags skissert biologisk skille her, der kvinner i romanens forståelse er avhengig av et familieliv for å føle den ordentlige lykke.

«Hør nu, Jenny. Jeg har alltid respektert deg like så høyt som *et førsteklasses mannfolk*. ... Du vil ikke si at nu du for alvor skulle begynne ditt eget liv, så kunne du ønske å *belemre deg med mann og unger* og hus og alt slikt, ... jeg er viss på du ville angre og sørge - du ville!» «Ja. Men om jeg nu hadde nådd det ytterste mine evner kunne rekke - ... - *men jeg var alene, det var ikke et levende menneske som stod meg inderlig nær*-. Tror du ikke jeg ville sørge og angre da og?» (*Jenny*, s. 195, min utheving).

Jenny har som jeg har argumentert for ovenfor blitt oppdratt som en kompis eller som en gutt. Når hun blir kjent med Heggen, passer hun inn i hans bilde av hvordan en mann skal agere. Dette bygger også på hvorfor Heggen ikke ser på Jenny som noen romantisk mulighet i denne fasen av romanen, han ser på henne som en mann og ikke som en kvinne. Heggen og Jenny viser frem sin grunnleggende uenighet over barnets og familiens rolle i livet. Heggen ser på barn og en mann som en ulempe for Jenny. Å stifte familie vil holde Jenny tilbake fra sine karrieremuligheter, og hennes karriere som kunstner vil ikke bli like stor som den kunne vært uten barn.

Når Jenny snakker om livsførsel tar hun opp at man bør ta sitt eget liv hvis man ikke lenger er herre over seg selv. Selvkontroll og beherskelse blir opphøyd i stor grad hos Jenny, og selvmordet blir alltid fremstilt som en mulighet hvis man ikke oppnår det man ønsker.

Og hvis man ikke kan trene sin vilje til å beherske sine stemninger og drifter og den slags, sier hun - hvis man ikke lenger er herre over seg selv, gjør man best i å skyte seg, sier Jenny. (*Jenny*, s. 66).

Denne beskrivelsen av å beherske sine stemninger og drifter kommer igjen i Tjeders undersøkelse av hva som gjør at menn havner under som en mottype mot samfunnets maskulinitet. Kontroll over seg selv og sine lyster blir av Tjeder satt som et kriterium for mannlighet.²⁵⁰ Jenny viser et maskulint trekk ved å opphøye denne kontrollen over seg selv.

²⁵⁰ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 41.

Det må også poengteres at Jenny kaller det for «herre» over seg, som i seg selv også er en referanse til maskulinitet.

Jenny sitt utseende, oppdragelse og hennes forventninger til livet har mannlige trekk. Jenny derimot er bestemt på at barn har en egen verdi i seg selv, og en karriere uten et familieliv ville vært tomt. Jenny har derfor her en slags kontakt med en moderlighet som kan bli sett på som kvinnelig i romanens bilde. I Liv Bliksrud sin fremstilling av Undset skriver hun at Undset så på morslykken som noe naturgitt, men på morskallet som forskjellig fra kvinne til kvinne.²⁵¹ Jenny gir uttrykk for å ha dette morskallet, og viser et ønske om denne morslykken. Av andre menn blir Jenny sett på som mannlig og karrieredreven. Hvis man ser dette ut ifra Butler sin teori om performativitet, så agerer Jenny mannlighet gjennom sitt karrieredriv.²⁵² Samtidig kan opphøyingen av barnet og familielivet være en måte Jenny agerer kvinnelighet på. I sitatet får man sett Jenny sin dualitet i Undsets kjønnsfremstilling. Jenny står litt utenfor både kvinnelighet og mannlighet, og faller på en måte mellom de to kjønnsgruppene. Hvordan Jenny agerer rundt andre menn forandrer seg etter hun har fått barnet, men hvordan menn oppfatter henne forandres også i denne perioden. For når Jenny er gravid og barnet er født, kan ikke hennes kvinnelighet lenger benektes og sees bort fra. Jenny sitt utseende, oppdragelse og hennes forventninger til livet oppfattes som mannlig i romanen av noen karakterer. Helge ser på hennes kropp som en mindre feminin kropp med mannlige eller guttete trekk. Hennes oppdragelse er av en mann og Heggen ser på hennes livsførsel som mannlig. Likevel er det noe i Jenny sitt liv som også viser til hennes kvinnelige side, og det er spesielt hennes utpregede omsorgsfølelse for alle. Jenny har gjennom hele livet sitt alltid vært en sentral omsorgsperson for noen. Da faren til Jenny døde tok hun litt ansvar for sin egen mor gjennom sorgen. Når moren giftet seg igjen fikk Jenny etter hvert noe av ansvaret for småsøsknene sine, og fikk enda mer ansvar når stefaren døde. Den store forandringen av romanens fremstilling av Jenny som kvinne skjer likevel med barnet.

6.4 Barnet forandrer Jenny som kvinne

En som er veldig opptatt av moderskap i Undsets forfatterskap er Christine Hamm. I hennes undersøkelse *Foreldre i det moderne: Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets*

²⁵¹ Bliksrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap," s. 23.

²⁵² Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

grammatikk tar hun opp romanen *Jenny* og plasserer den sammen med romanene *Marta Oulie* og *Våren* som «det umulige moderskap». Hamm ser på kvinnekroppen som en situasjon i *Jenny*, og ser på hvordan Jenny forholder seg til betydningen av egen kropp.²⁵³ Kvinnekroppen blir koblet sammen med frihet og hvor stor grad av frihet kvinnen har er knyttet opp mot om kroppen står i bakgrunnen eller forgrunnen av livet hennes. Om kroppen er i forgrunnen blir den med på å styre kvinnens handlinger, men er den i bakgrunnen er det ikke kvinnekroppen, men individet som bestemmer handlinger. Frihet for kvinnen er å kunne bestemme selv om hun vil at kroppen skal være i forgrunnen eller bakgrunnen. I romanen *Jenny* blir kvinnekroppen til Jenny begrensende, og det at Jenny er født kvinne fører med begrensninger for henne, noe hun strever med å akseptere. Hamm mener at moderskapet blir umulig for Jenny «fordi både hun og barnet har en kjønn, endelig og dødelig kropp, som det er vanskelig å komme overens med for subjektet».²⁵⁴ Gjennom moderskapet får Jenny bekreftet at kvinnekroppen er begrensende, fordi kvinnekroppen kommer i forgrunnen med moderskapet. Hamm hevder likevel ikke at kjønn og kropp er faktorene til kvinnenenes skjebne.²⁵⁵ Denne tolkningen av morskroppen og moderskapet er spennende og et viktig bidrag til forskningen, men jeg velger å ha et større fokus på farskapet i denne dynamikken av hvorfor moderskapet blir umulig for Jenny. Hamm velger å ta fokuset fra romanen bort fra den som et entydig innlegg i en debatt, og over til undersøkelsen av problemet om kvinnekroppens betydning for kvinnens eksistens.²⁵⁶ Jeg velger likevel å beholde fokuset på verket som et innlegg i debatten, da jeg mener farskapet spesielt kan gi noe nytt til dette synet.

Når barnet til Jenny dør forandres hun emosjonelt, hun klarer ikke lenger å holde sine følelser i sjakk. Hamm beskriver dette i sin avhandling: «men så skjer det forferdelige at hennes lille sønn dør, bare noen få uker gammelt. Da faller hun emosjonelt fra hverandre.»²⁵⁷ Jenny har tidligere i romanen blitt beskrevet som en kvinne som framsto som mindre følsom. Dette var også et av trekkene som gjorde at hun fremsto som mer mannlig. Gjennom oppdragelsen av Berner var hun blitt vant til å avvise sine egne følelser, men etter barnets død er disse følelsene umulig å holde på avstand. I romanen blir sorgen og gråten beskrevet med dyriske lyder.

²⁵³ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 82.

²⁵⁴ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 82.

²⁵⁵ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s.83.

²⁵⁶ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 81.

²⁵⁷ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s.99.

Frau Schlessinger lå i værelset ved siden av. Og når hun hørte de underlige, dyriske, kvalte klagelyder inne fra den unge pikes værelse, trillet hun forferdet inn og satt på en stol foran sengen: «Um gotteswillen, Fraulein -» Hun stelte med Jenny, og hun klappet hennes magre, klamme hender med sine tykke, varme. (*Jenny*, s.266).

Jenny er vant til å ta vare på alle andre, og ikke selv bli tatt vare på. Hun har opprettholdt en sterk fasade, som etter barnets død brister. Etter barnets død kommer Jenny i kontakt med sine følelser og får et sterkt følelsesliv. Som man ser i sitatet over blir sorgen altoppklukende for Jenny. Det er ingen åpenbare personer rundt Jenny som kan ta vare på henne, men kvinnen hun bor hos tar vare på henne en stund, før Jenny velger å dra videre. Jenny drar til Heggen og blir tatt vare på av han i Roma. Heggen tar vare på Jenny sine fysiske behov i forhold til bolig og opphold, og prøver så godt han kan å trøste henne. Igjennom denne prosessen blir Jenny en kvinne for han. Før hadde Heggen og Jenny hatt filosofiske samtaler om hvordan Jenny er en mann på lik linje som han, men nå begynner Heggen å tenke på ekteskap med Jenny. Han har blitt forelsket i henne, og ser henne som en potensiell partner. Jenny agerer kvinnelighet på en måte som Heggen kjenner igjen, som en del av det heteronormative systemet. Omsorgsbehovet Jenny viser til Heggen, blir en måte hun agerer kvinnelighet på og dette gjør henne mer kvinnelig for han.

Når Jenny blir gravid, blir den biologiske forskjellen mellom mann og kvinne mer tydelig for Jenny. I avhandlingen til Hamm kommenterer hun på dette skillet mellom biologi. «Graviditeten tvinger Jenny til å se at menn og kvinner er forskjellige med henblikk på deres reproduksjonsorganer, og at denne forskjellen har en betydning».²⁵⁸ Gjennom graviditet og fødsel blir Jenny tvunget til å vise frem et kvinnelig trekk, og kroppen hennes kommer i forgrunnen. Jenny blir også ansett som en kvinne med flere kvinnelige trekk av omverden etter graviditeten, deriblant Heggen. Hvis man bruker Butlers terminologi om performativitet og det å gjøre kjønn ser man at Jenny tidligere har hatt et arbeid og har av andre blitt ansett som en kvinne med mannlige trekk.²⁵⁹ Av Heggen har hun til og med blitt ansett som ekte mannfolk. Det er ikke bare biologien til Jenny som blir fremtredende ved graviditeten, det er også hvordan andre menn og kvinner ser henne. Hvordan hun gjør kjønn etter graviditeten er ikke lenger imot

²⁵⁸ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s.96.

²⁵⁹ Butler, *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*, s. 34.

hva som ble ansett som «riktig» i samtiden, men det går imot Jennys egne ønske av hvem hun er.

Fremmede begynner også å se på Jenny anderles etter at hun har vært gravid og fått et barn. Hvordan andre menn ser på henne er blitt drastisk endret, og hun blir nå møtt av andre menn når hun drar ut. Etter Jenny har mistet sitt barn drar hun til Roma og bor i en leilighet ovenfor Heggen. Jenny og Heggen drar ut slik de pleide da de bodde i Roma tidligere. Jenny drikker mye mer enn hun pleier, og blir med en gruppe veldig fulle mennesker. Denne gruppen består av to navngitte, men ukjente personer, med navn Dr. Broager og Loulou von Schulin som de møter på baren i Roma. Dr. Broager fremstår som veldig påtrengende, og fortsetter å ta på Jennys arm og hånd selv om hun trekker den tilbake.

Forresten var også hennes motstand temmelig slapp, og hun lo uforarget av hans nærgåenhet. «Uha!» sa Loulou von Schulin og trakk skuldrene i været. «At De dog kan tåle det! Synes De da ikke han er ekkel, Jenny?» «Jo, det var vel. Men De ser jo - han er akkurat som en spyflue - nytter ikke jage ham vekk. Isj, hold opp da, doktor -» (*Jenny*, s. 277).

Jenny sin rolle i baren blir et objekt Dr. Broager kan kose seg med. Han fortsetter å ta for seg Jenny sin kropp selv om hun viser uvilje og motstand. Dr. Broager blir også sett på som en spyflue, et irriterende insekt. Likevel blir ikke Jenny fornærmet over hvor nær han er, og bruker heller ikke mye innsats på å dytte han bort. Dette kan ligne på hvordan Cesca blir behandlet i romanen. Hun blir sett på som en svært attraktiv kvinne, og hennes tanker om andre menn blir ofte ikke tatt hensyn til. Jenny kommer litt på utsiden av majoriteten i Roma, og Heggen er bekymret for henne. Etter barnets død går livet til Jenny i grus, og hun har ingen å vise omsorg til lenger og heller ingen moral å leve etter. I Roma tok Jenny ansvaret for Cesca, da hun trengte noen som viste henne omsorg. I forholdet med Helge er Jenny alltid sett på som den sterke, og den som skal ta vare på begge to i forholdet. Jenny får jo et åpenbart omsorgsforhold til sitt eget barn, men når dette dør har hun ingen igjen som hun gir omsorg til. Hun har aldri før opplevd å måtte ta imot omsorg, men har bare gitt det. Jenny blir på mange måter mer et objekt enn et handlende individ i kommunikasjonen med Dr. Broager, dette skiller seg veldig fra den selvstendige karrierekvinnen vi møter i starten av romanen.

Når Helge voldtar Jenny, beskriver hun hvordan hun ikke lenger har makt over sin egen kropp. Jenny kjenner ikke igjen sin egen kropp som sin egen, og hun har blitt omgjort til et objekt.²⁶⁰ I starten av romanen møter vi Jenny som en svært handlekraftig kvinne, og en kvinne som blant sitt kunstnermiljø blir anerkjent som mann. For Jenny som romankarakter blir denne reduseringen til et objekt et stort statusfall.

Men hun så sitt eget legeme slik det lå under teppet, hvitt, vakkert, nakent- en ting hun alt hadde slengt fra seg, som hun hadde kastet den flekkede hansken om eftermiddagen. Det var ikke hennes mere. (*Jenny*, s.313).

Etter voldtekten føler ikke Jenny lenger at hun har makt over sin egen kropp, og beskriver sin egen kropp som en hanske man kan kaste bort. Etter denne hendelsen tar Jenny sitt eget liv. Jenny er ikke lenger den handlende kvinnen hun har vært gjennom romanen, og etter voldtekten har hun ikke lenger noen makt over egen kropp. Gjennom denne objektiviseringen av Jenny mister hun den «mannlige» rollen hun har hatt, og mister derfor også en slags maktposisjon. De mannlige trekkene hun hadde er borte, og andre menn ser ikke henne lenger som en likemann, men hun blir nå sett på som en kvinne. Dette tapet av en maktposisjon fører til maktesløshet hos Jenny, og til slutt hennes undergang.

6.5 Jennys moderlighet

Når Jenny blir gravid er hun ambivalent til barnet, og har mye bekymringer rundt graviditeten. Jenny har også en ekstra bekymring da barnets far er hennes tidligere forlovede sin far, og hun ønsker ikke at dette forholdet skal komme ut til omverdenen.

Enden ble vel at hun overlot ham ungen og reiste fra det hele. Ja for det var løgn, alt hun hadde sagt ham om at hun gledet seg og så videre. På Tegneby hadde hun somme tider følt slik - for da hadde hun bare tenkt på at det var hennes barn - ikke hans. Men skulle det bli en levende lenke mellom henne og hennes forsmedelse - hun ville hverken eie eller ha det. *Hun kom til å hate det* - hatet det allerede når hun tenkte på de siste dagene inne i byen-. (*Jenny*, s. 255).

Når Jenny blir gravid er hun ikke sikker på om hun har lyst å oppdra barnet, og bli en mor. På vei for å fortelle Gert om barnet leker hun med tanken om å gi bort barnet til Gert så han kan oppdra det. Gert har ikke vært deltakende i sine andre barn sin oppdragelse, og det er ikke

²⁶⁰ Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 99.

sikkert dette ville vært et alternativ. I sitatet kommer det også frem at Jenny er sikker på at hun kommer til å hate sitt eget barn. Hun beskriver barnet som et slags eierforhold, og ønsker ikke å eie det. Jenny virker negativ til tanken om et barn født utenfor ekteskapet i begynnelsen, og ønsker ikke barnet sitt. Det blir lagt en slags forventning til Jenny om at hun skal glede seg over barnet og ønske det, men det er noe hun ikke evner å gjøre i øyeblikket som beskrives. Graviditeten til Jenny er ikke planlagt, og fremstilles i starten som uønsket. Hun velger å ikke etterlate barnet til Gert, og etter hun har fortalt Gert om barnet drar hun fra han og velger å skjule hvor hun er for han.

Jenny flytter etter hvert til Tyskland til en kvinne som heter frau Schlessinger. Når Heggen kommer på besøk, snakker hun også om å la barnet være igjen hos henne. Jenny er nå kommet lenger i graviditeten, men hun er fortsatt usikker på hva hun skal gjøre med barnet sitt. I samtalen med Heggen har hun begynt å tenke på å beholde barnet.

«Jeg vet ikke riktig enda. Du mener vel med - barnet? La det bli hos frau Schlessinger kanskje - inntil videre. Hun ville nok gi det ordentlig stell. - Eller adoptere det,» - hun lo. «Man adopterer jo somme tider *sånne barn*. Du vet, jeg kunne kalle meg fru Winge - og blåse i hva folk tenker-». (*Jenny*, s. 264, min utheving).

Det kommer frem i samtalen mellom Heggen og Jenny at hun ikke opplever denne morskjærligheten enda. Morskjærligheten kommer tydeligere frem i noen andre av Undsets sine verk, og Blikrud kommenterer på at denne «morslykken skildrer Undset som mindre problematisk i sine middelalderverk enn i samtidsdiktningen».²⁶¹ Hun er fortsatt usikker på hva hun skal gjøre med barnet sitt, og har nå et nytt menneske hun vurderer å gi barnet bort til. Barnet blir beskrevet som «sånne barn» og Jenny virker distansert til sitt eget barn. «Sånne barn» viser også til den store forskjellen det var mellom «ekte» og «uekte» barn i denne perioden, og dette kan være en av grunnene til at Jenny er så ambivalent rundt sitt eget barn. Barn utenfor ekteskapet blir ikke en gang benevnt, men kan kun kalles «sånne barn». Jenny har også begynt å tenke på å beholde barnet selv, og kalle seg fru Winge. I perioden var det vanlig å ta sin manns etternavn, og hvis barnet var «ektefødt» fikk det også farens etternavn. Jenny foreslår her et alternativ der hun tar sitt eget navn, og later som hun er gift og gir barnet samme

²⁶¹ Blikrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undets forfatterskap," s. 23.

etternavn. Undset understreker altså viktigheten av etternavnet både her og når Gert tilbyr ekteskap. Når barnet blir født endrer denne usikkerheten seg til barnet.

Vi får ikke møte Jenny som mor til sin sønn. Romanen skifter direkte fra graviditet til barnets død. Kapittelet starter med følgende sitat, og begynner brått med at Jenny sin sønn dør.

JENNYS SØNN levde i seks uker - nøyaktig fireogførti og en halv dag, sa hun bittert til seg selv når hun tenkte om og om igjen på den korte tid hun hadde visst hva det var å være lykkelig. (*Jenny*, s. 266).

I resten av romanen er Jenny tydelig på en stor morskjærlighet ovenfor sitt eget barn, og en stor affeksjon til sin sønn. Følelseslivet til Jenny blir permanent endret etter sønnens fødsel. Tiden sammen med barnet blir beskrevet som den sanne lykke, og innstillingen til barnet endres drastisk. Barnet er nå blitt det fineste i livet til Jenny i perioden barnet levde. Morskjærligheten kommer veldig tydelig frem i *Jenny*, men også den dype sorgen etter barnets død. Som Hamm kommenterer i sin avhandling hører *Jenny* under gruppen av romaner som omhandler det umulige moderskapet.²⁶² Barnet forandrer Jenny på mange måter, men det gjør ikke at livet hennes blir komplett. Hun ønsket fortsatt å male og leve av sitt arbeid når barnet levde. Moderskapet var ikke alt for Jenny, men det var en veldig viktig komponent for henne for å åpne seg følelsesmessig. Jenny fremsto som veldig lukket og avstumpet for andre før barnet ble født, og dette blir endret etter barnets død. Under graviditeten handler det om et eierskap til barnet og å kanskje gi det fra seg fordi det er et «sånt»-barn. Etternavnet får betydning for barnets fremtid, men fraskrives da barnefaren også kommer med andre komplikasjoner. At barnet er «uekte» er sentralt for Jenny under graviditeten, og er en stor del av utfordringene hun har med barnet. Når barnet blir født aktiveres kjærligheten og hun får oppleve den morskjærligheten som beskrives i Undsets univers. Med Butlers begrepsapparat tvinges Jenny inn i normer for kvinnelighet gjennom fødselen og det leder til hennes selvmord.

I tidligere forskning blir Jenny og Cesca sitt forhold av og til sett på som et romantisk forhold, på grunn av hvordan de viser omsorg til hverandre. Jeg velger å se på forholdet deres om et mor-datter-forhold, der Jenny tar vare på Cesca som en slags datter.

²⁶² Hamm, *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*, s. 13.

«Du er da glad i meg, Jenny?» «Det vet du vel - Cesca, *ungen min!*» «Du er så snill, Jenny. Kyss meg litt mere! Gunnar og Ahlin. Jeg skal passe meg - du kan da vite jeg vil ikke gjøre ham no' vondt. Forresten - kanskje jeg vil gifte meg med ham. ... Jenny smilte litt og strøk over Fransiskas pannehår- det var blitt vått av gråten. (*Jenny*, s. 58, min utheving).

Her kan man se at forholdet til Cesca og Jenny er tydelig fysisk og omsorgsfullt. Jenny kysser Cesca for å trøste henne når hun er fortvilet. Dette er blant årsakene til at deres forhold har blitt sett på som romantisk og ikke bare som et vennskapelig forhold. Jenny kaller Cesca for «ungen» sin her, og stryker Cesca over pannen for å trøste henne. I relasjonen viser Jenny hvordan hun alltid har vært moderlig, og hun har hatt et ønske om å passe på andre rundt seg. Denne moderligheten er også en måte Jenny agerer kvinnelighet. Hun fremstår blant mange som en kvinne med flere maskuline trekk, men hun agerer også kvinnelighet gjennom sin omsorgsevne ovenfor andre. Det er ikke bare Jenny som omtaler Cesca som sitt barn, men i en samtale mellom Helga og Cesca beskriver han henne som en mamma til Cesca.²⁶³ Jenny tar et slags forsørgeransvar for Cesca når de er sammen, og oppdrar henne når det trengs. Cesca gir også uttrykk for et behov for en forsørger, og denne rollen fyller Jenny for henne.

6.6 Mannlige karakterer i *Jenny*

I romanen *Jenny* er mannlighet en problematisk kategori. Nesten alle menn i romanen har tydelige trekk ved seg som man som leser ikke liker. Mannlighet blir på ingen måte idealisert i romanen. Som leser får man lite sympati for både Helge og Gert. Mennene som Cesca har holdt på med tidligere er også tydelige eksempler på det George L. Mosse kaller for mottyper. Disse mennene representerer det Tjeder i sin studie definerer som drankerne, forførerne og voldelige menn. Den eneste mannlige karakteren som har tydelige positive fortegn, er Heggen. Mannlighet blir satt under debatt i denne romanen. Noen av de mannlige karakterene faller ned i det mannlige hierarkiet i løpet av romanen. De mannlige karakterene viser seg å ikke leve opp til normene i samfunnet. Connell påpeker at den hegemoniske maskuliniteten varierer geografisk, både lokalt og regionalt, noe Undsets roman gir et eksempel på når hun setter romanen *Jenny* i to forskjellige miljøer.²⁶⁴ Hva som er sett opp til og anerkjent i Roma, vil i noen tilfeller bli sett ned på i Oslo. Det blir derfor relevant å vurdere romankarakterene i forhold til hvilket miljø de befinner seg i. Det er spennende å følge med på hvordan maskuliniteten endrer

²⁶³ Undset, *Jenny*, s. 65.

²⁶⁴ Connell, *Maskuliniteter*, s. 119.

seg når de mannlige karakterene flytter fra det ene miljøet til det andre. Barnet født utenfor ekteskapet får ulike konsekvenser for de mannlige karakterene. Barnefaren blir påvirket av barnet, og det er interessant å se hvordan han skiller seg fra andre fedre i romanen. Heggen som fortsatt er venn med Jenny når hun blir gravid, får også en relasjon til barnet, og må velge hva han tenker om barn født utenfor ekteskapet.

I *Jenny* får vi møte flere ulike typer fedre. Hvordan disse fedrene utøver farskapet får en gjennomgripende betydning i romanen, ikke minst for neste generasjon. Som leser blir man introdusert for Jenny sin biologiske far i et tilbakeblikk, og seinere får vi møte hennes nye stefar. Begge fedrene dør før Jenny er blitt voksen, og begge blir derfor tilbakeblikk. Vi får også møte Gert Gram, far til Helge Gram og hans søster. Han blir seinere i romanen også far til Jenny sitt barn, og får dermed sitt andre «kull» med Jenny. Gert kan bli sett på som en ganske fraværende far til sine to første barn, men dette endrer seg med det nye barnet. Gert uttrykker ønske om å være en tilstedeværende far, men dette blir på noen måter fratatt fra han da Jenny ikke ønsker at han skal være inkludert.

Antologien *Kvinnorna gör mannen* beskriver hvordan kvinner skriver mannlige karakterer i ulike litterære verk. I noen tilfeller blir mannen skrevet som et ideal, mens i andre tilfeller blir mannlighet kritisert gjennom det litterære verkets mannlige karakterer. Undset bruker i sin roman en skarp kritikk mot mannlighet og menn, spesielt gjennom karakterene Helge og Gert. Å vise en skarp kritikk til mannlighet kan være med på å utfordre de patriarkalske strukturene. Innledningen til antologien presenterer redaktørene Fjelkestam, Hill og Tjeder fire ulike måter kvinnelige forfattere forholder seg til mannlighet i litteraturen: «beundra», «bevaka», «bråka» og «bilda», og jeg vil tenke at *Jenny* befinner seg innenfor å overvåke.²⁶⁵ *Jenny* presenterer flere menn som går imot sosiale normer, men også noen menn som blir idealisert. I romanen presenteres altså skillelinjene mellom ulike maskulintetsforståelser. Overvåke metoden kan være brukt for å opprettholde eller for å endre skillelinjene.²⁶⁶ Hvilken av disse to Undset ønsket å oppnå er vanskelig å si, men at det er kontrasterende mannlige karakterer i romanen er tydelig.

²⁶⁵ Kristina Fjelkestam og Helena Hill, "Inledning," s. 17.

²⁶⁶ Kristina Fjelkestam og Helena Hill, "Inledning," s. 17.

6.6.1 Helge og maskulinitet

Helge blir beskrevet i detalj for første gang av Jenny. Han blir ikke beskrevet som utpreget maskulin, og har trekk som ikke passer så bra sammen. Jenny anser ikke Helge som en attraktiv mann med første øyekast, og han blir heller ikke ettertraktet av mange andre kvinner.

Hun hadde ikke før lagt merke til hvordan Gram så ut - bare hatt et *inntrykk av at han var høy og spe og mørk*, og at han bar et lite, spisst skjegg. I grunnen hadde han *pene trekk* - regelmessig, høy, litt smal panne. Hans øyne var lysebrune, med en egen gjennomsiktig ravglans, og så hadde han en liten vek, fin munn under overskjegget - med noe trett og trist ved. (*Jenny*, s. 47, min utheving).

Jenny har ikke sett detaljer rundt Helge før dette øyeblikket, og nå blir det gitt en svært detaljert beskrivelse av Helge. Som nevnt tidligere kommenterer Tone Selboe at Undset er kjent for sin svært detaljerte skriving.²⁶⁷ Hennes detaljerte skriving er i hovedsak fokusert rundt fysiske omgivelser, men blir også overført til karakterbeskrivelser. Det går igjen i beskrivelsen av Helge at flere kroppslige trekk er små, eller liten. Dette er en feminiserende beskrivelse. Jennys førsteinntrykk av Helge er at han er spe, eller spinkel, og han blir ikke ansett som barsk og maskulin. Ved et nytt blikk på Helge kommer det frem at han har pene trekk. Han blir ikke beskrevet som kjekk, men heller ikke som stygg. Det kommer altså frem at Helge ikke gir et førsteinntrykk av å være en kjekk mann. Dette er en rent fysisk beskrivelse av han, men det sier fortsatt noe om hvordan andre ser på han. Han ble ikke sett på som spesielt maskulin av Jenny ved første øyekast.

Helge blir beskrevet som feminin av Cesca, i en samtale mellom Cesca og Heggen. Helges kroppslige feminine trekk, blir fulgt opp av indre karakter som også blir beskrevet som feminin. Siri Evju Janssen kommenterer i sin masteravhandling på Helge sin femininitet og ser på lenken mellom hans likhet til sin mor og hvordan han blir sett på som en svak mann.²⁶⁸ Cesca og Heggen er begge en typisk representant for sitt kjønn i perioden, og dette fremstår som en motsetning mot både Jenny og Helge. Jenny og Helge er sammen i et slags heteronormativt begjær, men begge representerer egenskaper fra sitt motsatte kjønn. Dette er også noe som kommenteres i romanen.

²⁶⁷ Selboe, "Om å "hjemme seg" i verden."

²⁶⁸ Janssen, "Dannelse, dydsetikk og modernitetskritikk," s. 43.

«Synes du ikke det er noe feminint - eller uferdig ved ham?» «Kanskje. Men det kan jo være det er nettopp det som har tiltrukket Jenny. Hun er jo både sterk og selvstendig. Kanskje hun nettopp helst elsker en mann som er svakere enn hun selv.» (*Jenny*, s.121).

Cesca mener Helge fremstår som både feminin og uferdig, og kan ikke skjønne hvorfor Jenny skulle være tiltrukket til han. Cesca oppfattes som et barn i romanen, og det vil derfor være åpenbart for henne å søke til en sterk mann som kan ta vare på henne. Heggen kommer Jenny i forsvar i denne dialogen og trekker frem hvor sterk og selvstendig hun er, og tenker at hun derfor kan elske noen som Helge. Siden hun er selvstendig selv, kan hun elske en feminin og uferdig mann som Helge, og bli den sterke part i forholdet. Helge med sine feminine trekk setter spørsmål til hvordan vi tenker på heteronormative forhold i romanen. Jenny og Helge har på en måte byttet om på rollene en mann og en kvinne skulle ha i et forhold i denne perioden, og det er sjokkerende for både Cesca og Heggen. Alle sammen bor i et friere Roma, og er ganske moderne i sine tanker, men tanken på en svak mann sammen med en sterk kvinne blir et tankekors for begge. Det virker som de er åpne for at sterke kvinner kan bli sammen med sterke menn, men at kvinnen skal være den sterke i forholdet blir sjokkerende. Helge har tatt egenskaper fra sin mor i oppdragelsen, mens Jenny har fått egenskaper fra sin stefar. Det er flere som har kommentert på at Jenny og Helge er motsetninger mot den ideelle kjønnsfremstillingen i romanen, men få har satt de to opp mot hverandre før.

Connell presenterer i sin undersøkelse ulike former for maskulinitets hierarki som ikke er statisk, men varierer fra periode til periode og kultur til kultur.²⁶⁹ Helge blir tydelig presentert som en mann med feminine karaktertrekk og med en spinkel figur av både Jenny, Cesca og Helge. Som sett over er det naturlig å plassere Helge under en underordnet maskulinitet. Helge representerer en del motstridende kvaliteter til den generelle maskuliniteten, og spesielt karaktertrekk som kan ligne på kvinnelige karaktertrekk. Ifølge Connell er den underordnede maskuliniteten en gruppe som er representert av menn som viser følelser eller svakhet.²⁷⁰ Som vi ser i avsnittene over, viser Helge begge disse egenskapen, som gjør at han kan plasseres i denne undergruppen. Helge kommer ikke fra en rik familie, han er ikke godt likt og kan ikke sies å ha samfunnsrett. Han blir presentert som en underordning av den hegemoniske maskuliniteten, og blir et bilde på en av flere menn i *Jenny* som går imot et slags mannsideal.²⁷¹

²⁶⁹ Connell, *Maskuliniteter*, s. 119.

²⁷⁰ Connell, *Maskuliniteter*, s. 117.

²⁷¹ Connell, *Maskuliniteter*, s. 116-117.

Når Helge voldtar Jenny, er han veldig full. Jeg mener at Helge gjennom handlingen av voldtekt har blitt en tydelig mottype, fra teorien til Tjeder. Helge representerer den voldelige mannen, både i Roma og Norge.²⁷² Gjennom voldtekten var Helge svært maktmisbrukene og brukte vold mot Jenny. Helge går fra å være den feminiserte svake mannen, til å bli den voldelige mannen. Ut ifra Heggen sin reaksjon til denne hendelsen, kan man også se at dette ikke var noe som var akseptert i samtiden. Han har gjort noe som er langt utenfor det som er akseptert i samfunnet. Han har latt seg styre av sine lyster, og har gjort dette mot en kvinnes vilje. Helge har også latt alkoholen ta over sin egen selvkontroll. Han blir også en del av drankerne, da han har latt alkoholen ta overhånd.²⁷³

Men det møtet hadde gjort Helge edru. Og etterpå nattens rus slo hans stemning plutselig om. Og det som han hadde opplevd, syntes ham plutselig utrolig, ubegripelig. Og uhyggelig. (*Jenny*, s.315).

Tjeder poengterer at det var vanlig for studenter i perioden å drikke mye og overdrevent, men det var vanlig å legge dette fra seg når studenttilværelsen var over.²⁷⁴ Helge er ferdig som student når han drar til Roma, og virker å fortsatt drikke mye. På denne måten kan Helge representere mottypen drankere også, men det er ikke så entydig. Det er flere i Jenny sin omgangskrets som drikker overdrevent mye, men noen av de blir også ansett som mottypen drankere. Helge går altså imot samfunnets normer på to områder i denne hendelsen. Han går inn i mottypen som en dranker og som en voldelig mann. Undset fremstiller gjennom Helge at den feminine mannen svikter, og bruker vold for å heve sin patriarkalske makt. Dette får en motsatt effekt i romanen. Helges voldelige handlinger mot Jenny mot slutten av romanen gir ikke han samfunnsmakt, men svekker derimot hans posisjon enda mer.

6.6.2 Heggen og maskulinitet

I romanen blir Heggen beskrevet som barsk og kjekk av Jenny. Han blir sett på som attraktiv av mange, og er en ettertraktet mann. De ulike normene for maskulinitet i Roma og Norge blir i stor grad fulgt av Heggen. Han lever mer frislippet i Roma med kvinner som ønsker det, men endrer oppførsel i Norge. Han har også tydelige verdier, og tar på mange steder i romanen vare

²⁷² Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 116-121.

²⁷³ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 104-111.

²⁷⁴ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s.104.

på Jenny. Heggen blir beskrevet som «gårdsgutt-skjønnhet», altså en robust bygd mann med et glimt i øyet. Hos Heggen trenger ikke Jenny å være sterk, og være en omsorgsperson. Heggen tar vare på seg selv, og ansees som en sterk og selvstendig person.

Det var noe i det - trekk for trekk tatt var han i grunnen ellers en riktig *gårdsgutt-skjønnhet*. Med den lave og brede panne under den brunkrusete luggen, de store, stålblå øyne, og munnen rød og fyldig og full av blanke og hvite tenner. Han var solbrent helt ned på den runde, sterke hals, og hans skulderbrede, litt lave skikkelse var nesten *brutalt velskapt og tett av muskler*. -Allikevel- den sanselige munn og de fyldige øyenlokk hadde et underlig uskyldig, uberørt uttrykk, og han kunne smile så uendelig forfinet. Hendene hans var et par riktige arbeidernever med tykke sener og grove ledd på de korte fingre - men han beveget dem på en egen levende, *yndefull* måte -. (*Jenny*, s. 187, min utheving).

Her blir Heggen beskrevet som en sterk og arbeidssom mann. Han blir beskrevet som svært «muskuløs» og hendene er preget av å ha jobbet mye. Likevel blir måten han bruker hendene sett på som en «yndefull måte». Undset gir her en svært detaljert kroppsbeskrivelse, der man får et godt innblikk i hvordan Heggen ser ut. Han blir beskrevet som en sjarmør og en som er populær blant andre kvinner.

Selv om Heggen blir sett på som en attraktiv mann som sjarmerer mange rundt seg, kontrollerer han sine lyster rundt Jenny. Tjeder kommenterer på at kontroll av lyster var noe av det mest sentrale for menn i perioden, i forhold til hva som blir oppfattet som umandig.²⁷⁵ Videre har Tjeder kategorisert det som ble oppfattet som umandig i ulike mottyper.²⁷⁶ Heggen blir en slags motsats mot Helge, begge har opplevd en forelskelse for Jenny, men bare en av dem har holdt tilbake.

Og den hadde fristet ham til så mange kyss, og han våget bare et eneste flyktig, så spøkefullt at det bad om unnskyldning for seg selv-. Da hadde han vært forelsket i henne -. Da han var beruset av vår og vin og det muntre, piskende regn og de hastige solgløtt og sin egen ungdom og livsfylde. Han hadde hatt lyst til å få henne med og danse, den høye og lyse piken, som lo så forsiktig som hun prøvde en ny kunst hun aldri hadde øvet før. (*Jenny*, s. 327).

²⁷⁵Tjeder, "Borgerlighetens sköra manlighet," s. 64.

²⁷⁶Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 17-34.

Heggen blir en av få mannlige karakterer i romanen som ikke blir sett på som umandig, og derfor ikke kan plasseres under Tjeders kategorisering av mottyper. Han opprettholder sin maskulinitet og nærmer seg en ideell mannlighet. Heggen blir ansett som en mann mange trakter etter, men han kontrollerer sine lyster og styrer livet sitt etter karriere. Han fungerer som en emosjonell støtte til Jenny når hun trenger det, men blir ikke sett på som svak av andre. Han står på egne bein økonomisk, og fremstår som en selvstendig mann. Heggen har småflørter med noen kvinner i Roma, men der fremstår det som et gjensidig lettsindig forhold. Det var vanlig for studenter og unge menn å ha små forhold her og der i denne perioden, og det har Heggen også. Heggen blir sett opp til av mange i egen vennekrets, og Helge er også bekymret for han og Jenny sitt forhold da han ser Heggen som en bedre partner. Når Jenny forteller Heggen om det «uekte» barnet er han støttende ovenfor Jenny og hjelper henne med søk etter bolig. Han blir også hennes viktigste støtteapparat etter barnets død.

6.6.3 Gunnar Heggen og Helge Gram som motstykker

Heggen og Helge blir på noen punkt i romanen satt opp mot hverandre, på samme måte som Cesca og Jenny blir. Heggen og Helge har også en navnelikhet, som kan gjøre at man som leser setter dem mer opp mot hverandre. Heggen heter egentlig Gunnar som fornavn, men blir vanligvis omtalt med etternavn i romanen. Helge blir som oftest omtalt med fornavn og ikke etternavn, og når de er samlet blir ofte Heggen og Helge brukt som navn. Heggen blir sett på som maskulin, og en som tar ansvar for sitt eget liv. Han fremstår som selvstendig og trenger ikke omsorg fra Jenny. Det er heller han som gir omsorg til Jenny når hun trenger noen. Helge blir ofte sett på som ynkelig og liten, og tar lite ansvar for sine egne handlinger og skjebne. Når vennegjengen møter Helge i Roma er det ingen som gir inntrykk av å like han når de møter han for første gang. Jenny blir en omsorgsperson for Helge, og gir han støtte der det trengs. Heggen er beskrevet som et slags ideal, og er ment som en karakter man skal like som leser. Helge er beskrevet som en karakter som går imot flere mannlighetsideal, og blir også sjeldent likt av leseren.²⁷⁷ Vi får aldri vite hvordan Helge stiller seg til barnet født utenfor ekteskapet, og hans egen bror. Jenny ønsket ikke at noen skulle vite hvordan barnet var blitt til. Det er mulig at voldtekten Helge begikk var en slags hevn mot Jenny og hennes forhold til Gert. Dette blir veldig spekulativt, og er det eneste som kan sies om forholdet mellom Helge og barnet født utenfor ekteskapet.

²⁷⁷ Blikrud, "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undets forfatterskap," s. 25.

6.6.4 Den gråtende Lennart Ahlin

Lennart Ahlin er et medlem i den kunstneriske kvartetten i Roma, og blir etter hvert mannen til Cesca. I begynnelsen av romanen har han et stabilt humør, og fremstår som en veldig nøytral karakter i romanen. Det virker som han er godt likt av alle, men han er også ikke veldig fremtredende i romanen. Ahlin mister litt fatningen rundt Cesca når det er snakk om ekteskap mellom dem, og bryter ut i gråt. Cesca må trøste han, og må også erklære at hun kommer til å bli glad i han.

«Å nei da - å, ikke gråt, Lennart! Jeg skal være glad i deg - jeg skal gjerne gifte meg med deg - hører du, Lennart - jeg skal gifte meg med deg, men du må ikke gråte sånn. Jeg tror godt jeg kan bli glad i deg, Lennart - bare du ikke vil være så fortvilet.» Ahlin hulket: «Nei nei - inte på det viset - jag vill inte då, Cesca – ». (*Jenny*, s. 87).

Her viser Ahlin at han er en emosjonell mann, men maskuliniteten hans brister også. Ahlin sin status som en maskulin og selvstendig mann brister når han må grine seg til et ekteskap og attpåtil bli trøstet av sin fremtidige kone. Her kan man argumentere for at Ahlin plasserer seg i samme kategori av maskulinitet som Helge, i en underordnet maskulinitet.²⁷⁸ En maskulinitet som blir beskrevet som en feminin form for maskulinitet, der den staute og handlekraftige mannen er langt unna. Ahlin kan i hvert fall ikke bli sett på som en representant for den hegemoniske maskuliniteten som Connell presenterer i sin undersøkelse.²⁷⁹ Han oppfører seg fint rundt Cesca i deres ekteskap. Deres største krangel handler om penger Cesca har lyst å låne fra sin far, men Ahlin nekter henne dette.²⁸⁰ Her viser derimot Ahlin at han er en stolt type, som ikke ønsker hjelp fra sin kones far. Han blir en selvstendig mann på denne måten, selv om kanskje det logiske svaret hadde vært å ta imot økonomisk hjelp når man sliter. Barnet til Cesca og Ahlin er sterkt etterlengtet fra Ahlin, og farskapet er noe han har ønsket lenge.

6.6.5 Hans Herman som forfører

Hans Herman er en av Cesca sine første forelskelser og hun er en av hans damer på siden. Brutaliteten til Hans Herman kommer tydelig frem i romanen og Cesca blir ikke behandlet pent av denne mannen. Både Jenny og Heggen snakker om Hans med Cesca og med hverandre om

²⁷⁸ Connell, *Maskuliniteter*, s. 117.

²⁷⁹ Connell, *Maskuliniteter*, s. 115.

²⁸⁰ Undset, *Jenny*, s. 242.

hvor forferdelig denne mannen er. «Slo meg somme tider - rev nesten klærne av meg - jeg måtte klore og bite for å slippe - tute og gråte-». ²⁸¹ Denne oppførelsen er gjentakende hos Hans, men Cesca opprettholder et forhold til han, helt til han får en annen kvinne gravid, og han gifter seg med henne. Dette ekteskapet blir kun inngått for at kvinnen skal kunne fortsette sin karriere som sanger etter barnets fødsel, og at hun dermed ikke skal ha et «uekte» barn. Hans Herman er tydelig på at et barn ikke kan vokse opp uten sin fars etternavn og som et «uekte» barn. Derimot har han ikke interesse av å bli far i form av en omsorgsperson. Ekteskapet varer ikke lenge og Hans kommer på besøk hos Cesca igjen.

Tenk, han hadde aktelse for meg fordi jeg ikke ville gjøre det han tigget meg om og truet meg for alltid. Jeg som bare ønsket jeg orket - jeg ville jo så gjerne gjøre alt for å glede ham. Hvis jeg bare hadde kunnet komme over den redsel - han var så brutal - og jeg visste han hadde andre-. (*Jenny*, s. 57-58).

Cesca viser et tydelig uttrykk for at hun er redd for Hans og at hun likevel skulle ønske at hun kunne komme over denne frykten for å være sammen med han. Hans Herman er et eksempel på en av Tjeders mottyper, forføreren. ²⁸² Hans Herman har, som det står i sitatet, flere kvinner som han også har et forhold til.

Menns seksualitet var på begynnelsen av 1800-tallet mye mindre problematisert enn kvinner seksualitet. Holdningen rundt at menn skulle få leve fritt, men at kvinner skulle kues var under endring utover 1800-tallet. Det ble rettet kritikk mot menn som ikke tok ansvar for barn de fikk utenfor ekteskapet, og moralistene så ned på dette. ²⁸³ Tjeder undersøker rådgivingslitteratur og hans definisjon av moralister er annerledes enn Brandby-Cöster sin. Moralister hos Tjeder er forfatterne av rådgivingstekstene. ²⁸⁴ Menn ble også kritisert for å forføre flere kvinner, og denne forføringen ble av moralistene sett på som en mottype mot den ekte maskuliniteten. Dobbeltstandarden for hva som ble regnet som prostitusjon hos kvinner og hos menn ble diskutert i denne perioden. Det ble rettet en kritikk mot menn som brukte kvinner for å tilfredsstille deres egne lyster. Tjeder kommenterer på at man må kontrollere sine lyster for å opprettholde sin maskulinitet. ²⁸⁵ Hans Herman faller utenfor den generelle maskuliniteten, og blir en mottype. Likevel ser dette ikke ut til å svekke hans posisjon i samfunnet, for han er en

²⁸¹ Undset, *Jenny*, s. 56.

²⁸² Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 233-268.

²⁸³ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 238.

²⁸⁴ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 24.

²⁸⁵ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 39-44.

del av en kunstneridentitet som allerede er på utsiden av majoritetssamfunnet i Norge. Tjeder skriver om dette fenomenet der noen menn i en slik posisjon ikke ble sett på som en mottype, men som en del av bohemen.²⁸⁶ Herman virker ikke å miste sin posisjon i samfunnet, selv om han er kjent for å være en forfører. Dette blir tvert imot en del av hans rykte og «image». Til og med når han får en kvinne gravid, ser ikke dette ut til å være en stopper for han. Han gifter seg for å opprettholde hennes rykte, men fortsetter sin egen livstil. Herman ønsker altså ikke et farskapsansvar til barnet, men anerkjenner viktigheten samfunnet har lagt på farsnavnet og at barnet ikke blir født utenfor ekteskapet. Barnet får ingen nær far, eller en tilstedeværende far, men får oppfylt samfunnets tomme farskapsposisjon.

6.6.6 Den idealiserte faren

Jenny sin biologiske far dør når hun er ganske ung, og hun har få minner om sin far. Moren velger å sette opp et bilde i stuen, som hun og Jenny snakker til. Jenny får en slags fiktiv far, og får lære om faren gjennom morens fortellinger og samtaler med bildet. Hun har ikke en fysisk far hun kan snakke til, men et bilde. Faren til Jenny blir idealisert og Jenny ser veldig opp til han. Vi får vite lite om hvordan Jenny sin far var når han faktisk levde, men man får vite mer om hvordan moren til Jenny fremstiller han i ettertid. I denne romanen er farskapsidealet konkret skildret. Faren til Jenny blir et fysisk bilde, som de snakket til. Gjennom Jenny sitt barneblikk fremstilles det som at faren hennes faktisk bor i bildet, og skillet mellom levende og død blir visket ut. For Jenny lever faren fortsatt, og deltar i deres liv og deres samtaler. Bildet hans er hengt opp i stuen, og Jenny blir oppfordret til å snakke med ham. Moren har også samtaler med bildet, og tar Jenny med i samtalen der de snakker om hvor fin faren er.

Han var i graven og i himmelen, men i virkeligheten bodde han hjemme hos mor og henne - han hang over pianoet og så på alt mor og hun gjorde, og hørte efter alt de sa - moren snakket og snakket om ham, og fortalte hva han syntes om allting - det måtte de gjøre, og det måtte de ikke gjøre for far. Og Jenny snakket om ham som hun kjente ham, og om kvelden snakket hun med ham og gud, som var en som alltid var sammen med far og syntes det samme som far. (*Jenny*, s. 95).

Faren er blitt et ideal og identifiseres med gud. Jenny kjenner egentlig ikke faren hennes, men hun blir kjent med han via morens historier. Jennys forhold til religion er også sterkt knyttet til

²⁸⁶ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 267.

denne idealiserte faren, og hennes moral kan bli koblet til den sterke tilknyttingen til religion. Ellen Demmo kommenterer Jenny i sin masteravhandling «Lengesel etter et autentisk liv: En komparativ analyse av Sigrid Undsets *Jenny* og Cora Sandels *Alberte og friheten*.» på denne relasjonen mellom gud og faren til Jenny. Demmo skriver at: «Bildet på veggen og den åndelige autoriteten gir et nærmest religiøst preg over Jennys forhold til faren».²⁸⁷ Anna Brit Kvinge kommenterer også på denne relasjonen mellom gud og faren til Jenny og skriver at «alt tyder med andre ord på at for den helt unge Jenny representerer faren en autoritet som gud selv er underlegen».²⁸⁸ Tolkningen av faren til Jenny som Gud blir dratt enda lenger her, og Kvinge setter faren over gud og beskriver gud som en slags disippel for faren. Farens død og fraværet gjør dette idealbildet av faren mulig.²⁸⁹ Jeg velger å støtte meg til Demmo, der faren til Jenny blir beskrevet som en slags Gud, men ikke satt over gud. Jennys far blir altså idealisert.

Jørgen Lorentzens analyse av farskapsideologi under det tidlige 1900-tallet vektlegger samspillet mellom den intime og ikke-intime faren. Faren *i* hjemmet og faren *for* hjemmet er viktige begreper i Lorentzens teori, og omhandler den intime faren, og faren som en forsørger.²⁹⁰ Jenny sin biologiske far er ingen forsørger for henne etter toårsalderen, da han dør. Faren fungerer på tross av sin status som død som en intim far for Jenny. Som vi ser i sitatet står det at faren bodde hjemme hos dem, og han var til stede for samtaler Jenny trengte å ha. Faren er en ganske unik farsfigur, i og med at hans nærhet er der uten at han er i live. Likevel kan man se at Jenny beskriver en nærhet, og en følelse av at han bodde i deres hjem. Dette er en far som lytter og alltid er til stede for en samtale, men det er ikke en far som kan gi omsorg tilbake. Jenny vil aldri kunne få råd og trøst av sin far, men han vil være en samtalepartner som alltid har tid til henne.

Når Nils Berner kommer inn i livet til Jenny som hennes nye stefar, brister bildet av Jens Winge. Jenny kjente aldri faren hennes godt nok til å kunne fortelle historier foran bilder, hun var alltid avhengig av moren for dette. Når det nå kommer inn en ny farsfigur ønsker moren at han skal erstatte Jenny sin biologiske far, eller hennes fiktive far. Moren viser tydelig at hun er

²⁸⁷ Demmo, "Lengselen etter et autentisk liv. En komparativ analyse av Sigrid Undsets *Jenny* og Cora Sandels *Alberte og friheten*," s. 23.

²⁸⁸ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 23.

²⁸⁹ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 23.

²⁹⁰ Lorentzen, "Fedrene," s. 137.

nervøs i perioden når Jenny skal få en ny far, og hadde et stort samvittighetsnag ovenfor sitt barn. Likevel insisterer moren til Jenny på at Jenny skal kalle Berner for far.

Om nettene forsøkte hun å snakke til sin egen, riktige far som før - lidenskapelig forsøkte hun å holde ham i live. Men hun orket det ikke alene - hun kjente ham bare av morens fortellinger. Litt etter litt døde Jens Winge også for henne. Og fordi han hadde vært midtpunktet i alle hennes forestillinger om gud og himmelen og det evige liv, så bleknet de med hans bilde. (*Jenny*, s. 98).

Jens Winge, Jennys far, er død og han bor ikke lenger i bildet i stuen. Bildet i stuen er blitt kun et fysisk bilde, og faren er offisielt død. Jenny klarer ikke å holde han i live helt selv, og er avhengig av morens støtte. Moren har gått videre, og ønsker også at Jenny skal se på Berner som sin far. Nils Berner får mye av oppdrageransvaret for Jenny, og blir etter hvert en farsfigur for henne.

6.6.7 Nils Berner – Jennys stefar

Når Jenny blir litt eldre finner moren en ny mann, og Jenny får dermed en ny far. Nils Berner bruker tid med Jenny, og tar henne ofte med til Nordmarka for å gå tur og lære å kjenne naturen. Gjennom disse skogsturene lærer også Jenny, som nevnt tidligere, å bli desensitivisert. Det kan tenkes at dette er starten på hvorfor Jenny blir sett på som så utrolig sterk og selvstendig av alle andre. Berner har lært henne opp til å klare seg selv og stå på egne bein, gjennom deres mange skogsturer der Jenny som liten jente fulgte med. Det negative aspektet med denne selvstendigheten i Undsets fremstilling er at hun mister kontakten med sitt eget følelsesliv, og fremstår som avstumpet av medelever.

Når Berner dør, får vi et innblikk i oppdragelsen gjennom hvordan Jenny ønsker å oppdra sine småsøsken. Jenny får vist sin moderlighet, ved å oppdra sine egne søsken. Nils Berners død fører til at Jenny må trå til i hjemmet og må ta mye ansvar for sine småsøsken. Minstebroren til Jenny var bare fem måneder når Berner døde, og moren var svært fortvilet over å ha mistet sin elskede mann. Jenny skjulte selv hvor mye hun sørget over sin stefar, men brukte sine krefter på å hjelpe til i hjemmet. Hun gikk på skole og hjalp til i huset.

Som Berner hadde vært mot henne - kamerat og venn - hadde hun forsøkt å være mot hans barn. Med halvsøstrene gikk det slik at eftersom de vokste til, ble forholdet mellom dem

og Jenny *lite intimt*, men riktig vennskapelig- sånn med stor avstand. (*Jenny*, s. 101-102, min utheving).

Jenny beskriver her en kameratslig oppdragelse for seg selv og for sine søsken. Hun får et forhold med sine småsøsken som er lite intimt, men vennskapelig slik hun hadde med Berner. Foreldreskapet går på en måte i arv, og Jenny tar over faren sin rolle som forsørger og får som eldste søsken et slags foreldreansvar. Anna Brit Kvinge kommenterer på denne overgangen, og skriver at «hun blir automatisk familiens nye overhode, med tilhørende forsørgelsesplikter».²⁹¹ Moren til Jenny blir beskrevet som en «svak mor», som ikke er i stand til å ta vare på familien etter Berners død.

I forhold til Jørgen Lorentzen sin undersøkelse om farskapet, er Berner både en far *for* familien og en far *i* familien. Han er både en forsørger for familien økonomisk, men er også til stede i hjemmet. Lorentzen trekker dette skillet, fordi flere fedre på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet dro ut av hjemmet og begynte å arbeide.²⁹² Før når fedrene jobbet på gården, var ikke dette skillet like tydelig. Faren kunne altså være en økonomisk forsørger for familien sin ved å arbeide, og var en far *for* familien. Ikke alle fedre som var far *for* familien, var også far *i* familien.²⁹³ Sammen med arbeidet kom også fritid, og fedre brukte denne fritiden noe ulikt. Noen brukte den på klubber eller på ulike fritidssysler, mens andre brukte den sammen med familien. Hvis man var en far *i* familien, brukte man fritiden sin sammen med familien.²⁹⁴ Berner tar Jenny på turer og bruker kvalitetstid med henne, og blir på den måten en far *i* familien. Han fungerer også som en økonomisk forsørger for familien. Dette kommer spesielt tydelig frem når Nils Berner dør og moren får det trangt økonomisk, og Jenny på sikt må hjelpe til økonomisk for familien.

Nils Berner passer inn i kategorien, presentert av Jørgen Lorentzen, som bygger på John Tosh, av intime fedre ovenfor Jenny.²⁹⁵ Han bruker mye tid på å dra på tur med Jenny, og prøver å gi henne moralske verdier han tenker er viktig for å leve et godt liv. Berner er en far som tilbringer tid med familien. Han er ikke nødvendigvis emosjonelt åpen, men er til stede i familien og

²⁹¹ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 25.

²⁹² Lorentzen, "Fedrene," s. 135.

²⁹³ Lorentzen, "Fedrene," s. 137.

²⁹⁴ Lorentzen, "Fedrene," s. 137.

²⁹⁵ Lorentzen, "Fedrene," s. 147.

bruker fritiden sin med dem. Det er her skillet mellom intime og distanserte fedre ligger. Selv om Berner i romanen har blitt beskrevet som en lite intim far, er ikke dette samme type intimitet det er snakk om. Bare at Berner tilbringer så mye tid med sin datter, er et tegn på at han er en intim far. I denne perioden begynte de to farskapsrollene fraværende- og tyranniske fedre å bli mindre dominerende, og de distanserte og intime fedrene tok over. Fedrenes betydning i hjemmet begynte å bli mer viktig, og dette førte også til at farskapsrollen ble endret. På bygden var de to første farskapstypene fortsatt fremtredende, men i byene så man en tydelig endring.²⁹⁶ *Jenny* er satt i et urbant miljø, og dette påvirker hvilken type fedre som er fremtredende. Som man ser i kategoriene til Tjeder følger romanen *Jenny* mønsteret for farskapstyper representert i urbane miljø med Berner. Når Jenny får Berner som far slipper hun et emosjonelt omsorgsansvar for sin egen mor, og kan igjen være barn fullt ut. Dette varer likevel ikke lenge, da Berner dør før Jenny har blitt voksen og etterlater Jenny med tre småsøsken som må tas vare på sammen med moren. Bernes farskap får en funksjon som en slags motpol mot Gert Gram i romanen, og setter dem opp som to slags kontraster. Beskrivelsen av Berner som en god og nær far svekker også leserens sympati for Gram, da man får en intim og distansert far side om side. Her kommer vi tilbake til barnet utenfor ekteskapet, og romanene belyser det mindre diskuterte aspektet i samtiden rundt barn født utenfor ekteskapet, nemlig farens rolle.

6.6.8 Barnefaren – Gert Gram

Gert Gram er far til to barn før han blir far til Jenny sitt barn, og her skal jeg se på hvordan Gert fungerer som far til sine to barn fra første kull. Det kommer frem flere steder i romanen at Gert ikke er en spesielt nærværende far. Dette blir ofte begrunnet i at han ikke får lov å ha en nær relasjon til barna av sin kone. Konen til Gert sliter med sterk sjalusi, og opplever en sterk sjalusi når barna hennes har en relasjon til sin egen far. Hun er redd for at barna skal like sin egen far bedre enn sin mor. Gert blir derfor på en måte forvist fra hjemmet, og kjenner ikke sine egne barn godt noe man ser gjennom dialog mellom Gert og Jenny. Dette kommer spesielt frem i samtale mellom Jenny og Gert, der Gert spør Jenny om sin egen sønn Helge for å bli bedre kjent med han.

Så var det barna. Hun var skinnsyk når hun merket jeg var glad i dem, og når hun merket de var glad i meg. Ikke ville hun dele meg med barna, og ikke ville hun dele barna med meg. (*Jenny*, s.171).

²⁹⁶ Lorentzen, "Fedrene," s. 135.

Det virker som Gert er forvist fra hjemmet, men han prøver likevel i liten grad å komme nær sine barn når de blir eldre. Han bruker mye av sin fritid på kontoret i hjemmet deres, eller på arbeidsplassen. Han skygger unna fellesområdene i familiens hjem, og ønsker å skjerme seg fra dem, spesielt konen, så mye som det lar seg gjøre. Hvis man trekker frem Lorentzen sine fire former for farskap igjen, distansert- intim-, tyrannisk- og fraværende fedre, kan man se at Gert plasserer seg under en distansert far.²⁹⁷ Den fraværende faren var ikke til stede i det hele tatt, noe som ikke stemmer for Gert. Han er far *for* familien, i den forstand at han støtter familien økonomisk med å arbeide. Gert er derimot ikke mye med sin familie, og kan ikke sies å være en far *i* familien. Han uttrykker til Jenny i sin samtale at han aktivt har unngått sin familie, og har dratt på kontoret istedenfor å være hjemme.

Gert bruker Jenny for å bli kjent med sin egen sønn, da har han lite kontakt med Helge selv. Han tar ikke kontakt med sin sønn selv, og vil heller vite om hvordan han har det fra andre kilder, enn å etablere et nytt forhold med sønnen sin.

«Jeg kjenner min sønn så lite, Jenny Winge. Jeg vet i grunnen ikke noe sikkert om ham - hvordan han er. Men når De er glad i ham, så kjenner De ham vel - sikkert bedre enn jeg gjør (...). (Jenny, s. 144).

Det kommer tydelig frem her at Gert er en distansert far. Gjennom oppveksten til barna har han kontinuerlig brukt sin fritid utenfor huset, og han har ikke en sterk relasjon til sine egne barn. Gert representerer den andre farskapstypen som var fremtredende i bymiljøene i denne perioden altså den distanserte faren, og fremstår som en slags kontrast opp mot Berner i forhold til hvordan man er som far.²⁹⁸ Forholdet til barna kan heller ikke sies å være noe sterkt, og han fremstår som en lite intim og distansert far.

Når Jenny blir gravid får Gert en ny mulighet til å være far, men Jenny er innstilt på å oppdra barnet alene og drar fra Oslo. Gert viser interesse for barnet, og mener det å få et barn vil være bra for Jenny. Gert tilbyr et ekteskap med henne, men det avviser Jenny. Ekteskapet fremstår som en tom sosial form, uten mulighet for omsorg for verken Jenny eller barnet.

²⁹⁷ Lorentzen, "Fedrene," s. 147.

²⁹⁸ Lorentzen, "Fedrene," s. 148-149.

«Tre måneder,» sa hun kort. «Men Jenny -,» han tok forferdet om hennes hender, «nu kan du jo ikke - bryte med meg - sånn uten videre, mener jeg. Nu kan vi jo ikke skilles.» «Jo.» Hun strøk kjærtegnende over hans ansikt. «Jo du. Hvis ikke dette var kommet på, så hadde jeg vel fortsatt - en stund. Men nu måtte jeg jo se det i øynene - få allting på det rene.» (*Jenny*, s. 250).

Det kan også være Gert sitt ønske om å fortsatt være med Jenny, den betraktelig yngre kvinnen, som gjør at han insisterer på at de må giftes og flytte sammen. Jenny forteller Gert at hun må fortelle han for å få «allting på det rene». Dette kan være en måte å si at barnet burde bli født av gifte foreldre, eller et språkbilde for å si sannheten til Gert. Uavhengig av hva som er tilfellet er det tydelig at Jenny føler et behov for å gi beskjed til barnefar. Vi får aldri et innblikk i hvordan Gert hadde vært som far til det nye barnet, da barnet kun lever i noen uker. Gert sender brev ned til Tyskland for å høre hvordan det går med Jenny og hennes graviditet og tilbyr et ekteskap uten forpliktelser, som også kan annulleres når hun selv ønsker det.

Gert viser også en slags stolthet rundt dette barnet, og krever til dels at barnet skal ha hans etternavn. Jenny ønsker ikke noe av dette, men Gert fortsetter å sende ønsker, helt til Jenny flytter uten å sende sin nye adresse til Gert. I et brev til Jenny fra Gert får vi se hans tanker om barnet og etternavnets betydning.

Egentlig synes jeg ikke engang det er ganske riktig av deg overfor barnet vilkårlig å berøve det dets fars navn, som det dog har rett til - du kan ha så megen selvtillit du vil. En selvfølge er det at du ved et sånt ekteskap vedblir å være like fri og ubunden som noensinne, og at det også, når som helst du måtte ønske det, skal bli legalt opphevet. (*Jenny*, s.270).

Dette ekteskapet minner om ekteskapet Hans Herman tilbyr sin elskerinne, og var ikke uvanlig for å opprettholde kvinnens gode rykte. Barn født utenfor ekteskapet hadde mindre rettigheter enn barn som var født av gifte foreldre, men dette skulle endre seg med de Castbergske barnelover, men var ikke endret enda. *Jenny* ble skrevet midt oppi denne hete debatten om hva barn utenfor ekteskapet skulle ha rettigheter til. *Jenny* ble publisert i 1911 og de Castbergske barnelover ble vedtatt i 1916.²⁹⁹ I Hamm sin artikkel «Fortellinger om mødre, fedre og barn» diskuterer hun denne politiske debatten, og hvordan Undset reagerte på debatten.³⁰⁰ Undset skrev flere leserbrev i perioden, deriblant om barnelovene som det var en stor debatt om i

²⁹⁹ Kjørheim, "Castbergske barnelover."

³⁰⁰ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn."

samtiden.³⁰¹ Hvis Jenny og Gert ble gift ville barnet hatt flere rettigheter, men Jenny ville kanskje mistet sin selvstendighet. Det er ikke mulig å vite hvorfor Jenny avslår dette ekteskapet, men sett i samtidens lys vet vi at dette fører til færre rettigheter for deres barn. I debatten om «uekte» barn er Undset en forkjemper for å få frem farskjærligheten og omsorgsrollen han innehar, og barnet til Gert og Jenny ville aldri ha mulighet til å føle denne omsorgen uavhengig av et ekteskap.

Gert har en affære når barna er små, og gir konen rett i hennes sjalusimistanker. Konen til Gert var for øvrig også aldri ment å være et langvarig forhold, og dette mønsteret av flyktighet går igjen hos Gert. Forholdet til Gert og hans kone var ment som noe kortvarig, men hun ble gravid og ble hans ektemann. Han trekker frem i en samtale med Jenny at han ikke har innflytelse over sine egne barn, og aldri forventet å få det.

«Vi hadde barna. Jeg innså ikke den gang at jeg ikke kunne vente å få den ringeste innflytelse over mine egne barn. Slett ikke når en annen enn deres mor eide - hele mitt hjerte og min sjel. (*Jenny*, s. 185).

Gert involverer en annen kvinne i sitt liv, selv om han er gift og har barn. Han legger også skyld på sin kones sjalusi for mangel på innflytelse på sine barn. Som nevnt tidligere er Gert en distansert far, og har ikke tilbrakt sin fritid med sine barn i utgangspunktet. Denne nye kvinnen blir enda en måte han distanserer seg fra barna sine og familielivet. Han skyver seg bort fra familien, og sine egne barn. Gert gir seg kontinuerlig hen til sine lyster, og opprettholder ikke samtidens forventning om å være en familiefar som i større grad tilbringer sin fritid i hjemmet. Gert er en tydelig representant av det Tjeder i sin avhandling kaller forførerer.³⁰² Som det virker fra romanen har han vært en forfører lenge, og dette er et mønster han opprettholder. Når han velger Jenny som ny kvinne å forføre, gir han seg ikke bare hen til sine lyster med en annen fri kvinne. Han velger en kvinne han vet er jomfru og har et godt rykte hun skal opprettholde som kunstner. Tjeder kommenterer på dette trekket hos forførerne. «The seducer consciously wrecked women who had been moral and pure».³⁰³ Gert velger en relativt ung kvinne, som fortsatt har muligheter for ekteskap og karriereutvikling. Han velger attpåtil en som har vært forlovet med sin sønn. Jenny har en brutt forlovelse bak seg, men et forhold med en gift mann er ikke heldig for hennes rykte. Gert fungerer som en hensynsløs forfører til

³⁰¹ Hamm, "Fortellinger om mødre, fedre og barn," s. 265.

³⁰² Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s. 238.

³⁰³ Tjeder, "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900," s.239.

Jenny, som også gjør henne gravid. Han tilbyr å ta ansvar for barnet, men blir allikevel en forførerisk mottipe.

Gert er en mann som tilbyr sosial oppreisning for Jenny, men forholdet hans til Jenny bygger ikke på kjærlighet. Ekteskapet Gert tilbyr er en tom sosial form, uten noe nærvær til verken barnet eller moren. Gert sine to barn fikk aldri en nærværende far, og Helge gir tydelig uttrykk for at han vokste opp i et fælt hjem. Det «uekte» barnet ville også aldri fått en intim far, og blir derfor i Undsets romanunivers ikke levedyktig. Undset skriver seg opp at mot farsbegrepet og omsorgsaspektet er veldig viktig for barnets fremtid. Gert sin kommentar om ekteskap og avvisningen til det kan være et innlegg i debatten, gjennom å avsløre ekteskapet som en tom fasade. Undset viser gjennom sin roman at det ikke er relevant om foreldrene er gift eller ugift, det sentrale er å være nærværende foreldre for barnet. Foreldreskapet blir satt som en viktigere faktor enn morens uskyld. Dette kan bli sett på som en kritikk til samfunnets dobbeltmoral rundt det «uekte» barnet, der morens omsorg blir så mye viktigere enn farens omsorg.

6.7 Jennys undergang

Selv mordet i slutten av romanen har skapt mye interesse rundt romanen, og er undersøkt i stor utstrekning. I den tidligere forskningen jeg har lest om *Jenny*, om hvorfor Undset valgte å drepe romanens hovedkarakter er det veldig mange forskjellige tanker og årsaker om hvorfor Jennys liv må ta slutt. Blant annet trekker Anna Brit Kvinge frem «hadde Jenny på et tidligere tidspunkt firt litt på sine prinsipper, eller i det minste droppet fornuften og tatt til forstanden, ville hennes jordiske lykke ha vært et faktum».³⁰⁴ Både Bakka og Fjæreide ser på kjønnsstrukturene i romanen *Jenny*, og ser på hennes manglende evne til å tilpasse seg tidlig 1900-tallets kjønnsnormer som hennes undergang.³⁰⁵ I avhandlingen til Janssen trekkes det frem at frihet gir Jenny mulighet til selvrealisering, men hennes valg gjør henne ute av stand til å realisere det hun ser på som lykke. Til slutt ender det med at hun i ren selvforakt tar livet av seg.³⁰⁶ Hov trekker frem hennes individualisme og en slags selvisolering. Hun påpeker at *Jenny* kan bli sett på som en tragedie, i form av den greske forståelsen.³⁰⁷ Selv mordet blir sett på som en handling karakteren Jenny gjennomfører på grunn av misnøye med sitt eget liv. Den

³⁰⁴ Kvinge, *Sigrid Undsets Jenny: en analyse*, s. 83.

³⁰⁵ Fjæreide, "Kvinner mellom menn," s. 106; Bakka, "Kvinnen og kunsten," s. 39.

³⁰⁶ Janssen, "Dannelse, dydsetikk og modernitetskritikk," s. 64.

³⁰⁷ Hov, "Sigrid Undsets *Jenny*". En analyse av romanen," s. 116

moralske undertonen i romanen er veldig tydelig, og Jenny nevner mangfoldige ganger i romanen at selvmord er et bedre alternativ enn å leve et liv som går imot egen moral. Jeg vil stille meg bak denne tanken om at selvmordet skyldes en følelse av å ha sviktet sin egen moral, og sitt eget ønske om hvordan livet skulle utforme seg. Jenny fremstår også som en ganske tungsinnet karakter fra starten, da hun nevner selvmord relativt ofte i samtaler. Selvmordet til Jenny kan også sees på som en samfunnskritikk, og et bevisst forfatterteknisk grep fra Undset. Jeg ønsker å se videre på hvordan drapet kan sees på som en kommentar fra Undset, om kvinner med «uekte» barn og at barnet deres ikke får den behandlingen og de midlene de trenger på tidlig 1900-tallet.

Debatten om barnedrap var stor på tidlig 1900-tallet, og kom i forbindelse med debatten om «uekte» barn. Hamsun uttalte seg blant annet aktivt i denne debatten noen år etter *Jennys* utgivelse, og spesielt i henhold til det som ble omtalt som barnemord. Barnemord var en del av debatten rundt barn utenfor ekteskap, da noen kvinner i denne situasjonen endte med å drepe sitt barn. I dag vil nok mange se på Hamsun sine kommentarer i debatten som ganske krass, og flere så på det som for sterk i perioden, også Undset. Hamsun foreslår dødsstraff for barnedrap: «Hvad om vi fik en lov, som bestemte dødsstraff for de vordende mødre, som ikke frivillig vilde lægge sig ind paa kliniken og ikke frivillig vilde avstaa fra at myrde sine børn?».³⁰⁸ Hamsun sin kommentar kommer som et svar til blant annet Undset sitt leserbrev i *Morgenbladet*. Undset trekker frem de økonomiske konsekvensene disse kvinnene står i, og beskriver en situasjon der kvinnene ikke kan brødfø både mor og barn.³⁰⁹ Selv om Jenny i Undsets roman kommer fra borgerklassen og ikke virker å slite økonomisk, dør hennes barn. I slutten av innlegget hennes legger hun også frem poenget med å fremme fedrenes rolle i denne debatten også.

Jeg sier ingenting om barnefædrene, som lar mor og barn uten hjelp. Jeg overlater det til hr. Hamsun, som er mand – til mændene i det hele. Hva kvinder mener om dem har været sagt talløse ganger – overflødig mange ganger, - eftersom det aldrig har nyttet det allermindste at si det.³¹⁰

³⁰⁸ "Debatt om barnedrap," 2019, hentet 24.04, 2023, <https://www.norgeshistorie.no/kilder/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/K1651-Debatt-om-barnedrap.html>.

³⁰⁹ Sigrid Undset, "Barnemordet," *Morgenbladet*, 18.2, 1915, <https://www.norgeshistorie.no/kilder/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/K1651-Debatt-om-barnedrap.html>.

³¹⁰ Undset, "Barnemordet."

Undset trekker forsiktig frem farens viktige rolle i barnets liv, og kommer med en sarkastisk kommentar til Hamsun. Undsets leserbrev, publisert fire år etter *Jennys* utgivelse, kommenterer på at arbeiderkvinner trenger mer støtte, og at de fleste kvinner ikke begår barnedrap av lyst, men ut fra en desperat situasjon. I romanen *Jenny* begår Undset som forfatter et barnedrap, der hun kun lar barnet leve i seks uker. Barnet dør av sykdom. Jenny velger å føde barnet i skjul og drar til et annet land for å føde. Jenny gjør ikke som Hamsun ønsker, å legge seg inn på klinikken. Selv om Hamsun sitt leserbrev kom ut i 1915, fire år etter *Jenny* ble publisert, var dette tanker som var aktuelle i samfunnet. Dette kan være en samfunnskritisk kommentar fra Undset gjennom hennes skjønnlitteratur, der hun legger frem kvinners desperasjon og skam i en slik situasjon. Mange kvinner velger å holde graviditeten skjult av ulike grunner. *Jenny* blir et litterært eksempel på en kvinne som tilhører en bedre stilt samfunnsklasse, men likevel går inn i en tragisk skjebne. Det tidlige 1900-tallets samfunn måtte bli bedre, for at kvinner som Jenny ikke skulle inngå i samme skjebne.

Jenny slutter som en tragedie. Undset velger som forfatter å drepe to av romankarakterene, både barnet og Jenny. Jeg vil se dette som en direkte samfunnskritikk. I romanen *Jenny* fremhever Undset farskapet gjennom Nils og Jens, og kontrasterer dette nære farskapet med Gert sitt farskap til sine barn. Tilsynelatende er Gert sin reaksjon på sitt kommende «uekte» barn lik som det man ønsket med de kommende Castbergske barnelovene. Han velger å ta ansvar for barnet, ved å tilby ekteskap med Jenny og ønsker at barnet skal ta hans etternavn. Jeg mener at Undset prøver, med *Jenny*, å vise at dette ikke er en optimal ordning for barn utenfor ekteskapet. Farskapet må ikke marginaliseres til en økonomisk støtte, og en sosial oppreisning. Barn trenger en far som er i kontakt med sine barn, for at de skal få et godt liv. *Jenny* brukes som en samfunnskritikk i debatten rundt «uekte» barn, og setter fokus på et aspekt av farskapet som ble satt i skyggen.

7 Komparativ diskusjon og konklusjoner

I masteroppgaven min analyserer jeg «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf og *Jenny* av Sigrid Undset. Begge verkene tar for seg barn utenfor ekteskapet og presenterer ulike problemer som i begynnelsen av 1900-tallet kunne oppstå for kvinnen og andre mennesker rundt barnet. Denne sammenlikningen av verkene får frem debatten om barn utenfor ekteskapet på en annen måte, og viser frem ulikheten i hvordan man så på barn utenfor ekteskapet i Norge og Sverige. Sammenlikningen åpner også opp for nye innsikter i hvordan Lagerlöf og Undset skriver samfunnskritikk.

I den komparative diskusjonen vil jeg rette fokus mot oppgavens problemstilling: hvordan fremstilles det «uekte» barnet som litterært motiv i *Jenny* av Sigrid Undset og «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf? For å svare på denne vil jeg rette søkelyset mot forskningsspørsmålene mine som vil bli presentert i en litt annen rekkefølge her enn i innledning. Jeg skal begynne med hvilken rolle religion får i de to verkene. Avslutningsvis vil jeg oppsummere mine funn og konkludere med hvordan kjønn og foreldrerollen blir fremstilt. Til slutt vil jeg oppsummere hvordan barn utenfor ekteskapet diskuteres.

7.1 Religiøs innflytelse

I Lagerlöfs «Tösen från Stormyrtorpet» er det en tydelig religiøs undertone. I Undsets *Jenny* på andre siden, blir religion og religiøsitet nevnt, men det har ikke en like stor plass. Undset selv var sterkt religiøs, men hennes konvertering til katolisismen kom etter *Jennys* utgivelse. Dessuten blir det veldig reduserende til *Jenny* som verk å gå ut ifra at den katolske tro har innflytelse i verket, kun fordi Undset selv var katolikk. Moral og avgjørelser om rett og galt får likevel en sentral rolle i begge verkene. I romanen *Jenny* gir hovedkarakteren Jenny uttrykk av å ha en slags moral hun ønsker å rette livet sitt etter, og når denne moralen svikter begynner hun også å miste troen på livet. I «Tösen från Stormyrtorpet» fremstår moralen gjennom Helga, hun er rettskaffen og blir er slags moralsk rettesnor for andre karakterer spesielt Gudmund. Jenny sliter med sitt forhold til gud og sin moral etter faren dør, og faren til Jenny blir presentert som hennes bilde på gud. Hun utøver også en svært streng livsførsel, der hun mener det er rett og rimelig å ta sitt eget liv hvis man ikke kan stå inne for den veien livet tok. I «Tösen från Stormyrtorpet» blir moralen og de lutherske understrømningene vist gjennom flere karakterer. Helga er en karakter som skiller seg ut som spesielt underkastende og barmhjertig, og viser det

Brandby-Cöster kaller en luthersk moral. Hun gjør handlinger ut ifra det som er riktig, og gjør ikke ting for å tjene seg selv. Foreldrene til Gudmund viser også denne evnen tydelig i verket, spesielt da de åpner hjemmet sitt for Helga. I Lagerlöfs kortroman blir karakterer som viser disse evnene til å vise nestekjærlighet og nåde opphøyd, og får også en god slutt. I «Tösen från Stormyrtorpet» får religion en spesielt stor rolle i rettssaken, der Helga ikke ønsker at barnefaren skal sverge falskt på bibelen og fornekte farskapet. Det å sverge falskt på bibelen ble satt i sammenheng med å havne i helvete, noe Helga ikke ønsket for barnets far til tross for at han ikke er aktiv i barnets liv og ikke gir barnebidrag. Religiøsiteten kommer også frem i «Tösen från Stormyrtorpet» med tanke på fremvisningen av en luthersk arbeidsmoral, der arbeidet blir opphøyd som en religionsutøvelse.

7.2 Helga og Jenny som representanter for «uekte» mødre

Mødre med barn utenfor ekteskapet er hovedpersoner i både Lagerlöf og Undsets verk. De to karakterene representerer ulike typer kvinnelighet, men begge bryter på ulike måter med sin tids heteronormative forestillinger om kjønn. Jeg har brukt Judith Butlers teori om kjønn i min analyse for å vise hvordan ulike karakterer «gjør» kjønn, og hvordan ulike karakterer enten følger det tidlige 1900-tallets forventning av hva en kvinne er eller ikke. Jenny og Helga fremstilles begge som motsetninger til verkets fremstilling av den ideale kvinneligheten, men beskrivelsen av dem som karakterer er vidt forskjellig. Jenny blir beskrevet med en del maskuline trekk, og blir beskrevet som en arbeidskvinne, noe som ligner på hvordan Hildur beskrives i «Tösen från Stormyrtorpet». Karakterene Jenny og Hildur kommer fra vidt forskjellige miljø, så det som defineres som arbeidskvinne vil være forskjellig. Hildur er i et miljø med fysisk arbeid på gård, mens Jennys arbeid omfatter maling som hun livnærer seg på. Helga fra «Tösen från Stormyrtorpet» derimot ligner mer på beskrivelsen vi får av Cesca i *Jenny* gjennom hennes handlinger, spesielt med hensyn til hennes følsomhet og til dels spontanitet. Helga og Cesca gir uttrykk for et slags omsorgsbehov. I beskrivelsen av det fysiske utseende til de ulike karakterene har Hildur og Cesca flere likheter og hovedpersonene Jenny og Helga likheter. Hildur og Cesca blir beskrevet som vakre og attraktive kvinner, mens Jenny og Helga er sett på som mindre ettertraktet. Jenny og Helga blir altså beskrevet forskjellig i de to ulike verkene, men de fremstiller begge kvinner som ikke passer under en ideell fremstilling av kvinnelighet. Selv om verkene er skrevet i samme periode portretterer ikke verkene den ideelle kvinneligheten med samme kvaliteter.

Hos Jenny får vi som leser bli kjent med personligheten hennes før og etter barnet og vi får se at hennes utstråling endrer seg etter barnet blir født. Med Helga blir det mer en spekulasjon om personlighet og utstråling endrer seg, da vi kun får møte henne som en mor. Vi får ikke møte Helga før barnet er født, men det kommer ganske tydelig frem at hun aldri var en av de rike fra bygden hun kommer fra, og aldri hadde spesielt mye innflytelse. De «uekte» mødrene portretterer det man på tidlig 1900-tallet forbandt med «ideell» kvinnelighet. Det er lettere å overbevise leseren om at disse karakterene er den virkelige gode karakteren, når de ikke har så stor fallhøyde, men heller bare en slags gjenopprettingsmulighet fra sin allerede underordnede posisjon. I «Tösen från Stormyrörpet» får vi ikke denne overgangen fra ikke-mor til mor, og vi får derfor ikke se hvordan hun ble ansett av andre menn og kvinner i samfunnet uten å ha barnet utenfor ekteskapet. I *Jenny* viser Jenny en tydelig overgang mellom hvordan andre menn så henne før hun hadde barn og etter. Før Jenny blir mor blir ikke hun sett på som attraktiv blant andre menn og blir ansett som et mannfolk av sin gode venn Gunnar Heggen. Etter barnet er født blir Jenny flørtet med av flere menn, og vennen hennes Heggen begynner å anse henne som en romantisk partner. Barnet til Jenny lever ikke lenge, men menn ser annerledes på henne etter barnets død.

Lagerlöf satt miljøet i bøkene sine til et tradisjonelt miljø, men hadde moderne tanker selv og inkorporerte disse inn i verkene sine. Her fremstår Undset som en slags kontrast i hennes skriving av *Jenny*. Undset skriver i et mer moderne miljø, men noe av innholdet i romanen kan fremstå som mer konservativt. «Tösen från Stormyrörpet» er satt til et bondesamfunn, og *Jenny* er satt til et løssluppent, dekadent kunstmiljø i Roma og i borgerskapets Oslo. Dette er vidt ulike typer av samfunn, så ulike at man kunne tro at de utspiller seg i ulike tider, noe de ikke gjør fordi begge verkene er samtidsromaner. Miljøet i bøkene er en kontrast til hverandre og påvirker også hvor frigjort kvinnene er i de ulike verkene. I *Jenny* er det større muligheter for en så selvstendig kvinne, da den er satt i et moderne bymiljø. Helga bor på bygden i en fattig familie, og har ikke like store muligheter for å gå bort fra den heteroseksuelle matrisen. Det landlige miljøet «Tösen från Stormyrörpet» er satt i åpner mer opp for at samfunnet rundt ser ned på Helga, det er færre som har vært i samme situasjon som henne selv og det er vanskeligere å skjule graviditeten. I *Jenny* sitt tilfelle kunne hun dra fra byen og alle hun kjenner fra før og velge selv hvilken historie hun ville gi barnet.

7.3 Barnefaren som forfører

I «Tösen från Stormyrtorpet» er det ikke en veldig tydelig forhatt mannsfremstilling, og karakteren Gudmund blir romantisert. Menn som ikke er idealisert eller presentert på en positiv måte får lite plass i selve verket. Barnefaren blir heller latterliggjort i rettssalen enn hatbelagt, og etter rettssaken får han ingen plass videre i verket. I analysen min har jeg analysert hvordan mannlighet fremstilles i verkene ved hjelp av David Tjeder og noen av mottypene han beskriver i sin historiske analyse, deriblant «forføreren» og «drankeren». Gudmund mister sin posisjon som en slags ideell mannlighet, og hvis man ser på Tjeders teori vil han kunne plasseres under mottypen drankeren og som en voldelig mann, som han presenterer i sin undersøkelse. Gudmund blir en mottype i sammenheng til sitt eget alkoholinntak og voldsbruk i forbindelse med et utdrikningslag. Det viser seg at han faktisk ikke har utøvd den volden han tror, men det svartmaler uansett hans rykte i bygden. Gudmund beholder kontrollen av sitt begjær, men mister kontrollen over andre lyster. At Gudmund mister sin kontroll fungerer også som en løsning i romanen til hvordan Helga og Gudmund kan bli et par. Helga hadde allerede en svekket posisjon i lokalsamfunnet, og når Gudmund sin posisjon svekkes blir deres kjærlighet mulig. Det er derfor ingen karakterer i «Tösen från Stormyrtorpet» som er utelukkende idealisert, men karakterer med tydelige negative fortegn får også liten plass i verket.

I *Jenny* er Gunnar Heggen en karakter som blir tydelig idealisert. Han blir beskrevet som en nær og god venn til Jenny og blir beskrevet som en kjekk mann med utelukkende gode egenskaper. I *Jenny* i motsetning til «Tösen från Stormyrtorpet» får mange av de andre mannlige karakterene tydelige negative fortegn, og dette gjelder spesielt Helge. I analysen av mannlighet har jeg også brukt R.W. Connell sin teori om hegemonisk maskulinitet. Helge fremstilles som det Connell kaller underordnet maskulinitet, der Helges feminitet er spesielt fremtredende. Han fremstår som en ynkelig mann, som ikke har kontroll på sine lyster, og viser seg å bli to av Tjeders mottyper, voldelige menn og drankeren. Gunnar Heggen i *Jenny* og Gudmund i «Tösen från Stormyrtorpet», fungerer begge som motpoler mot barnefedrene i sine respektive verk. Dette er menn som stiller opp og tar ansvar for den ugifte moren og som kontrollerer sine lyster rundt begge kvinnene.

I begge verkene er det fremstilt nære og gode fedre, som fungerer som en kontrast til barnefedrene som begge er distanserte eller fraværende. Jeg har brukt Jørgen Lorentzens teori

om farskapet for å få frem hvordan fedrene blir presentert ulikt. Det er en betydelig forskjell på de to barnefedrene. Gert i Undsets *Jenny* prøver å ta et økonomisk og sosialt ansvar for barnet sitt, men selve problemet som setter i gang handlingen i Lagerlöfs «Tösen från Stormyrtorpet» er at barnefaren til Helgas barn nekter fast å gi noe støtte. Det er her selve skillet mellom romanene ligger, og noe av budskapet til verkene også hører hjemme. Fokuset på barnefaren er veldig minimalt i «Tösen från Stormyrtorpet», men Gert får en stor plass i romanen *Jenny*. Undset trekker frem barnefars rolle i romanen, og trekker spesielt frem hvordan det å være en emosjonelt støttende far er vel så viktig som å være en far som støtter barnet økonomisk og oppretter barnets sosiale status.

Lagerlöf og Undset trekker frem to forskjellige sider av samme debatt, Undset deltok også i debatten om barn utenfor ekteskapet på flere ulike måter, blant annet med lesebrev. Lagerlöf fokuserer på den økonomiske støtten kvinnen trenger, og lar samfunnsopprettelsen bli gjort av samfunnet rundt. Hun legger fokuset på at samfunnet må støtte kvinnen, og at det ikke skal bli ansett som galt i seg selv å ha et barn utenfor ekteskapet. Gjennom å fjerne barnefarens rolle til barnet tidlig i kortromanen, går fokuset over på Helga, moren til barnet, og hvordan hun skal klare å forsørge seg selv og barnet. Undset derimot legger lite fokus på hvordan samfunnet rundt Jenny reagerer på hennes barn, men har heller fokuset rettet mot barnefaren. Barnefaren i *Jenny* gir uttrykk for å ønske å hjelpe til med å opprette Jennys og barnets rykte, og Jenny får ikke samme problem med det økonomiske rundt barnet og har også økonomi til å kunne klare seg selv. Det kan også trekkes frem igjen at det var ulike lovverk som var satt i verk i Sverige og Norge på denne tiden og debattene rundt barn utenfor ekteskapet. Kvinners lovmessige rettigheter sto generelt sterkere i Norge enn Sverige på tidlig 1900-tallet. Norge var på vei til å få stemmerettighet for kvinner i 1913, men svenske kvinner måtte vente til 1921 før de fikk mulighet til å stemme, selv om stemmerettighetsbevegelsen var i full gang og debatten i høy grad var aktuell. Lovverk om at «uekte» barn skulle få arverett til faren og like juridiske rettigheter som barn som ble født i ekteskap, kom også før til Norge enn i Sverige. Det kan derfor være logisk at Undset og Lagerlöf har et så annerledes fokus i sine verk rundt denne tematikken, da aspektene de vektlegger i sine verk gjenspeiler debatten i deres respektive land. I Sverige hadde barnet født utenfor ekteskapet nylig fått arve sin mor, men i Norge hadde debatten gått over til å handle om arverett til faren, noe som også reflekteres i verkene.

Castbergske barnelover trådte i kraft i Norge i 1916, men liknende lover kom ikke til Sverige før i 1970.³¹¹

Det er også påfallende at både Undset og Lagerlöf velger barnefedre som er betydelig eldre enn kvinnene som får barn utenfor ekteskapet. Begge barnefedrene er i en alder der de selv kunne vært far til kvinnene. Forfatterne har ikke valgt menn som har en uproblematisk kjærlighetsrelasjon til kvinnene. Hovedårsaken til at kjærlighetsrelasjonene blir problematiske er derimot ikke aldersforskjellen, men mennenes andre relasjoner. I *Jenny* er Gert, barnefaren, far til Helge som er Jennys tidligere forlovede. Det er ikke vanskelig å se at denne relasjonen er komplisert i seg selv. Barnet som blir født blir halvbror til Helge, som også kompliserer ting. Barnet til Jenny blir ikke kun komplisert på grunn av at det er født utenfor ekteskapet, men også fordi det vil bli født inn i en ekstremt kompleks familiekonstellasjon på farssiden. I «Tösen från Stormyrtorpet» er barnefaren gift med en annen kvinne, og han har dermed begått utroskap mot sin kone. Barnet som blir født lager ikke bare komplikasjoner for Helga og barnefaren, men også for barnefarens kone. Undset og Lagerlöf har valgt å skrive om utilgjengelige barnefedre. Barna som er født utenfor ekteskapet og foreldrene deres møter ikke bare utfordringen med samfunnets dømming rundt «uekte» barn, men også utfordringen rundt farens utilgjengelighet.

7.4 Selvmordets funksjon

I *Jenny* og «Tösen från Stormyrtorpet» blir det skissert opp et selvmord i hvert verk, men det er bare i *Jenny* at selvmordet blir gjennomført. *Jenny* er ikke like entydig et samfunnskritisk verk som «Tösen från Stormyrtorpet» og fremstilles også som en kunstnerroman. I «Tösen från Stormyrtorpet» blir selvmordet stoppet når Gudmund kommer opp til gården og tilbyr Helga en jobb. Det økonomiske får altså en stor rolle i Helgas tanker om selvmord, da hun gir uttrykk for å ikke ønske å være en byrde for sin familie. Hun føler seg til dels overflødig i familiedynamikken, da hun ikke trengs til barnepasset som mor og ikke bidrar økonomisk til gården og husstanden. Hennes rolle som mor blir ikke lenger nødvendig for barnet. I *Jenny* er ikke selvmordet økonomisk motivert. Jenny gir aldri inntrykk for å slite økonomisk selv, og det blir heller det moralske og ulike byrder hun bærer på som gjør at hun tar sitt eget liv. At det ene verket ender i en tragedie og det andre ender i en slags «happy-ending» fortelling er en

³¹¹ "Oäkta barn och barnamord."; Kjærheim, "Castbergske barnelover."

grunnleggende forskjell i seg selv. Begge forfatterne tar til drastiske midler for å tydeliggjøre sin kritikk mot samfunnets normer angående barn utenfor ekteskapet. Hos Lagerlöf stilles det å få barn utenfor ekteskapet opp som en parallell til å drepe et annet menneske, og hos Undset må barnet til Jenny dø. Det kan tenkes at det å drepe hovedkarakteren sin og attpåtil la barnet dø tidligere i romanen er et drastisk grep av en forfatter, og det kan sees på som en tydelig samfunnskritikk av Undset.

Det «uekte» barnet i «Tösen från Stormyrörpet» blir ikke fokusert på i stor grad, men fokuset er på fremtiden til moren, gjennom å se på hvordan hun skal klare å få økonomien til å gå rundt til både barnet og seg selv. I *Jenny* blir barnet og moderskapet idealisert, men fremtiden står allikevel ikke til å redde for verken Jenny eller barnet. Det er nok ikke så enkelt som å trekke frem at en tragedie er et sterkere virkemiddel enn en lykkelig slutt. I «Tösen från Stormyrörpet» får Lagerlöf frem at det kan gå bra med kvinner som får barn utenfor ekteskapet hvis de får støtte fra samfunnet rundt dem. Før Helga fikk støtte var hun nær å ta sitt eget liv, men med støtte kunne hun snu livet sitt. I *Jenny* blir selvmordet hennes, blant annet, et tegn på en glemt del av debatten, altså hvordan det kan gå hvis man ikke tar høyde for faren sin rolle som omsorgsperson og ikke bare faren som en økonomisk støtte og en sosial opprettelse.

7.5 Avslutning

I innledningen til oppgaven min løftet jeg frem forfatterskapet til Lagerlöf og Undset og trakk frem debatten rundt barn utenfor ekteskapet. Debatten angår ikke bare barn utenfor ekteskapet, men er kvinnekamp. Kvinners rettigheter rundt barn er ikke noe som kun ble diskutert på tidlig 1900-tallet, men noe som også diskuteres i dag. Debatten har flyttet seg fra barnets rettigheter, men til kvinnens selvbestemmelse rundt valget om å få barn eller ikke. Dette ser man spesielt i USA, der selvbestemt abort ikke lenger er en rettighet i hele landet og kvinner ikke lenger kan velge om de selv vil være mødre eller ikke. Barn utenfor ekteskapet er ikke regnet som forskjellig fra barn som er født innenfor ekteskapet i dagens Norge og Sverige, og er ikke et tema lenger. Gjennom analysen min av «Tösen från Stormyrörpet» og *Jenny* har jeg vist hvordan debatten rundt barn utenfor ekteskapet blir vist frem i verkene, og hvordan tematikken på ulike måter påvirker forskjellige karakterer i verkene. De to hovedkarakterene i verkene er sterkt preget av kjønnsambivalens, og fremfører ikke kjønn i lys av datidens normer for korrekt mannlighet og kvinnelighet. Helga og Jenny agerer begge

kjønn på en måte som går imot tidlig 1900-tallets normer for hva kvinnelighet skulle være. Verkene behandler tematikken barn utenfor ekteskapet, men også hvordan kjønn skrives.

I Norge og Sverige er det ikke lenger et tabu rundt barn som er født utenfor ekteskapet, og blant den yngre generasjonen er det ikke heller noe man diskuterer. Dette er ikke tilfellet for alle land i verden. Tabuet rundt barn utenfor ekteskapet og religion henger tett sammen, og land som er strengt religiøse vil se mer ned på en slik familiekonstellasjon. «Uekte» barn er sterkt knyttet til konseptet med å vente til ekteskapet med sex til ekteskapet, noe som fortsatt er sett ned på og til og med ulovlig i noen land. Det er vanskelig å vite om de litterære verkene var med direkte på å påvirke den lovendringen og den generelle endringen i holdninger rundt «uekte» barn i samfunnet. Litteratur som er lest i stor utstrekning kan påvirke andres meninger og kan være et viktig bidrag for samfunnsendring. Som Lagerlöf sa selv ««Stormyrtösen gjorde nog sin nytta».³¹²

³¹² Vivi Edström, *Selma Lagerlöf. Livets vågspel* (Stockholm Natur och kultur, 2002). s. 369.

Litteraturliste

- Ambjörnsson, Fanny. *Väd är queer?* Stockholm Natur & Kultur, 2022.
- Bakka, Hild. "Kvinnen og kunsten. En tematisk nærlesning av Sigrid Undsets Jenny og Karen Blixens Den afrikanske farm." Masteravhandling. Universitet i Bergen. 2005.
- Bliksrud, Liv. "Feminisme og antifeminisme i Sigrid Undsets forfatterskap." *Norskkrift: tidsskrift for nordisk språk og litteratur*, nr. 27 (1980): 17-30.
<https://www.duo.uio.no/handle/10852/37774>.
- Bohlin, Anna. "Inledning: rösträtt." Doktoravhandling. Umeå universitet. 2008.
- Brandby-Cöster, Margareta. "Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap." Doktoravhandling. Karlstads Universitet. 2001.
- Bull, Francis. *Selma Lagerlöf og Norge*. Malmö Allheim förlag, 1958.
- Butler, Judith. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York Routledge classics, 2006.
- Caisou-Rousseau, Inger Littberger. "Att skapa en Karl till sitt beläte. Selma Lagerlöfs konstruktion av Karl-Artur Ekenstedt i Löwensköldsromanerna ". I *Kvinnörna gör mannen: Maskulinitetskonstruktioner i kvinnors text och bild 1500-2000*, redigert av Fjelkestam, Kristina, Helena Hill og David Tjeder, 257-90. Göteborg, Stockholm Makadam förlag, 2013.
- Connell, R. W. *Maskuliniteter*. Göteborg Daidalos, 2018.
- Demmo, Ellen. "Lengselen etter et autentisk liv. En komparativ analyse av Sigrid Undsets Jenny og Cora Sandels Alberte og friheten." Masteravhandling. Universitetet i Oslo. 2012.
- Edström, Vivi. *Selma Lagerlöf - livets vågspel*. Stockholm Natur och kultur, 2002
- Ericson, Susanna. "Oäkta barn och ogifta mödrar i Sverige." Magisteruppsats. Göteborgs universitet. 2012.
- Eriksson, Gustav. "Religiösa Motiv i Tre Noveller av Selma Lagerlöf: Utifrån ett lutherskt livsförståelseperspektiv " Magisteruppsats. Södertörns högskola. 2017.
- Fjelkestam, Kristina, Hill, Helena og Tjeder, David. "Inledning." I *Kvinnorna gör mannen: Maskulinitetskonstruktioner i kvinnors text och bild 1500-2000*, redigert av Fjelkestam, Kristina, Helena Hill og David Tjeder, 9-23. Göteborg, Stockholm Makadam förlag, 2013.
- Fjæreide, Line Lisbeth. "Kvinner mellom menn. Ein analyse av vennskap i Amtmannens Døtre (1854/55) av Camilla Collett, Lucie (1888) av Amalie Skram og Jenny (1911) av Sigrid Undset." Masteravhandling. Universitet i Bergen. 2009.
- Gullestad, Anders M. "Epikk." I *Dei litterære sjangrane. Ei innføring*, redigert av Gullestad, Anders M, Christine Hamm, Jørgen Magnus Sejersted, Eivind Tjønneland og Eirik Vassenden, 27-82. Oslo Det norske samlaget, 2018.
- Hagemann, Gro. "De stummes leir?". I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*, redigert av Blom, Ida og Sølvi Sogner, 157-254. Oslo Cappelen akademisk forlag, 2005.

- Haglund, Birger. "Högviktigt ärende: en essä om barnet som bild och tema hos Selma Lagerlöf." I *Såsom ett barn: om Selma Lagerlöf - essäer, artiklar, recensioner & brev*, 30-44. Torsby Heidrun, 2005.
- Hamm, Christine. *Foreldre i det moderne. Sigrid Undsets forfatterskap og moderskapets grammatikk*. Trondheim Akademika, 2013.
- . "Fortellinger om mødre, fedre og barn." *Edda*, nr. 3 (2017): 261-76.
<https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/issn.1500-1989-2017-03-04>.
- Hov, Åshild. "Sigrid Undsets "Jenny". En analyse av romanen." Masteravhandling. Universitetet i Bergen. 1968.
- Iuul, Elise. "Skriven och oskriven lag. Selma Lagerlöf inom forskningsområdet Rätt och litteratur." *Tidskrift för litteraturvetenskap* 37, nr. 3 (2007): 71-84.
- Janssen, Siri Evju. "Dannelse, dydsetikk og modernitetskritikk. En sammenlignende analyse av Sigrid Undsets romaner Jenny, Gymnadenia og Den brennende busk." Masteravhandling. Universitetet i Oslo. 2009.
- Karlsson, Maria. "Känslans röst. Det melodramatiska i Selma Lagerlöfs romankonst." Doktoravhandling. Uppsala universitet. 2002.
- Kjærheim, Katrine, "Castbergske barnelover." Store norske leksikon Oppdatert 26.01, 2023, hentet 20.04, 2023, https://snl.no/Castbergske_barnelover.
- Kvinge, Anna Brit. *Sigrid Undsets Jenny: en analyse* Nordisk institutts skriftserie Oslo: Novus, 1981.
- Kåreland, Lena. "Selma Lagerlöf. Det stora undantaget." I *Rätten till ordet: En kollektivbiografi över skrivande Stockholmskvinnor 1880-1920*, redigert av Lena Kåreland Boel Englund, 237-76. Stockholm Carlssons, 2008.
- Lagerlöf, Selma. *Anna Svärd* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1928.
- . *Charlotte Löwensköld* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1925
- . *En herrgårdssägen*. Stockholm Albert Bonniers förlag, 1899.
- . *Gösta Berlings saga* Stockholm Frithiof Hellbergs förlag, 1891.
- . *Hem och stat* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1911/2021.
- . *Herr Arnes penningar* Stockholm Iduns redaktion, 1903.
- . *Jerusalem I. I Dalarne* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1901.
- . *Jerusalem II. I det heliga landet* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1902.
- . *Körkarlen* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1912.
- . *Löwensköldska ringen* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1925
- . *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* Stockholm Albert Bonniers förlag, 1907
- . "Tösen från Stormyrtorpet." I *En saga om en saga och andra sagor* 22-91. Stockholm The Sublunar Society, 1908/2018.
- Leffler, Yvonne. "I skräckens lustgård: skräckromantik i svenska 1800-talsromaner." Doktoravhandling. Göteborg universitet. 1991.
- Lindén, Claudia. "Vålnaden om modernitet i Stillers och Sjöströms filmatiseringar av Selma Lagerlöf". I *Blick, rörelse, röst: Festskrift till Cecilia Sjöholm* redigert av Wallrup, Erik og Rebecka Katz Thor, 67-85. Huddinge Södertörns högskola, 2021.
- Linnestå, Aasne. "En som Jenny " *Klassekampen* (Oslo), 14.08 2021.
<https://klassekampen.no/utgave/2021-08-14/en-som-jenny/3582E>.

- Lorentzen, Jørgen. "Fedrene." I *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, redigert av Lorentzen, Jørgen og Claes Ekenstam, 133-66. Hedemora Gidlund, 2006.
- . *Fra farskapets historie i Norge 1850-2012*. Oslo Universitetsforlaget, 2012.
- Matland, Sara. "Den ikkje-biologiske mora. Sosiale mødrer i Sigrid Undset sine forteljingar." Masteravhandling. Universitetet i Bergen. 2023.
- Melby, Kari. *Inte ett ord om kärlek: äktenskap och politik i Norden ca. 1850-1930*. Centrum för Danmarksstudier. Lund Makadam förlag, 2006.
- Nasjonalbiblioteket, "Brevs. 348 Brev fra Lagerlöf, Selma (1858-1940) til Undset, Sigrid (1882-1949), brev sendt fra Sigrid Undset til Selma Lagerlöf.
<https://www.nb.no/items/a905c5f141ba7c141ea9f104472a4d6b?page=0>
- Noma, Elizabeth Ann de. "Multiple Melodrama: The making and remaking of three Selma Lagerlöf narratives in the Silent Era and the 1940s." Doktoravhandling. University of Washington. 2000.
- Nordlund, Anna. *Selma Lagerlöf - Sveriges modernaste kvinna* Stockholm Bokförlaget Max Ström, 2018.
- . "Selma Lagerlöf in the golden age of Swedish silent cinema ". I *Re-Mapping Lagerlöf: Performance, Intermediality and European Transmissions*, redigert av Stenberg, Lisbeth, Helena Forsås-Scott og Bjarne Thorup Thomsen, 94-115. Lund Nordic Academic Press, 2016.
- Norgeshistorie, "Debatt om barnedrap." 2019, hentet 24.04, 2023,
<https://www.norgeshistorie.no/kilder/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/K1651-Debatt-om-barnedrap.html>.
- NRK, "Fjersynsteateret ", NRK hentet 19.04, 2023,
<https://tv.nrk.no/serie/fjernsynsteatret/1983/FTEA11002581>.
- Nyberg, Petra, "Om kvinnlig rösträtt i Sverige." hentet 22.04, 2023, <https://riksarkivet.se/om-kvinnlig-rostratt-i-sverige>.
- "Oäkta barn och barnamord." 23.03.2022, hentet 30.04, 2023,
<https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/stockholms-sociala-historia/oakta-barn/>.
- Palm, Anna-Karin. *Jag vill sätta världen i rörelse: en biografi över Selma Lagerlöf*. Stockholm Albert Bonniers Förlag, 2019.
- Riksarkivet, "Brev till Selma Lagerlöf", brev sendt fra Selma Lagerlöf til Sigrid Undset, det kan bestilles fra riksarkivet, 1932.
https://sok.riksarkivet.se/brevsamlingar?Avsändare_efternamn=Undset&Mottagare_fornamn=Selma&Mottagare_efternamn=Lagerl%c3%b6f++&AvanceradSok=False&page=2&postid=Brev_415613&tab=post#tab
- Selboe, Tone, "Om å "hjemme seg" i verden." undset.no, 2004, <https://www.undset.no/wp-content/uploads/2020/05/2004-Om-a%CC%8A-hjemme-seg.pdf>.
- "Sigrid Undset-løypa." Litteraturfestivalen, 2019, hentet 19.08, 2023,
<https://litteraturfestival.no/2019/03/sigrid-undset-100-ar-med-bjerkebaek/>.
- Slapgard, Sigrun. *Dikterdronningen - Sigrid Undset*. Oslo Gyldendal, 2007.
- Thorsen, Dag Einar, "Stemmerett." Store norske leksikon, 22.03.2023, hentet 28.07, 2023.
<https://snl.no/stemmerett>.

- Tjeder, David. "Borgerlighetens sköra manlighet." I *Män i Norden : manlighet och modernitet 1840-1940*, redigert av Lorentzen, Jørgen og Claes Ekenstam, 48-76. Hedemora Gidlund, 2006.
- . "The Power of Character: Middle-Class Masculinities 1800-1900." Doktoravhandling, Department of History, Stockholm University, 2003.
- Torbjörn Forslid, Anders Ohlsson. "Selma Lagerlöf som TV." I *Författaren som kändis* 139-69. Malmö Roos & Tegnér, 2011.
- Undset, Sigrid. "Barnemordet." *Morgenbladet*, 18.2, 1915.
<https://www.norgeshistorie.no/kilder/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/K1651-Debatt-om-barnedrap.html>.
- . *Den lykkelige alder*. Kristiania Aschehoug, 1908.
- . *Fru Marta Oulie*. Kristiania Aschehoug, 1907.
- . *Jenny* Oslo Aschehough, 1911/2016.
- . *Kristin Lavransdatter*. Oslo Aschehoug, 1986.
- . *Olav Audunssøn i Hestviken*. Oslo Aschehoug, 1925.
- . *Olav Audunssøn og hans børn*. Oslo Aschehoug, 1927.
- . *Vaaren*. Kristiania Aschehoug, 1914.
- "Vår historia." hentet 17.04, 2023, <https://fredrikabremer.se/om-oss/var-historia/>.
- Ørjasæter, Tordis. *Inn i barndomslandet: Tove Jansson, Sigrid Undset, Selma Lagerlöf*. Oslo Aschehoug, 2005.
- . *Menneskenes hjerter - Sigrid Undset, en livshistorie*. Oslo Aschehoug, 1996.
- Östman, Ann-Catrin. "Bonden." I *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, redigert av Lorentzen, Jørgen og Claes Ekenstam, 77-111. Hedemora Gidlund, 2006.

Sammendrag

Student: Mari Osland

Veileder: Anna Bohlin

Tittel: Det «uekte» barnet

Undertittel: En analyse av Selma Lagerlöfs «Tösen från Stormyrtorpet» og Sigrid Undsets *Jenny*

Denne masteroppgaven undersøker hvordan det «uekte» barnet fremstilles i verkene «Tösen från Stormyrtorpet» (1908) av Selma Lagerlöf og *Jenny* (1911) av Sigrid Undset. Det er kun gjort få undersøkelser der man sammenlikner Lagerlöf og Undset sine verk, og der er gjort ingen der «Tösen från Stormyrtorpet» og *Jenny* er satt opp mot hverandre. Deres to verk har det «uekte» barnet som et gjennomgripende tema, og verkene kom ut med tre års mellomrom.

Tematikken barn utenfor ekteskapet omfatter ikke bare barnet for seg selv, men også barnets foreldre og andre romankarakterer som er rundt foreldrene til barnet. Derfor har jeg undersøkt moderskapet og hvordan kvinnelighet fremstilles, i tillegg til å se på farskapet og hvordan mannlighet blir fremstilt. For å undersøke denne tematikken har jeg brukt queerteori og maskulinitetsteori som et teoretisk rammeverk, med teoretikerne Judith Butler, David Tjeder, Jørgen Lorentzen, R.W. Connell, samt de to antologiene *Män i Norden* og *Kvinnorna gör mannen*.

I verkene blir religion og moralske dilemma sentralt, og tanken rundt selvmord er noe som gjør seg spesielt gjeldende i begge verkene. I *Jenny* gjennomfører hovedkarakteren Jenny et selvmord mot slutten av romanen, men i «Tösen från Stormyrtorpet» blir selvmordet kun en tanke hos hovedkarakteren Helga. *Jenny* ender som en tragedie og «Tösen från Stormyrtorpet» får en lykkelig slutt. Hovedpersonene Helga og Jenny kontrasteres, gjennom utseende, moral, avhengighet av andre menn, mot andre kvinnelige karakterer med høyere status i deres respektive samfunn. I *Jenny* får vi se hovedkarakteren før og etter graviditeten, og hennes kvinnelige fremstilling endrer seg gjennom graviditeten. Verkene peker på en grunnleggende forskjell i debatten om barn utenfor ekteskapet i Norge og Sverige. *Jenny* peker på at farskapet er sentralt for barnets og kvinnens fremtid. Det er sentralt med en tilstedeværende far og ikke bare en far som er en fjern økonomisk støtte. I «Tösen från Stormyrtorpet» blir samfunnets reaksjon på barnet født utenfor ekteskapet sentralt. Denne grunnleggende forskjellen av hva verkene kritiserer ser jeg i sammenheng med de ulike lovverkene som fantes i Sverige og Norge. I Norge var barnet født utenfor ekteskapet i ferd med å få rett til å arve sin far (1915), men i Sverige fikk ikke det «uekte» barnet denne rettigheten før i 1970.

Abstract

Student: Mari Osland

Tutor: Anna Bohlin

Titel: The «illegitimate» child

Subtitel: An analysis of Selma Lagerlöfs «Tösen från Stormyrtpet» and Sigrid Undsets *Jenny*

This master thesis explores how the “illegitimate” child is portrayed in the literary pieces “Tösen från Stormyrtpet” (1908) by Selma Lagerlöf and *Jenny* (1911) by Sigrid Undset. There have only been a few comparative studies that use Lagerlöf and Undsets literary pieces, and there is none that compares “Tösen från Stormyrtpet” and *Jenny*. These two literary pieces has the “illegitimate” child as a continuing theme, and the works were published with a three-year gap.

The theme children born outside of wedlock does not just affect the child in itself, but also the child’s parents and other characters that are portrayed in the literary pieces. Therefore, I have examined motherhood and how femininity is portrayed, as well as looking at fatherhood and how masculinity is portrayed. To examine this topic, I have used queer theory and theories surrounding masculinity, with the theorist Judith Butler, David Tjeder, Jørgen Lorentzen, R.W. Connell, as well as the two anthologies *Män i Norden* and *Kvinnorna gör mannen*.

Religion and moral dilemmas are central to the literary pieces, and especially thoughts around suicide are important for both pieces. The main character Jenny in *Jenny* commits suicide at the end of the novel, but in “Tösen från Stormyrtpet” suicide remains as a thought that the main character considers. *Jenny* ends as a tragedy while “Tösen från Stormyrtpet” ends as a happy ending. The main characters Helga and Jenny is contrasted, through their looks, morals, depends on other men, towards other female characters with a higher status in their respective societies. In *Jenny* we get to see the character before and after the pregnancy, the pregnancy changes how Jenny is portrayed as a woman. The literary pieces points to a fundamental difference between the debates about “illegitimate” children in Norway and Sweden. *Jenny* points to fatherhood being central for the child’s and woman’s future, and the search for a present father, and not just a distant father as an economical support is important. In “Tösen från Stormyrtpet”, the society’s reaction to the child born outside of wedlock is central. I see this fundamental difference in what each literary pieces criticizes, in conjunction with the different laws that were applicable in Sweden and Norway. Children born outside of wedlock

in this period were about to be able to inherit their father in Norway in 1915, however in Sweden “illegitimate” children didn’t get this right until 1970.

Oppgavens profesjonsrelevans

I min masteroppgave har jeg undersøkt «Tösen från Stormyrtorpet» av Selma Lagerlöf og *Jenny* av Sigrid Undset og hvordan barn utenfor ekteskapet fremstilles i verkene. Både Lagerlöf og Undset er kjente forfattere med omfattende forfatterskap, og begge to har vunnet en nobelpris i litteratur. Jeg mener at dette er forfattere det er viktig å løfte frem i norskundervisningen, spesielt da kvinnelige forfattere har en tendens til å bli glemt eller skjøvet bort av mannlige forfattere, spesielt når man bruker litteratur fra tidlig 1900-tallet.

I kjerneelementene til læreplanen i norsk på UDIR er tekst i kontekst et eget element, der trekkes det frem at man skal lese tekster på både norsk, svensk og dansk.³¹³ I min master trekker jeg frem et verk på svensk, og gjennom å bruke Lagerlöf sitt verk kan man få svensk i klasserommet. Under tekst i kontekst poengteres det også at «tekstene skal knyttes både til kulturhistorisk kontekst og til elevenes egen samtid».³¹⁴ I min masteroppgave ser jeg på barn utenfor ekteskapet i lys av debatten rundt denne problematikken på tidlig 1900-tallet. Avhandlingen min tar altså og knytter to ulike verk opp mot kulturhistorisk kontekst. På VG3 er et av kompetansemålene i norsk å analysere og tolke ulike litterære verk fra 1850 til i dag, noe verkene jeg har valgt å skrive masteren min om omfatter.³¹⁵ I et undervisningsopplegg hadde det derfor vært interessant å bruke ett av verkene og satt det opp mot et verk som skriver om tema som er aktuelt for kvinnebevegelsen i dag, der man for eksempel kunne sett på verk skrevet om kvinners rettighet til å velge å bli mor eller ikke.

Sist, men ikke minst, vil jeg fremheve at å skrive en litterær master utvikler evnen til å analysere og kompetanse rundt en god skriveprosess. Dette er noe som er sentralt for norskfaget på alle trinn på ungdomsskolen og videregående, og det vil være en styrke som norsklærer å ha spisskompetanse innenfor dette. Gjennom arbeidet med masteren har jeg lært meg viktigheten av en plan, og det å kunne følge den. Ikke minst har jeg også lært hvordan motgang rundt skriveprosessen føles, og lært fra egen erfaring og fra veileder hvordan man kan motivere seg videre og fullføre et arbeid.

³¹³ Kunnskapsdepartementet (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>, s. 2.

³¹⁴ Kunnskapsdepartementet (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*, s. 2.

³¹⁵ Kunnskapsdepartementet (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*, s. 14.

Tilhørende litteraturliste:

Kunnskapsdepartementet (2019). *Læreplan i norsk (NOR01-06)*. Fastsatt som forskrift.

Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>